CLASICII RUŞI

L. N. TOLSTOI

SONATA KREUTZER

EDITURA „CARTEA RUSĂ"

L. N. TOLSTOI

SONATA KREUTZER

Traducere din limba rusă de

GH. NICOLAU

Cu o prefaţă de

HORIA BRATU

EDITURA CARTEA RUSĂ

1951

În lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private a statului”, în partea consacrată familiei, Engels denunță caracterul putred al relațiilor familiale în societatea burgheză. Acest caracter este determinat, în primul rând, de inegalitatea socială dintre bărbat şi femeie, specifică pentru toate tipurile de familie întemeiate pe proprietatea privată. Inegalitatea în drepturi, care în societatea întemeiată pe antagonismul de clasă a pus femeia într-o totală stare de inferioritate, a atins faza culminantă în orânduirea capitalistă. Dezvoltarea şi adâncirea exploatării a dezvoltat şi a adâncit antagonismul dintre sexe. Acest antagonism, această dușmănie între bărbat şi femeie, ca efect al înrobirii femeii de către bărbat, care stă la baza căsniciei burgheze determină caracterul ei falimentar.

Bărbatul, stăpânul bunurilor economice, este prin aceasta stăpânul femeii pe care el o socoate o marfă cumpărată printr-un contract.

Un scriitor burghez a spus odată că lanțul căsniciei este atât de greu, încât e nevoie de doi inşi pentru a-l purta. Aceasta nu este o simplă butadă. Ea caracterizează în general „tradițiile” familiei burgheze. În aparență, forma de căsătorie recunoscută în societatea capitalistă este cea monogamă. Dar tocmai datorită caracterului mercantil al unirii dintre bărbat şi femeie, al contractului de căsătorie, bazat pe calcule egoiste şi nu pe dragoste şi respect reciproc, sub fățarnica fațadă a monogamiei se întâlnesc de cele mai multe ori relațiile haotice dintre sexe, desfrâu sexual, poligamia. În lucrarea citată mai sus, Engels arată practica paradoxală la prima vedere, în mediul burgheziei contemporane, a căsătoriei „pe grupe”: „împletirea căsătoriei monogame burgheze cu complimentul ei – prostituția”.

Caracterul vicios al familiei burgheze este un aspect al coruperii şi degradării sentimentelor şi activităţii spirituale în societatea burgheză. Contradicţiile din cadrul familiei burgheze oglindesc în mic contradicţiile din societatea burgheză. În „Manifestul Comunist" Marx şi Engels au arătat că, venind la putere, burghezia a spulberat orice urme de sentimentalism, de idilism, în relaţiile sociale, şi le-a înlocuit cu utilitarismul cras, cu afirmarea cinică a predominării exclusive a interesului bănesc asupra tuturor sentimentelor şi gândurilor omului. Era deci inevitabil ca morala burgheză să se manifeste şi în problemele căsătoriei. De cele mai multe ori familia burgheză se întemeiază pe baza unui târg; părinţii mirelui şi părinţii miresei discută ce avere trebuie să aducă respectiv ginerele şi mireasa în viitoarea gospodărie. Dar chiar dacă mireasa vine fără zestre, putem fi siguri că ea va resimţi în decursul căsniciei consecinţele acestui fapt, că soţul şi societatea nu vor scăpa niciun prilej pentru a-i aminti – în formele cele mai umilitoare – acest lucru.

„Dragostea" burgheză nu este expresia unor sentimente morale, a unor relaţii de apreciere şi stimă reciprocă.

În concepţia burgheză, dragostea se întemeiază, de cele mai multe ori, pe atracţia fizică: ea, coincide cu dorinţa de posesiune. Oricând, obiectul „atracţiei fizice" poate fi schimbat. Şi chiar dacă aceasta nu se întâmplă, femeia şi bărbatul vor resimţi monogamia, ca o constrângere, ca o încătuşare.

Tocmai datorită faptului că viaţa conjugală nu se întemeiază pe aprecierea, pe stima reciprocă, că la origina ei stă un târg, relaţiile între soţ şi soţie sunt tulburate de certuri, de conflicte. Pentru amândoi soţii, viaţa devine amară şi deseori căsnicia se transformă în dramă. Caracterizând această stare de lucruri, scriitorul Stendhal scria: „Părinţii, soţiile şi copiii noştri sunt inamicii noştri fireşti".

Această frază poate servi drept epigraf pentru o bună parte

din literatura secolelor trecute.

„Ura conjugală" – ura dintre bărbat şi femeie, în cadrul tipicei căsnicii burgheze, se rezolvă uneori chiar prin deznodământe catastrofale. Aceasta este şi tema romanului lui Tolstoi, Sonata Kreutzer".

Este uşor de înţeles de ce Lev Tolstoi s-a ocupat de această problemă. „Înflăcăratului protestatar", „acuzatorului pasionat" – cum l-a caracterizat Lenin – „marelui critic", care în întreaga sa operă a urmărit să smulgă măştile ipocrite care acopereau modul de viaţă burghez, nu putea să-i scape semnificaţia pe care o avea căsnicia ca simbol al minciunii burgheze, al exploatării capitaliste, al adâncirii mizeriei şi sălbăticiei oamenilor. Datorită genialei interpretări a lui Tolstoi, literatura universală are în „Sonata Kreutzer" unul din cele mai violente şi mai viguroase pamflete împotriva minciunii şi ipocriziei burgheze. Redând în ansamblul operei sale, aspiraţiile masselor largi, asuprite de orânduirea contemporană, marele artist care a fost L. N. Tolstoi a ştiut să exprime şi în „Sonata Kreutzer", sentimentul spontan de protest şi de indignare al acestor masse în faţa exploatării şi moralei putrede burgheze.

Am spus mai sus că mai toată literatura burgheză nu a rămas străină de tema „urii conjugale". Totuşi, niciuna din operele burgheze dedicate acestei teme nu are valoare, deşi multe din ele nu au putut ocoli oglindirea marasmului moral al căsniciei burgheze, a cărei evidenţă se impune de la sine. Atunci care este diferenţa între toate aceste opere şi „Sonata Kreutzer"? +

Pentru a răspunde la această întrebare, să examinăm o clipă literatura burgheză care s-a învârtit în jurul problemelor căsniciei. Cei mai mulţi din scriitorii burghezi au speculat pur şi simplu – din considerente comerciale – această temă, producând o subliteratură „marfă de consum", în care abundau „dramele pasionale" destinate să ațâțe imaginaţia

şi simţurile. În ceea ce priveşte scriitorii burghezi cu pretenţii, care se adresau „elitelor", publicului burghez rafinat, aceştia căutau să dea o coloratură mai sobră cărţilor lor. Asemenea cărţi nu puteau ocoli total acuitatea problemelor pe care le puneau relaţiile dintre soţ şi soţie. Dar scriitorii respectivi, trecând în mod voit sub tăcere cauzele şi aspectele reale ale „urii conjugale", atribuiau un caracter „etern", metafizic, contradicţiilor din familia capitalistă. În asemenea cărţi, intenţia de diversiune, de înşelăciune, era mai puternică, tocmai fiindcă era mai insidioasă, mai subtilă. Autorii lor nu priveau cu desgust şi cu ură condiţiile în care se desfăşura viaţa familiei burgheze, ci dimpotrivă invitau cititorii la resemnare şi uneori la des frâu.

În sfârşit, o serie de scriitori burghezi, Lucrând la „comanda socială" a clasei exploatatoare, urmăreau pur şi simplu să ascundă contradicţiile căsniciei burgheze, preamărind „misterul uniunii sacre", glorificând cu făţărnicie bigotă imaginea unei familii care nu exista: în asemenea cărţi idilice, nesfârşitele scandaluri şi conflicte care otrăvesc viaţa de fiecare zi a căsniciei burgheze erau camuflate sub o perdea de falsă puritate, în care soţii „se înţeleg" reciproc, „în cea mai bună dintre lumile posibile".

Într-o asemenea atmosferă literară a apărut „Sonata Kreutzer". Consecvent principiului său de a reprezenta în mod veridic adevărul vieţii şi societăţii, Tolstoi s-a aplecat cu atenţie şi cu grijă asupra soartei femeii în societatea capitalistă. El a ajuns la o serie de concluzii, rod al unei profunde cunoaşteri a problemei. Înzestrat cu o capacitate de observaţie nemărginită, el a studiat atât drumul căsniciei burgheze, situaţia ei socială, cât şi pricinile falimentului ei. Cu o absolută obiectivitate, marele scriitor a cercetat situaţia numeroaselor familii şi a zugrăvit procesul psihic, desfăşurarea sentimentelor şi a ideilor, în mintea celor doi soţi, de la începutul căsniciei şi până, la deznodământ. Aceste

sentimente se dezvoltă; evoluiază şi se transformă în faţa ochilor noştri. Fenomenele la care se raportează, Tolstoi izvorăsc din cea mai directă realitate socială. El a eliminat din lucrarea sa orice înlănţuire nerealistă la care ar fi putut fi ispitit de subiect.

Într-un compartiment de cale ferată, negustorul Pozdnîşev povesteşte unei cunoştinţe întâmplătoare (autorul) drama sa familială. Pozdnîşev este unul din eroii acelor căsnicii nefericite despre care am vorbit. Deznodământul dramei sale este sângeros. Trebuie remarcat că eroul „Sonatei Kreutzer" nu este unul din obişnuiţii eroi ai dramelor pasionale. El păstrează o rămăşiţă de luciditate şi este în stare să analizeze retrospectiv, cu sânge rece, drama al cărei erou a fost.

Contemplând cu amărăciune ruinele şubredei alcătuiri pecare-şi întemeiase viaţa, Pozdnîşev se întreabă deznădăjduit: „Cum de s-a întâmplat aceasta? Cum de am ajuns până aici?" În faţa cititorului îşi povesteşte viaţa un om care se frământă şi care nu găseşte răspuns la această întrebare. Drama lui este dureroasă şi emoţionează pe cititor. Pozdnîşev este un om cinstit care încearcă să descurce iţele încurcate ale propriului său trecut. El a greşit, dar acum se chinuie amar. Remuşcările sale nu sunt în genul binecunoscutelor istericale ale cuconiţelor şi domnişorilor burghezi care se căesc, plâng, cer iertare, dar care la primul prilej greşesc din nou şi iar se căesc, plâng şi se bat cu pumnii în piept. El este mai cinstit decât prinţul Nehliudov, eroul din „Copilăria", „Adolescenţa" şi „învierea", acest specialist în prelungite remuşcări şi regrete, acest voluptuos al „ispăşirii" păcatelor pe spatele victimelor sale. Drama lui Pozdnîşev este drama unui intelectual sincer, care-şi pune cu severitate problemele şi îşi scrutează serios propriul trecut. Dar dacă analiza cazului Pozdnîşev s-ar reduce doar la atât, importanţa cărţii ar fi limitată. Dar tocmai acum intervine

trăsătura deosebită a talentului lui Tolstoi: analiza psihologică realistă, calitate esențială care dă putere talentului său creator. Deaceea, pe măsură ce Pozdnîşev îşi povesteşte viața «noi înțelegem ceea ce el nu poate să înțeleagă: adevăratele cauze ale tragediei sale. Din înlănțuirea evenimentelor, din jocul patimilor, din evoluția şi rememorarea sentimentelor, noi înțelegem resortul care l-a împins pe Pozdnîşev la un desnodământ atât de tragic. Din spusele sale, din comentariul interlocutorului său şi chiar din ceea ce Pozdnîşev nu spune, *se construieşte imaginea tragică a căsniciei eroului, suferințele celor doi soți care se sfâşiau reciproc.*

Primele episoade ale romanului ne fac să trăim într-o ambianță realistă, în care apar câteva chipuri reprezentative ale burgheziei ruseşti din anii '70. Iată pe avocatul liberal, ale cărui opinii demagogice par favorabile emancipării femeii. Concepții asemănătoare pare să nutrească şi tovarăşa sa de călătorie. În cursul discuției, care se înclinge între ei şi Pozdnîşev, ies la iveală ipocrizia şi superficialitatea viziunii lor sociale, lipsa lor de orizont şi de sensibilitate, incapacitatea de a lupta şi de a aduce o contribuție reală cauzei pe care se făceau că o susțin. Fiecare frază pe care o rostesc demască reprezentarea falsă şi convențională a ideii emancipării femeii în mintea burghezilor liberali. Cel puțin poziția retrogradă, reacționară, pe care negustorul bătrân o luase în legătură, cu problema în discuție, pare sinceră. Acest personaj, care militează deschis pentru menținerea femeii în cadrul vechilor îngrădiri (gospodină, bucătăreasă, mamă etc.) şi care se ridică împotriva oricărei tendințe de egalizare, reprezintă în mod sincer mentalitatea celor mai mulți capi de familie burghezi, care nu se obosesc să-şi ascundă ideile lor în dosul frazelor demagogice.

Încă delà început avem astfel un tablou al diferitelor curente din sânul burgheziei, în legătură cu problema

emancipării femeii. După ce expune astfel, în cadrul unui tablou viu desenat în apă tare, concepțiile dominante în societatea burgheză în legătură cu familia, Tolstoi trece prin povestirea plină de acțiune a lui Pozdnîşev la dezvăluirea situației de fapt din cadrul societății burgheze.

Capitolele cărții cuprind în continuare istorisirea împrejurărilor în care Pozdnîşev alege şi îşi cunoaşte soția. Modul în care se desvăluie motivele care l-au determinat să se apropie de dânsa, povestirea tratativelor de căsătorie, aruncă o lumină crudă asupra moravurilor clasei exploatatoare burgheze. Conversațiile cu subiect înalt între el şi viitoarea sa soție nu sunt decât simple pretexte, căci Pozdnîşev nu se uită decât la relieful corpului, la culoarea sau la croiala rochiilor. Pozdnîşev are prilejul să facă câteva observații ascuțite despre ceea ce înseamnă în societatea burgheză „intrarea în lume" a fetelor de „familie bună". „Spune adevărul acesta unei mame sau fiicei sale: că nu au decât o singură preocupare, vânătoarea după bărbat, şi se vor simți jignite. Cu toate acestea e singura şi unica lor țintă, şi nu pot să aibă alta. Ceea ce e mai grozav însă. E că există fete naive, care fac lucrurile acestea fără să-şi dea seama de ceea ce fac".

Povestirea lui Pozdnîşev este presărată de comentarii în legătură cu soarta tristă a femeii în căsnicie. Dar evenimentul cel mai important rămâne zugrăvirea primelor luni ale căsniciei tipic burgheze a lui Pozdnîşev, filmul tragic al otrăvirii lente şi sigure a vieții conjugale. În curând soția sa capătă sentimentul înrobirii şi umilirii la care o supune viața conjugală. Pozdnîşev ca soț este politicos, prevenitor etc. Dar pe de altă parte îşi afirmă cu tărie dreptul de stăpân al familiei, al soției, pe care i-l conferă morala burgheză. Aici Tolstoi subliniază cu subtilitate un aspect caracteristic al relațiilor dintre soț şi soție în căsnicia burgheză: tendința de a camufla sub vestmântul „bunelor maniere", „politeței"

aparente, situaţia de cruntă inegalitate a femeii. Soţia nu este niciodată consultată în ce priveşte marile probleme pe care le pune viaţa (sau este întrebată de formă). În schimb, fără aprobarea ei, nu se iau „micile iniţiative": proiectul unei serate, programul unei zile de sărbătoare etc.

În curând, chiar din primele zile, „luna de miere" devine o suită de certuri urmate de penibile împăcări. În aparenţă, viaţa pare să se desfăşoare normal, dar în adâncuri fierbe ura conjugală care irupe la suprafaţă în manifestări de egoism brutal. Discuţiile dintre soţi exercită o apăsare chinuitoare asupra nervilor sdruncinaţi. Fiecare acţionează sub influenţa încordări; perioadele de relaxare devin din ce în ce, mai rare. Încercările disperate ale lui Pozdnîşev de a găsi o soluţie sunt zadarnice. Pozdnîşev utilizează o întreagă gamă de mijloace, prin care încearcă – cu orice preţ – să limpezească atmosfera căsniciei. Dar după un scurt răstimp de linişte, fiecare din aceste încercări se soldează cu o nouă înrăutăţire a relaţiilor. Căci, pe măsură ce mijloacele de conciliere sunt epuizate, prăpastia se adânceşte între cei doi soţi. Noi portiţe de scăpare sunt aşteptate.

Pe măsură ce relaţiile sale cu soţia se agravează, Pozdnîşev se vede obligat să se supraliciteze pe sine însuşi. El încearcă să aibă cât mai puţine pretenţii şi să ofere cât mai mult. Însă este uşor de văzut că el nu se hotărăşte la asemenea concesii decât pentru scurtă durată, sub impulsul evenimentelor! în realitate, văzând că toate încercările sale n-au nici pe departe rezultatele aşteptate, el le regretă şi îşi priveşte cu şi mai multă ură, propria soţie pe care el o consideră cauza unor nesfârşite umilinţe.

Lev Tolstoi subliniază cu multă fineţe formele exterioare pe care le ia agravarea continuă a relaţiilor dintre cei doi soţi. De la un timp, certurile încetează, domneşte liniştea, dar o linişte de dinainte de furtună. Soţia s-a resemnat negăsind nicio cale de înţelegere cu soţul; la fel acesta din urmă. Amândoi se

spionează şi se pândesc reciproc, camuflându-şi indiferența printr-o batjocoritoare răceală față de acțiunile celuilalt. Dacă la început ei îşi manifestau cu o anumită, sinceritate sentimentele, acum şi le ascund, semn că ele au crescut şi sunt gata să izbucnească. Minciuna domneşte ne stingheritã, şi este inevitabil ca în asemenea împrejurări, soția să se lase sedusă de perspectivele unei pasiuni extraconjugale; este deasemem inevitabil ca gelozia lui Pozdnîşev să ajungă la paroxism. Aventura soției lui Pozdnîşev este însă tot atât de meschină ca şi căsnicia. Truhacevschi, omul care se introduce între soții Pozdnîşev, este mediocru, laş, cabotin. În „Ana Carenina" Tolstoi a pledat pentru dreptul femeii de a iubi şi de a-şi construi viața după voia ei, chiar dacă societatea şi morala burgheză o condamnă. Şi pentru aceasta ea este capabilă de cele mai mari sacrificii. Însă soția lui Pozdnîşev nu este o Ana Carenina. Drama ei este lipsită de măreție, sfârşitul ei tragic conține mult grotesc.

Trebuie subliniat că în zugrăvirea sentimentelor eroilor săianaliza psihologică a lui Tolstoi nu rămâne pur descriptivă Aşa cum a arătat Cernîşevschi„O asemenea analiză se aplică asupra unui anumit sentiment în starea lui statică, îl descompune în părțile sale componente şi ne dă, ca să zicem aşa, un tabel anatomic. În operele marilor poeți observăm, în afară de acest aspect al analizei psihologice, şi o altă tendință, a cărei manifestare are un efect extraordinar de uimitor asupra cititorului sau a spectatorului: este tendința de a sesiza transformarea dramatică a unui sentiment într-altul, a unei idei în altă ideie". Tocmai fiindcă se ocupă cu zugrăvirea unor sentimente în plină dezvoltare, Tolstoi nu se mulțumeşte doar să înfățişeze rezultatele procesului psihic, sau numai ciocnirile dintre sentimente. El zugrăveşte procesul însuşi, manifestările extrem de variate şi abia perceptibile care duc la transformarea calitativă a sentimentului, substituirea lui în interiorul aceleiaşi conştiințe. Am compara

această extraordinarăforță de a lumina procesul intim de dezvoltare a sentimentului, cu acele experiențe chimice de mare precizie în care o substanță [extrem de sensibilă colorează progresiv cele mai fine țesuturi pentru a face perceptibilă scurgerea energiei nervoase. Tocmai această însuşire de a desvălui procesele cele mai tainice ale vieții psihice au dat o bază solidă zugrăvirii caracterelor, a vieții omeneşti în genere şi a pârghiilor ei de acțiune.

În „Sonata Kreutzer", această forță de bază a talentului tolstoian se manifestă, dacă ne putem exprima astfel, şi în studiul monografic al geloziei. Sentimentul acesta, generat de iritabilitatea, de neîncrederea pe care o avea Pozdnîşev în înseşi bazele căsniciei sale. Se dezvolta tot mai puternic, paralel cu dezvoltarea urii. Gelozia îşi căuta un obiect pe care nu întârzie să-l găsească. Şi la primul prilej, criza fatală izbucneşte: Pozdnîşev îşi omoară propria soție.

*

Cu multă măiestrie, autorul zugrăveşte sentimentele lui Pozdnîşev în momentul în care el se reîntoarce acasă, pentru a-şi surprinde soția în brațele amantului ei. Nesiguranța îl aduse pe Pozdnîşev într-o asemenea stare de surescitare, încât el dorea cu ardoare ca bănuelile sale să se adeverească. Nimic nu mai poate să oprească deznodământul. Dar dacă Pozdnîşev se socotea împins înainte de „destin", noi înțelegem le găturile complexe între drama personală a eroului şi contradicțiile societății burgheze.

Din descrierea legăturilor dintre el şi soția sa, Pozdnîşev, împins de furie şi de desgust pentru trecutul său, trage concluzii absurde din experiența proprie, exagerând disputa dintre el şi soția sa. El vrea să lase impresia că s-a izbit de o realitate inevitabilă, că asupra sa, şi în genere asupra ambelor sexe, planează o fatalitate de neînlăturat, care porneşte din însăşi condiția biologică a bărbatului şi a femeii.

El vede raporturile dintre bărbat şi femeie ca ceva în genul unei „lupte între specii", determinată de alternarea atracţiei şi a duşmăniei. Bărbatul şi femeia nu se pot lipsi unul de altul; atracţia iniţială se schimbă într-o inevitabilă duşmănie, care merge până la exterminare. Concluzia lui Pozdnîşev este o concluzie extremă, disperată, absurdă: pentru a se salva pe sine şi pentru a salva femeia, bărbatul trebuie să renunţe la orice legături cu ea (cu excepţia celor spirituale). Evident că efectul unor asemenea relaţii ar fi dispariţia treptată a, speciei omeneşti. Aici ajungem de fapt la unul din punctele cruciale ale cărţii, într-o anumită măsură, Pozdnîşev este eroul prin care vorbeşte Tolstoi, purtătorul de cuvânt al ideilor sale. Aşa cum am arătat, aproape întreaga carte este naraţiunea vieţii lui Pozdnîşev pe care o face acesta. Cititorul este în drept să rectifice: pe care o face Tolstoi prin intervenţia acestuia. În orice caz, atât acţiunea cât şi concepţiile lui Pozdnîşev sunt expuse pe larg în carte, ceea ce lasă să se întrevadă că autorul împărtăşeşte şi simpatizează în parte cu poziţia eroului său, până la un punct.

Dar între viaţă, aşa cum reiese din carte, şi concluziile mistice, fideiste, pe care le trage eroul din ea, există o discrepanţă izbitoare. Însăşi viaţa, însăşi desfăşurarea evenimentelor dezminte la tot pasul, spulberă fantasmagoriile pe care le debitează Pozdnîşev. Această contradicţie între realismul vieţii – aşa cum este oglindit în carte – şi crusta teoretizantă, este proprie de altfel aproape întregii opere a lui Tolstoi. Şi nu numai lui, dar şi multor scriitori realişti din secolul al XIX-lea. Marx şi Engels – cu privire la Goethe şi Balzac, Lenin cu privire la Tolstoi şi la scriitorii narodnici de la sfârşitul secolului al XIX-lea, au arătat cum, în opera acestor scriitori realişti, viaţa desminte teoriile, învinge încercările de teoretizare şi im pune drept concluzie – concluzia pe care o impun înseşi faptele vieţii analizate. Realitatea obiectivă triumfă asupra convingerilor subiective *ale scriitorilor*

respectivi.

Această nepotrivire între adevărul vieții şi teorie este ca racteristică acestor scriitori, care au încercat şi au reuşit să oglindească realitatea în mod obiectiv, de pe pozițiile poporului, dar care, lipsiți de o concepție ştiințifică asupra, societății, au făcut pe baza materialului viu o serie de sinteze, fără raport cu viața, întemeiate în mare măsură pe prejudecățile şi ideile claselor dominante ale timpului lor. Dar, aşa cum am arătat, asemenea teorii şi sinteze sunt desmințite cu forță de însăşi opera lor. Deaceea, fondul de idei al acestei opere se ridică împotriva ideilor venite din afară.

În acest fel trebuie interpretată şi poziția lui Tolstoi – recte Pozdnîşev – în „Sonata Kreutzer" (subliniem încă odată că poziția lui Tolstoi nu se identifică decât în parte cu poziția eroului său). Teoriile pe care Pozdnîşev (şi Tolstoi mai târziu în postfața închinată „Sonatei Kreutzer") le face pe marginea evenimentelor sunt măturate de înseşi faptele pe care autorul prin eroul său le prezintă în fața cititorului. Ele duc pe acesta din urmă la o serie de concluzii reale, la singurele concluzii reale pe care le impune conținutul cărții. Şi aceste concluzii se confundă cu viziunea ştiințific-realistă asupra vieții. Pe frontispiciul „Sonatei Kreutzer" pot sta cu cinste cuvintele lui Marx şi Engels care au scris despre familia burgheză: «Dea lungul istoriei, burghezia imprimă familiei caracterul de familie burgheză, în care plictiseala şi banii constituie veriga de legătură şi din care face parte şi descompunerea burgheză, \a familiei, dar care nu împiedică familia însăşi să-şi continue existența. Existenței ei murdare îi corespunde noțiunea de „sfântă" pe care o au despre familie, frazeologia oficială şi toată fățărnicia generală» (Opere, vol. IV p. 161, ed. Rusă).

Trebuie remarcat un fapt care aruncă o lumină semnificativă asupra mijloacelor realiste pe care le foloseşte

Tolstoi în cartea sa. Deşi marele autor este ispitit să împărtăşească în mare parte punctul de vedere al lui Pozdnîşev, totuşi „scrupulele" de creator realist – ca să spunem aşa – îl fac să schiţeze o separare între materialul faptic al cărţii şi concluziile false, vicioase. Deşi întrucâtva el le împărtăşeşte, totuşi în niciun moment Tolstoi, care este prezent în mod direct în roman prin interlocutorul lui Pozdnîşev, nu exprimă direct aceste idei, nu se face el însuşi purtătorul şi difuzorul lor. Lev Tolstoi atribue lui Pozdnîşev paternitatea lor. Tocmai prin existenţa acestui interlocutor, tocmai prin faptul că toate ideile vicioase sunt puse în gura unui erou, şi nu exprimate direct de către el însuşi, Tolstoi marchează în fond o anumită deosebire care există între poziţia sa şi aceea a eroului său. Astfel, ideile lui Pozdnîşev despre căsătorie care apar ca expresia unui tip uman, aparţinând burgheziei de la sfârşitul secolului al XIX-lea, corespund mentalităţii unei mari părţi din intelectualii burghezi cinstiţi, condamnaţi de a purta povara căsătoriei în condiţiile ştiute din societatea burgheză. (Şi deci nu pot fi atribuite întru-totul autorului). Ele luminează psihologia lui Pozdnîşev, situaţia sa, clarifică şi completează postura şi tipul uman pe care îl reprezintă. Geniul realist al marelui scriitor rus, care a pus mai presus de convingerile sale subiective adevărul vieţii, a învins şi de data aceasta. Putem spune doar că în măsura în care autorul nu a luat o atitudine critică faţă de eroul său, noi suntem îndreptăţiţi să-i atribuim şi lui idei asemănătoare; viaţa însă – aşa cum este expusă de el, – le desminte. Prin „Sonata Kreutzer", prin problemele de măiestrie artistică legate de ea, criticii şi istoricii literari pot medita asupra realismului critic, a reuşitelor şi deficienţelor sale, ajungând la concluzii interesante asupra esenţei artei, asupra raporturilor dintre concepţie şi metodă la scriitorul realist, în cadrul societăţii capitaliste.

În lumina acestor considerente apare şi mai vie, şi mai

pregnantă concluzia pe care o trăgea Lenin cu privire la Tolstoi, explicând atât succesele cât şi contradicţiile marelui scriitor:

„Pe de o parte, genialul artist, care a dat nu numai neasemuite tablouri ale vieţii ruseşti, dar şi opere de prim rang în literatura mondială; pe de altă parte, moşierul scrântit întru Hristos. Pe de o parte un protest de o remarcabilă putere, direct şi sincer împotriva minciunii şi a falsităţii sociale, pe de altă parte un „tolstoist", adică, un plângăreţ răsuflat şi isteric, numit intelectual rus, care, bătându-se public cu pumnul în piept, spune: „Eu sunt ticălos, eu sunt mârşav, dar mă ocup de perfecţionarea mea morală; nu mai mănânc carne şi mă hrănesc cu chifteluţe de orez". Pe de o parte, critica necruţătoare, a exploatării capitaliste, demascarea asupririlor guvernului, demascarea comediei justiţiei şi administraţiei de stat, desvăluirea contradicţiei profunde dintre creşterea bogăţiei şi cuceririle civilizaţiei şi adâncirea mizeriei, sălbăticirii şi a chinurilor massei muncitoreşti; pe de altă parte, predica religioasă amintită „de a nu te împotrivi răului" prin forţă. Pe de o parte cel mai conştient realism, smulgerea tuturor măştilor de orice fel; pe de altă parte propovăduirea unuia din cele mai mârşave lucruri din câte există pe pământ, şi anume: a religiei, a tendinţei de a pune în locul popilor funcţionari de stat, popi din convingere, adică cultivarea celei mai rafinate popimi, care tocmai deaceea este şi deosebit de scârboasă".

Critica pe care o face Tolstoi căsniciei burgheze, care concentrează ca într-un focar unele din tarele cele mai respingătoare al societăţii burgheze are o mare importanţă astăzi, în condiţiile luptei împotriva ideologiei burgheze, împotriva moralei canibalice capitaliste, împotriva rămăşiţelor burgheze (Un conştiinţa şi din viaţa personală a oamenilor.

Transformarea radicală a bazei economice a societăţii ca o urmare a revoluţiei socialiste, desăvârşirea construirii bazei*

economice a socialismului din Uniunea Sovietică a dus la nimicirea tuturor formelor de inegalitate între bărbat şi femeie.

Căsătoriile de convenienţă, problema mezalianţei, a zestrei, a moştenirii au devenit simple curiozităţi istorice. Prin stabilirea unor noi raporturi între bărbat şi femeie, deveniţi tovarăşi de luptă şi muncă în construirea unei noi societăţi, au avut loc schimbări fundamentale în situaţia, în caracterul, în funcţiile şi în rolul social al familiei. S-au transformat relaţiile între bărbat şi *femeie care au devenit adevărate relaţii dintre oameni egali; s-a eliberat familia de influenţa relaţiilor, de proprietate privată; se nimicesc însăşi rădăcinile inegalităţii şi ale asupririi femeii. Pentru a asigura condiţiile practice ale acestei egalităţi, milioane de femei sunt atrase la construirea socialismului; în toate domeniile activităţii economice, sociale şi culturale femeia s-a manifestat ca o uriaşă forţă creatoare. În familie se formează şi se dezvoltă primele deprinderi de viaţă colectivă. Astfel, însămi practica socială spulberă cu desăvârşire teoriile reacţionare asupra inferiorităţii femeii. Societatea socialistă cere membrilor ei să se conducă în relaţiile de familie după înaltele principii ale moralei comuniste.*

I) Vezi „L. N Tolstoi în critica rusă", ed. Cartea Rusă 1950, pag. 6.

Trăim într-o epocă în care valorile morale, culturale, estetice capătă un rol din ce în ce mai preponderent, în care, criteriul de apreciere a personalităţii umane este măsura frumu seţii intelectuale şi morale a omului. Trăim într-o epocă în care bogăţia de sentimente, de idei ce însufleţesc milioanele de oameni au o posibilitate de desfăşurare nemărginită. Trăim o epocă în care omul se simte puternic şi liber cum n-a fost niciodată; iar dragostea şi-a căpătat adevărata ei semnificaţie.

Viaţa în noua societate a oamenilor care păşesc spre comunism nu a încetat să fie complexă, problemele

sentimentale nu au dispărut. Ele au căpătat însă un conținut şi o rezolvare nouă. Tocmai fiindcă viața oamenilor a fost eliberată de dominația banului, de ipocrizie, problemele sentimentale pe care le pune dragostea, constituirea unui cămin au căpătat o rezonanță mai profundă. Dar şi în rezolvarea problemelor care țin de ceea ce se numeşte în mod obişnuit „viața personală", oamenii sovietici se remarcă prin simțul lor de răspundere, prin curajul lor. În societatea sovietică oamenii au devenit din ce în ce mai exigenți unul față de celălalt, au devenit mai exigenți față de propria lor fericire.

Avdotia, eroina romanului Galinei Nicolaeva „Secerişul", pare o femeie simplă. Împrejurări excepționale o pun în fața situației de a alege între doi bărbați, între soțul care se reîntoarce după ce fusese dat dispărut pe front şi între bărbatul de care se apropiase în această vreme şi pe care-l iubea. Ea se frământă şi pentru un timp viața ei sufletească este împărțită între sentimente contradictorii. E greu pentru ea să renunțe la dragostea ei, e greu să-şi înfrângă datoria sa de soție".

Dar tocmai viața liberă, tocmai libertatea de a gândi şi de a simți fără prejudecată în acord cu o morală înaintată, o povățueşte cum să rezolve această problemă, în aşa fel încât să nu distrugă posibilitatea construirii propriei sale fericiri, cât şi a celor din jurul ei. Avdotia se reîntoarce la soțul ei, viața, din colhoz alături de acesta făcând să renască mai puternic vechile ei sentimente pentru soțul pe care acum învață să-l cunoască şi să-l aprecieze.

Dar pentru a concretiza în viață noul caracter al relațiilor dintre bărbat şi femeie, pentru a face să triumfe în relațiile familiei înaltele principii ale moralei comuniste, trebuie dusă lupta pentru lichidarea totală a rămăşițelor a ceea ce e vechi în conştiință, pentru nimicirea rămăşițelor concepției burgheze despre căsnicie şi despre femeie. Lupta societății pentru

întărirea familiei, pentru combaterea rămăşiţelor de desfrâu, de atitudine amorală, de conduită uşuratică a bărbaţilor şi a femeilor în viaţa lor particulară îşi găseşte un sprijin puternic în literatură.

Literatura poate să contribue la întărirea familiei în două moduri: în primul rând evidenţiind acel element nou care caracterizează dragostea, căsnicia şi familia oamenilor din societatea socialistă. În al doilea rând, prin combaterea şi demascarea putreziciunii vechii societăţi, precum şi a rămăşiţelor a ceea ce e vechi în atitudinea oamenilor faţă de problema bazei morale a familiei. Tocmai în această a doua direcţie, romanul lui Tolstoi, „Sonata Kreutzer", reprezintă o contribuţie însemnată. El învaţă pe oameni cum nu trebuie să trăiască, *îi avertizează asupra căilor care pot duce la descompunerea familiei.*

Odată cu mersul societăţii noastre spre socialism, dispar\ formele hâde de viaţă pe care le oglindeşte „Sonata Kreutzer". Citind această carte, oamenii muncii învaţă să urască şi mai mult societatea capitalistă. În acelaşi timp ei învaţă să aprecieze şi mai mult forţa genială creatoare a marelui (Tolstoi, acuzator al acestei societăţi. Astfel se verifică previziunea genială a marelui Lenin, care, încă acum 41 de ani, la, moartea lui Tolstoi, scria despre moştenirea literară pe care o lăsa marele dispărut: (Proletariatul) va lămuri masselor muncitoreşti exploatate importanţa criticii aduse de Tolstoi statului, bisericii, proprietăţii private asupra pământului, nu pentru ca massele să se mărginească să se perfecţioneze pe ele însele şi să suspine după o viaţă, întru Domnul, ci pentru ca ele să se ridice, să dea o nouă lovitură monarhiei ţariste, proprietăţii moşiereşti asupra pământului, care în anul 1905 au fost doar puţin slăbite şi care trebuiesc cu totul nimicite. El va lămuri masselor critica adusă de Tolstoi capitalismului, nu pentru ca massele să se mărginească la blesteme împotriva capitalului şi a puterii banului, ci pentru ca ele să, înveţe să

se sprijine pe cuceririle tehnice şi sociale ale capitalismului, la fiecare pas al vieții şi al luptei lor, să învețe să se strângă într-o singură armată a milioanelor de luptători socialişti, care vor răsturna capitalismul şi vor crea o societate nouă, fără mizeria poporului, fără exploatarea omului de către om". („L. N. Tolstoi") 1910, vol. XVI. Ed 4-a, pag. 292-297. „Soțial Democrat". Nr. 48 din 16 (29) Noembrie 1910.

HORIA BRATU

„Dar Eu vă spun că orişicine se uită la o femeie ca s-o poftească, a şi preacurvit cu ea în inima lui".

(Matei, V, 28).

„Ucenicii Lui i-au zis: „Dacă astfel stă lucrul cu bărbatul şi nevasta lui, nu este de folos să se însoare"

„El le-a răspuns: „Nu toți pot primi cuvântul acesta, ci numai aceia cărora le este dat.

Fiindcă sunt fameni care s-au născut aşa chiar din pântecele maicii lor; sunt alții care au fost făcuți fameni de oameni; şi mai sunt alții care singuri s-au făcut fameni pentru împărăția cerurilor. Cine poate să primească lucrul acesta să-l primească"

Matei XIX, 10, 11, 12).

1

Era pe la începutul primăverii. Ne aflam de două zile pe drum. La fiecare stație cei care călătoreau pe distanțe mici mereu intrau în vagon sau ieşeau. Trei călători veneau ca şi mine de la locul de unde pornise trenul: o doamnă nu prea tânără şi destul de urâtă, trasă la față, cu țigara în gura, în cap cu o căciuliță şi îmbrăcată cu un palton de croială mai mult bărbătească. Alături, tovarăşul ei, un bărbat de vreo patruzeci de ani, foarte vorbăreț, având în jurul lui o mulțime de obiecte de voiaj nou-noute. Stând mai retras, se afla un domn ale cărui mişcări dovedeau nervozitate. Era de statură mijlocie, arăta încă în puterea vârstei şi părul lui creț părea încărunțit înainte de vreme. Ochii aveau o neobişnuită sclipire şi treceau mereu cu repeziciune de la un obiect la altul. Purta un palton uzat, dar de croială elegantă, cu guler de astrahan şi o căciulă înaltă din aceeaşi blană. Când se descheia, se zărea de sub palton o haină şi o cămaşă cu cusături ruseşti. Şi mai avea ceva ciudat: din când în când scotea nişte sunete stranii, ca o tuse sau ca un început de râs întrerupt.

În tot timpul drumului se ferise vădit să lege vreo cunoştință. Dacă încerca cineva să intre în vorbă cu dânsul, răspundea scurt şi sec; citea, fuma uitându-se pe fereastră, îşi sorbea ceaiul, ori se îndeletnicea cu merindele pe care le scotea dintr-un sac vechi.

Aveam totuşi impresia că singurătatea îl apăsa şi de câteva ori am vrut să intru în vorbă cu el, dar de fiecare dată când privirile noastre se întâlneau – ceea ce se întâmpla des, deoarece şedeam față în față, – întorcea capul şi începea să citească sau se uita pe fereastră.

A doua zi pe înserate, cu prilejul opririi într-o gară mare domnul cel nervos coborî să-şi aducă apă fiartă pentru ceai. Iar domnul cu obiectele nou-nouțe, un avocat după cum am aflat mai târziu, se duse să bea ceaiul în gară, împreună cu vecina lui de bancă, doamna care fuma şi purta palton croit bărbăteşte.

În lipsa lor, au intrat în vagon, câțiva călători noi, printre care şi un bătrân înalt, cu barba rasă şi cu fața brăzdată de zbârcituri, probabil un negustor înfăşurat într-o şubă de dihor şi în cap cu o şapcă de stofă cu cozoroc foarte mare. Negustorul s-a aşezat în fața locurilor părăsite de doamnă şi de avocat, şi a intrat de îndată în vorbă cu un tânăr, care părea să fie procuristul unei firme comerciale şi care se urcase în aceeaşi gară.

Locul meu venea pieziş față de al lor şi cum trenul stătea pe loc, am putut, în clipele când nu trecea nimeni, să prind câteva crâmpeie din cele ce-şi spuneau. Negustorul lămuri mai întâi că se duce la moşia lui, care se află aproape de gara următoare. Apoi, ca de-obicei, vorbiră despre prețuri, despre negoț, despre comerțul din Moscova, pe urmă despre iarmarocul din Nijni-Novgorod. Tânărul începu atunci să istorisească despre chefurile pe care un negustor bogat, cunoscut de amândoi le făcuse la iarmaroc. Dar bătrânul nu-l lăsă sa isprăvească şi povesti la rându-i despre chefurile pe care le făcuse şi el pe vremuri la Cunavin.

Se vede treaba că se simțea şi acum încântat de isprăvile de la acele chefuri şi povestea cu o vădită fală cum el şi acest negustor bogat săvârşiseră în stare de beție o trăsnaie atât de grozavă la Cunavin, încât n-o putea spune decât în şoaptă, la ureche. Procuristul izbucni într-un hohot de râs care răsuna în tot vagonul; bătrânul râse şi el, arătându-şi doi dinți galbeni.

Înțelegând că nu mă puteam aştepta să aud nimic interesant,

m-am dus să mă plimb pe peron până la plecarea trenului.

Când să cobor dădui peste avocat, care venea spre tren cu doamna şi discuta cu ea foarte aprins.

— Nu mai ai timp, – mă înştiința avocatul cel vorbăreț, – acuşi are să sune clopotul pentru a doua oară.

Într-adevăr, nici n-ajunsesem până la capătul trenului şi se auzi clopotul. Când m-am întors în vagon, conversația urma cu aceeaşi însuflețire între doamnă si avocat. Bătrânul negustor şedea tăcut în fața lor, privind sever drept înainte şi molfăind din buze cu dezaprobare.

— Apoi femeia i-a declarat pe față soțului ei, – povestea avocatul zâmbind, în clipa când treceam pe lângă el, – i-a declarat că nu poate şi nici nu vrea să trăiască cu dânsul, deoarece...

N-am izbutit să desluşesc ce a mai spus. În urma mea mai trecură alți călători, apoi conductorul, pe urmă intră în fugă un hamal şi gălăgia dură destul de mult; conversația nici nu se mai auzea din pricina vuietului. Când se făcu linişte, şi glasul avocatului răzbătu din nou, firul discuției trecuse, pesemne, de la un caz concret, la considerații cu caracter general.

Avocatul era de părere că problema divorțului ocupă în prezent opinia publică din întreaga Europă, şi că la noi apar din ce în ce mai des asemenea cazuri. Dându-şi seama că se aude numai vocea lui, avocatul îşi curmă expunerile şi se adresă bătrânului.

— În vremurile vechi altfel mergeau lucrurile, nu-i aşa? – întrebă el, zâmbind prietenos.

Negustorul vru să răspundă ceva, dar în aceeaşi clipă trenul

porni şi bătrânul, scoţându-şi şapca, începu să-şi facă cruce şi să murmure o rugăciune. Avocatul, întorcându-şi privirea în altă parte, aştepta respectuos. După ce-şi isprăvi rugăciunea şi după ce-şi făcu de trei ori semnul crucii, bătrânul îşi puse şapca potrivind-o drept şi îndesând-o în cap, apoi se aşează mai bine pe locul lui şi începu să vorbească.

— Aşa ceva se întâmpla şi înainte vreme, stimate domn, însă mai rar, – spuse el. – Dar după cum merg astăzi treburile nici nu se poate să fie altfel. Oamenii prea sunt tobă de carte.

Trenul mărindu-şi viteza, roţile bocăneau în locurile de împreunare a şinelor şi nu era chip să aud lămurit, dar cum ţineam să nu-mi scape nimic, m-am dat mai aproape. Vecinul meu, domnul nervos, cu ochii strălucitori, părea deasemenea dornic să audă şi el, căci fără să se ridice de la locul lui trăgea cu urechea.

— Dar ce-i de vină cartea? – întrebă doamna zâmbind uşor. – Oare ar fi mai bine să se căsătorească oamenii ca pe vremuri, fără ca logodnicii să se fi văzut măcar la ochi? urmă ea, răspunzând cum fac de obicei doamnele, nu la vorbele pe care le-a rostit interlocutorul, ci la cele pe care presupunea ea că le va rosti. – Fără să ştie dacă se iubesc, nici dacă s-ar putea iubi; fără să ştie nimic, femeile se măritau cu primul venit, iar pe urmă o duceau într-un chin toată viaţa. Asta era mai bine, după părerea dumitale? – întrebă ea uitându-se mai mult la mine şi la avocat, decât la bătrânul cu care discuta.

— Prea au ajuns tobă de carte, – repetă negustorul, privind-o cu dispreţ şi lăsându-i întrebarea fără răspuns.

— Aş dori să ştiu cum explici dumneata legătura dintre învăţătură şi neînţelegerile din căsnicie, – zise avocatul,

stăpânindu-şi un surâs.

Negustorul vru să spună ceva, dar doamna îl întrerupse...

— Ei, s-au dus timpurile acelea

— Lasă-l te rog să-şi spună gândul – interveni avocatul.

— Toate prostiile vin din învățătură, – glăsui neînduplecat bătrânul.

— Oamenii care nu se iubesc se pomenesc căsătoriți de alții, iar pe urmă lumea se miră că nu trăiesc în bună înțelegere, – se grăbi să isprăvească doamna, aruncându-ne pe rând câte o privire: avocatului, mie şi chiar procuristului care se ridicase de la locul lui şi, sprijinindu-se pe spătarul canapelei, zâmbea, ascultând. – Numai animalele pot fi împerechiate aşa cum vrea stăpânul. Pe când oamenii, dimpotrivă, au înclinațiile şi sentimentele lor, – încheie ea, vrând fără îndoială să-l înțepe pe negustor.

— Greşeşti vorbind aşa, stimată doamnă, – spuse bătrânul, – animalul e animal, pe când omul trăieşte după legi.

— Dar cum să trăieşti cu un om, dacă nu-i dragoste? – se repezea mereu doamna să-şi proclame ideile, care i se păreau fără îndoială foarte noi.

— Înainte-vreme lumea nici nu punea asemenea întrebări, – rosti convingător bătrânul – abia acuma a intrat aşa ceva în obiceiurile noastre. E destul să se întâmple te miri ce, că femeia se burzuluieşte numaidecât şi declară scurt: „Plec de la tine”. Chiar şi la țărani a pătruns moda asta. „Na, zice, uite ia-ți cămăşile şi nădragii, că eu plec cu Vanca; el are părul mai creț decât al tău”. Atunci mai încearcă de judecă, dacă îți dă mâna.

Dar mai întâi de toate, femeia trebuie să ştie de frică.

Procuristul privi spre avocat, spre doamnă şi spre mine, stăpânindu-şi zâmbetul şi stând gata ca după atitudinea noastră să zeflemisească sau să aprobe vorbele negustorului.

— Ce fel de frică? – întrebă doamna

— Păi, uite ce fel: să se teamă de bărbat! iată ce fel de frică.

— Ehei, dragă tătucule, vremurile acelea s-au dus pentru vecie! – zise doamna cu oarecare răutate.

— Nu, stimată doamnă, vremurile acelea nu-s chiar aşa de duse cum ni se pare. Precum, din coasta bărbatului a fost făcută Eva, aşa va rămâne şi în vecii vecilor! – decretă bătrânul scuturând din cap atât de grav şi de triumfător încât procuristul hotărî pe loc că victoria e de partea negustorului şi râse zgomotos.

— Fireşte, acesta e felul de a judeca al bărbaților, – zise doamna, nedându-se bătută şi cuprinzându-ne cu privirea. – V-ați acordat singuri toată libertatea, iar pe femeie vreți s-o țineți închisă într-un turn. Întrucât vă priveşte, vă puteți îngădui orice, nu-i aşa?

— Nu spune nimeni una ca asta. Însă de pe urma relei purtări a bărbatului în afară de casă, nu se adaugă nimic la familie, pe când soția e un vas fragil – urmă negustorul.

Tonul convingător al negustorului părea să câştige treptat pe ascultători; dar doamna, măcar că se simțea destul de încurcată, nu se dădea încă bătută.

— Fie şi cum zici, însă cred că şi. Dumneata eşti de părere că şi femeia e o creatură umană şi are aceleaşi sentimente ca şi

bărbatul. Ce trebuie să facă dacă nu-şi iubeşte soţul?

— Nu-l iubeşte!? – repetă ameninţător negustorul, mişcând din sprâncene şi din buze. – Să n-ai nicio grijă, va învăţa să-l iubească.

Acest argument neaşteptat îi plăcu în chip deosebit procuristului, care scoase un chicotit de aprobare.

— Nu, nu va învăţa să-l iubească, – se înverşuna doamna, – dacă nu există iubire – dragoste cu sila nu se poate.

— Ei, şi dacă soţia îşi va înşela bărbatul, atunci ce te faci? – sări şi avocatul.

— Aşa ceva nu se cuvine, – zise negustorul, – pentru asta trebuie pază.

— Dar dacă se întâmplă totuşi, cu toată paza, atunci ce-i de făcut? Căci de întâmplat se întâmplă.

— Într-o anumită lume poate că se întâmplă, însă la noi, nu, – spuse bătrânul.

Urmă o tăcere. Procuristul se mişcă, se dădu mai aproape, şi vrând probabil să nu rămână mai prejos de ceilalţi începu, zâmbind mereu:

— Mda? uite – aşa i s-a întâmplat o poznă şi unui băiat de la noi. Asta e greu de înghiţit. A nimerit şi el o femeie de cele stricate. Şi femeia, niciuna, nici două şi-a dat în petec. La început cu un contabil. Băiatul, om serios şi deştept căută s-o aducă pe calea cea dreaptă cu binişorul. Ea nici gând să se potolească. Îi făcea omului tot felul de şotii. S-a apucat să-i fure şi banii. Atunci a început şi el s-o bată. Şi ce credeţi, de ce o bătea, de ce se făcea

mai rea. S-a dat în dragoste, să-mi iertați cuvântul, cu un nebotezat, cu un evreu. Ce era să facă omul? A lăsat-o. Acum el duce o viață de holtei iar ea bate ulițele...

— Pentru că e un prost! – zise bătrânul. – Dacă de la început ar fi ținut-o de scurt, ar fi trăit şi în ziua de azi cu ea. Ascultă-mă pe mine. De la început trebuie să ții strâns hățurile. Să nu laşi femeii frâu slobod în casă, cum nu laşi calul slobod pe drumul mare.

În clipa aceea intră conductorul şi ceru biletele pentru gara următoare. Bătrânul întinse biletul.

— M-da-da, pe femei trebuie să le ții din scurt la vreme, altfel totul se prăbuşeşte.

— Dar cum rămâne atunci eu cele ce povesteai chiar dumneata adineauri despre chefurile oamenilor însurați la iarmarocul din Cunavin? – întrebai eu, nemaiputându-mă stăpâni.

— Asta-i cu totul altceva, – zise negustorul şi se adânci în tăcere.

Gând se auzi fluieratul locomotivei, se sculă, îşi scoase sacul de sub bancă, îşi încheie şuba şi, ridicându-şi şapca ieşi pe platforma vagonului.

2

De îndată ce bătrânul ieşi, discuția se încinse pe mai multe

glasuri.

— Unchiaşul e de modă veche – zise procuristul.

— Un adevărat domostroi[1], – încuviinţă doamna. – Ce concepţii sălbatice despre femeie şi despre căsnicie!

— Da, suntem încă departe de concepţia europeană asupra căsniciei, – recunoscu şi avocatul.

— Căci lucrul principal, pe care nu-l înţeleg astfel de oameni, – urmă doamna, – este că o căsnicie fără dragoste nu e căsnicie, că numai dragostea sfinţeşte căsnicia şi pe adevărata căsnicie este numai aceea sfinţită de dragoste.

Procuristul zâmbea şi era numai urechi, căutând să-şi întipărească în minte cât mai multe asemenea vorbe înţelepte, pentru a le folosi mai târziu.

Pe la jumătatea tiradei rostită de doamnă, se auzi la spatele meu ceva ca un început de râs sau ca un plâns întrerupt; întorcându-ne privirile într-acolo, văzurăm că vecinul meu, domnul singuratic, cu păr cărunt şi ochi strălucitori, se apropiase neobservat în timpul discuţiei, care părea să aibă un interes deosebit pentru dânsul. Stătea în picioare, sprijinit cu mâinile de spătarul băncii şi arăta peste măsură de turburat – : se aprinsese la faţă şi îi zvâcnea un muşchi de la obraz.

— Dar ce dragoste... dragoste... ce dragoste... este aceea care sfinţeşte căsnicia? – întrebă el, încâlcind vorbele.

Băgând de seamă cât de turburat este noul interlocutor, doamna îşi dădu toată silinţa să-i răspundă cât mai blând şi mai

lămurit.

— Dragostea adevărată... dacă există asemenea dragoste între bărbat şi femeie, atunci e cu putinţă şi căsnicia, – zise doamna.

— Da, dar ce înţelegem prin dragoste adevărată? – întrebă domnul cu ochi strălucitori, zâmbind încurcat şi cu sfială.

— Ştie oricine ce înseamnă dragoste, – declară doamna, vrând să încheie discuţia.

— Iată, eu nu ştiu, – mărturisi domnul. – Şi aş fi curios să aflu ce definiţie dai dumneata...

— Cum aşa? e foarte simplu, – zise doamna, dar rămase pe gânduri. – Dragostea? dragostea este o preferinţă exclusivă a unui bărbat sau a unei femei faţă de o persoană de celălalt sex.

— Preferinţă pentru cât timp? Pentru o lună? Pentru două zile, pentru o jumătate de ceas? – întrebă domnul cărunt, apoi râse.

— Nu, dă-mi voie, dumneata probabil vorbeşti despre altceva.

— Nu, despre acelaşi lucru.

— Doamna spune, – intră în vorbă avocatul, – că o căsnicie trebuie să rezulte în primul rând din ataşament, din dragoste dacă vrei. Şi că numai dacă acest sentiment există, numai în acest caz căsnicia reprezintă ceva, ca să zicem aşa, sfânt. Apoi mai spune că orice căsnicie, la temelia căreia nu se află un ataşament firesc – dragoste, dacă vrei – nu conţine nicio obligaţie morală. Am înţeles bine? – întrebă el pe doamnă.

---

[1] Un cod patriarhal, sever întocmit în Rusia în secolul al XV-lea şi cuprinzând poveţe cu privire la organizarea familiei şi a casei.

Printr-o înclinare a capului doamna încuviință.

— Apoi... – voi avocatul să-şi urmeze discursul, dar celălalt călător, ai cărui ochi ardeau acum ca focul şi care se vedea că abia se poate stăpâni, îl întrerupse:

— Nu, şi eu tot despre aceasta vorbesc, despre preferința unui bărbat pentru o femeie sau a unei femei pentru un bărbat cu excluderea tuturor celorlalți oameni, dar întreb: preferință pentru câtă vreme?

— Pentru câtă vreme? pentru mult timp, uneori pentru toată viața, – spuse doamna, strângând din umeri.

— Atât doar că asta se întâmplă în romane, iar în viață, – niciodată. În viață, această preferință exclusivă durează câțiva ani şi încă foarte rar; de cele mai multe ori se mărgineşte la câteva luni, sau chiar săptămâni, zile, ore, – reluă el, dându-şi seama că stârneşte mirarea tuturor şi părând bucuros de acest lucru.

— Vai, ce vorbeşti! Dar de loc! Nu, nu, dă-mi voie! – începurăm tustrei deodată.

Chiar şi procuristul scoase un sunet de dezaprobare.

— Da, ştiu, – strigă mai tare decât noi toți domnul cel cărunt, – dumneavoastră vorbiți despre ceea ce credeți că există pe când eu vorbesc despre ceea ce este. Orice bărbat simte față de orice femeie frumoasă, ceea ce dumneavoastră numiți dragoste.

— Dar dumneata spui lucruri îngrozitoare! Aşa dar nu există între oameni sentimentul acela care se cheamă dragoste şi care ne este dat nu pentru câteva luni sau câțiva ani, ci pentru toată viața?

— Nu, nu există! Chiar dacă am admite că un bărbat ar prefera o femeie pentru toată viața, femeia, după toate probabilitățile, va prefera pe altul. Aşa a fost întotdeauna şi aşa va fi cât o fi lumea, – decise el, scoțându-şi tabachera şi aprinzându-şi o țigară.

— Totuşi, poate exista şi reciprocitate, – făcu avocatul.

— Nu, nu poate să existe, – răspunse domnul cărunt. – aşa cum nu se poate ca într-un car de mazăre să vezi aşezându-se alături două boabe pe care le-ai însemnat de mai înainte. Şi în afară de asta aici nu e vorba numai de o simplă improbabilitate, ci de ceva sigur, de saturație. A iubi toată viața o femeie ori un bărbat este ca şi cum ai spune că o lumânare poate arde o viață întreagă, – zise el trăgând cu sete din țigară.

— Dar dumneata vorbeşti numai de dragostea trupească Nu admiți dragostea bazată pe identitate de idealuri, pe înrudire spirituală? – întrebă doamna.

— Înrudire spirituală! – identitate de idealuri! – repetă el, scoțând acelaşi sunet ciudat. – Dar atunci nu văd de ce oamenii se culcă împreună! – Fie-mi iertată grosolănia. Căci nu e un motiv să te culci, împreună, fiindcă ai un singur şi acelaşi ideal – zise el râzând nervos.

— Dar dă-mi voie, – obiectă avocatul, – faptele contrazic spusele dumitale. Căsnicia există, o constatăm, dacă nu pentru întreaga omenire, măcar pentru majoritatea cea mai însemnată căsnicia e regulă şi mulți soți trăiesc în mod cinstit o viață îndelungată şi unită.

Domnul cărunt râse din nou.

— Să avem iertare. Mai întâi dumneata spui că la temelia

căsniciei e dragostea, iar atunci când eu îmi exprim îndoiala cu privire la existența dragostei în afară de cea senzuală, dumneata îmi demonstrezi existența dragostei prin faptul că există căsnicii. Dar căsnicia din vremurile noastre nu e decât o înşelătorie!

— Nu, dă-mi voie, – se împotrivi avocatul, – eu constat doar că există şi că vor exista căsnicii.

— Există. Dar de ce există? Au existat şi există pentru oamenii care văd în căsnicie ceva misterios, o sfântă taină care-i obligă în fața lui Dumnezeu. Pentru dânşii există. Pe când pentru noi, nu. În societatea noastră oamenii se însoară fără a vedea în căsnicie altceva decât împreunarea; nu poate deci rezulta decât sau ipocrizie sau violență. Când e ipocrizie e mai uşor de suportat. Soțul şi soția înşeală numai pe ceilalți, lăsând să se creadă că trăiesc în monogamie, pe când de fapt trăiesc în poligamie sau poliandrie. E destul de rău, fireşte, dar totuşi mai merge. Când însăşi aceasta se întâmplă de cele mai dese ori, – soțul şi soția şi-au luat obligația formală de a trăi împreună toată viața şi se urăsc reciproc, începând chiar din a doua lună, când vor să se despartă şi totuşi rămân împreună, atunci începe acel infern înfricoşător din pricina căruia oamenii iau darul beției, se împuşcă, ucid şi se otrăvesc ori prefac în otravă viața lor şi a altora – rosti el din ce în ce mai repede, nedând nimănui răgaz să spuie o vorbă şi înfierbântându-se tot mai tare.

Toți tăceau. Se simțeau stingheriți.

— Da, fără îndoială, există episoade critice în viața conjugală, – mărturisi avocatul, vrând să curme o discuție care devenise neplăcut de aprinsă.

— După cum văd m-ai recunoscut cine sunt? – întrebă deodată domnul nervos, cu glas scăzut şi parcă mai calm.

— Nu, n-am avut plăcerea.

— Plăcerea nu e aşa de mare. Eu sunt Pozdnîşev, acela care a trecut printr-un asemenea episod critic la care ai făcut dumneata aluzie, episod în care mi-am ucis soția, – spuse el, săgetând pe fiecare dintre noi cu privirea.

Nimeni nu găsi ce să mai spună şi tăcură cu toții.

— Ei, nu-i nimic, – zise el, producând iarăşi sunetul ciudat.

— Adică, iertați-mă!... n-am să vă mai plictisesc,

— Nu, vai de mine... – zise avocatul, fără să-şi dea prea bine seama ce a vrut să spună prin acest „vai de mine”.

Dar Pozdnîşev, fără să-l mai asculte, întoarse brusc spatele şi se duse să-şi ia locul. Domnul şi doamna începură să vorbească ceva în şoaptă. Eu şedeam alături de Pozdnîşev şi tăceam negăsind ce să spun. Ca să citesc era prea întuneric, de aceea închisei ochii, prefăcându-mă că vreau să dorm. Stăturăm astfel tăcuți până la stația următoare.

În gară, domnul cu doamna au trecut în alt vagon, după cum luaseră înțelegere mai dinainte cu conductorul. Procuristul se cuibări pe bancă şi adormi. Pozdnîşev fuma într-una şi bea ceaiul, pe care-l opărise încă din gara precedentă.

Când deschisei ochii şi-i aruncai o privire, mi se adresă deodată cu hotărâre şi cu iritare:

— Poate, că-ți este neplăcut să stai cu mine. Acum când ştii cine sunt? În cazul acesta n-am decât să mă duc de aici.

— Nu. Te rog.

— Atunci vrei să iei un ceai? Numai că e cam tare. – Îmi turnă ceai. – Dânşii pretind... şi nu fac decât să mintă într-una. – zise el.

— Ce anume? – am întrebat.

— Despre acelaşi lucru, despre dragostea lor şi despre ceea ce este ea. Poate vrei să dormi?

— Nu mi-e somn deloc.

— Vrei atunci să-ți povestesc cum tocmai această dragoste m-a dus la ceea ce mi s-a întâmplat?

— Fireşte, dacă nu-ți vine greu.

— Nu, mai degrabă îmi vine greu să tac. Dar bea ceaiul Sau e prea tare?

Ceaiul era într-adevăr ca berea, dar am băut un pahar. În vremea aceasta trecu conductorul. Domnul cărunt îl urmări în tăcere cu ochii plini de iritare şi nu începu să vorbească, decât după ce conductorul se depărta.

3

— Ei, atunci am să-ți povestesc... dar te interesează într-adevăr?

Îi răspunsei că țin foarte mult. Omul tăcu un timp, îşi frecă fruntea cu palma şi începu:

— Dacă e vorba să-ți povestesc, atunci trebuie să afli tot de la început; trebuie să-ți spun cum şi de ce m-am însurat şi cum eram înainte de a mă însura.

Înainte de a mă însura trăiam cum trăiesc toți, vreau să spun cei din cercul nostru. Sunt moşier, am urmat studiile academice şi am fost preşedintele nobilimii din județ. Înainte de a mă însura am trăit ca toată lumea, adică în desfrâu şi – ca toți oamenii din cercul nostru – trăind în desfrâu eram încredințat ca trăiesc aşa cum se cuvine, că sunt un băiat de zahăr, că duc o viață cu totul morală. N-am fost un seducător, n-am avut gusturi împotriva naturii şi nu am făcut din desfrâu un scop principal în viață, aşa cum făceau mulți dintre oamenii de vârsta mea, ci mă dedam desfrâului cu chibzuială, decent, pentru sănătate. Mă feream de femeile care prin naşterea unui copil sau printr-un ataşament față de mine ar fi putut să mă lege pe viitor. Poate că vor fi fost şi copii şi ataşamente, însă eu mă comportam ca şi, cum n-ar fi existat. Şi socoteam nu numai că aşa e moral, dar mi se părea chiar că am de ce să mă simt mândru.

Pozdnîşev se opri, scoase sunetul lui obişnuit din nas, cum făcea probabil întotdeauna când îi venea un gând nou.

— Şi tocmai în asta constă cea mai mare mârşăvie! —— strigă el. – Desfrâul nu se află numai în actul fizic, pentru că nu orice contact fizic – fie el cât de urât – înseamnă neapărat desfrâu. Adevăratul desfrâu începe numai prin înlăturarea oricăror raporturi morale față de femeia cu care intri în raporturi fizice. Iar eu luam tocmai această eliberare drept un merit deosebit. Îmi aduc aminte că m-am frământat odată pentru că nu avusesem putința să plătesc pe o femeie care mi se dăduse probabil din dragoste. M-am liniştit numai după ce i-am trimis banii, arătând prin aceasta că moralmente nu mă simt cu nimic legat de ea. Nu

da din cap, ca şi cum ai fi de acord cu mine, – strigă el deodată. – Cunosc doar chestia asta. Toţi, şi dumneata domnule, în afară de cazul că vei fi fiind o excepţie, toţi gândiţi la fel cum gândeam şi eu... De altfel ce-mi pasă? Iartă-mă, – urmă el, – însă e îngrozitor, îngrozitor, îngrozitor!

— Ce e îngrozitor? – întrebai.

— Mocirla aceasta a rătăcirilor în care trăim când e vorba de femei şi de purtările noastre faţă de ele. Da, nu pot vorbi calm despre acest lucru... şi nu din pricina „episodului" cum spunea cel de adineaori – ci fiindcă de când a avut loc această întâmplare mi s-au deschis ochii şi văd totul cu desăvârşire în altă lumină. Tot, tot, răsturnat!...

Îşi aprinse ţigara, apoi, sprijinindu-se cu coatele pe genunchi, începu să vorbească.

Faţa nu i se vedea în întuneric; doar glasul lui grav şi plăcut se auzea cu tot zgomotul trenului.

4

— Da, numai trecând prin chinurile prin care-am trecut am înţeles de unde se trag toate, am înţeles ce ar trebui să fie şi ani văzut întreaga oroare a ceea ce este.

Prin urmare, iată cum şi unde a început ceea ce m-a dus la episodul meu. A început de când nici nu împlinisem şaisprezece ani. Asta s-a întâmplat când mă aflam încă în liceu, iar fratele meu mai mare era student în anul întâi. Femei nu cunoscusem

încă, dar ca toți copiii nenorociți din mediul nostru, nu mai eram un băiat inocent: de doi ani eram pervertit de către camarazi. Femeia, nu una anumită, ci femeia în genere, ca ceva „dulce", orice femeie, goliciunea ei începuse să mă chinuiască. Clipele mele de singurătate nu erau curate. Mă chinuiam aşa cum se chinuiesc nouăzeci şi nouă la sută din băieții noştri. Mă îngrozeam, sufeream, făceam rugăciuni şi iarăşi căzeam. Deşi pervertit atât în închipuire cât şi în fapt, nu făcusem încă ultimul pas. Aşa, solitar, mergeam spre pieire, fără să mă fi atins încă de altă ființă omenească: Dar iată că un tovarăş al fratelui meu, un student vesel, un băiat bun cum se zice, adică cel mai mare ticălos, care ne învățase să bem şi să jucăm cărți, ne-a înduplecat după un chef să mergem acolo. Ne-am dus. Fratele meu era şi el încă virgin şi a căzut în aceeaşi noapte. Şi eu, băiețandru de cincisprezece ani, m-am pângărit pe mine şi am contribuit la pângărirea unei femei, fără să-mi dau seama deloc de ceea ce fac. Căci nu auzisem niciodată de la nimeni dintre cei mai în vârstă că ceea ce făceam ar fi rău. Şi nici acum nu aude nimeni aşa ceva... E adevărat că despre lucrul acesta se pomeneşte în cele zece porunci, pe care însă le învățăm numai pentru a putea, răspunde părintelui la examene, în programul cărora aceste porunci nu țin nici pe departe un loc de importanța regulei despre întrebuințarea lui *ut* în propozițiile condiționale.

Astfel, niciunul din oamenii mai în vârstă, niciunul din cei pentru ale căror păreri aveam respect, nu mi-a spus că ceea ce făceam era rău. Dimpotrivă, tocmai de la astfel de oameni auzeam că e bine. Auzisem spunându-se că după acest fapt lupta şi suferințele mele se vor potoli: auzisem şi citisem acestea, auzisem de la cei mai mari că e un bine pentru sănătate. Iar tovarăşii mei vedeau un fel de merit, o bravură. Aşa încât, în general, nu se întrezărea în toate nimic altceva decât bine. Pericolul bolilor? Dar şi acest lucru fusese prevăzut. Guvernul a toate ocrotitor are

toată grija. El veghează ca activitatea caselor de toleranță să decurgă în mod organizat şi asigură desfrâul liceenilor. Iar medicii plătiți cu leafă se ocupă de aceasta. Aşa se şi cuvine, devreme ce dânşii susțin că desfrâul e necesar uneori pentru sănătate şi tot ei instituie desfrâul organizat, punctual. Cunosc mame care au în această privință grijă de sănătatea feciorilor lor. Şi ştiința le arată drumul caselor de toleranță.

— Ştiința? Cum ştiința? – am întrebat.

— Dar ce sunt doctorii? Nu sunt slujitorii ştiinței? Cine îi perverteşte pe adolescenți, susținând că asta ar fi necesar pentru sănătate? Ei! Iar pe urmă, cu o gravitate înfiorătoare, tratează sifilisul.

— Şi pentru ce nu trebuie să fie tratat?

— Pentru că dacă una la sută din sforțările care se fac pentru tratamentul sifilisului s-ar depune pentru stârpirea desfrâului, demult n-ar mai fi rămas nici urmă de sifilis. Pe când astfel, sforțările nu sunt folosite pentru stârpirea desfrâului, ci pentru încurajarea lui, pentru asigurarea lipsei de pericole a desfrâului. Dar nu despre asta e vorba. Vorba e că mie mi s-a întâmplat ceea ce se întâmplă eu nouăzeci la sută dintre oameni, dacă nu şi mai mult. Se întâmplă nu numai celor din lumea noastră, ci tuturora; chiar şi țăranilor. Am căzut nu pentru ca am fost sedus în chip normal de farmecele unei anumite femei. Nu, nicio femeie nu m-a sedus, ci am căzut fiindcă în mediul meu ceea, ce însemna o cădere era – din punctul de vedere al unora – o funcțiune dintre cele mai legitime şi folositoare sănătății, iar din al altora cea mai normală distracție, care este nu numai scuzabilă, ci chiar cu totul nevinovată pentru un tânăr. Nu înțelegeam că e vorba de cădere; am început să mă dedau acestui desfrâu, care era în parte o plăcere şi o necesitate specifică unei anumite vârste, după cum

mi s-a sugerat, am început să mă dedau acestui desfrâu aşa cum am început să beau şi să fumez. Şi totuşi în această primă cădere fusese ceva deosebit de mişcător. Îmi aduc aminte cum chiar atunci, pe loc, înainte de a ieşi din odaie, am simțit o tristețe atât de adâncă încât îmi venea să plâng, să-mi plâng nevinovăția pierdută şi atitudinea mea fată de femeie, viciată pentru totdeauna. Da, acea atitudine naturală şi simplă era pierdută pentru totdeauna. De atunci n-am mai avut şi nici n-am putut avea o atitudine curată fată de femeie. Am devenit ceea ce se cheamă un desfrânat. Iar a fi desfrânat înseamnă că te afli într-o stare fizică asemănătoare cu aceea a morfinomanului, a beţivului, sau a fumătorului. După cum un morfinoman, un beţiv sau un fumător nu mai este un om normal, tot astfel şi un om care a cunoscut câteva femei pentru plăcerea lui, nu mai este un om normal, ci un om stricat pentru totdeauna, un desfrânat. Un desfrânat ca şi un beţiv sau un morfinoman, poate fi recunoscut îndată după fața lui, după gesturi. Desfrânatul se poate abține, poate lupta, însă nu va mai avea niciodată față de femeie o atitudine simplă, limpede, curată, frățească. El poate fi recunoscut pe loc după privirea pe care o aruncă şi cu care cuprinde pe femeie. Am devenit un desfrânat şi aşa am rămas. Şi tocmai aceasta m-a dus la pieire.

5

— Da, da. Apoi lucrurile au mers tot aşa înainte, s-au adăugat tot soiul de alte alunecări. Doamne! Când îmi aduc aminte de toate mârşăviile mele în această privință, mă cuprind fiori de groază! Mai ales dacă mă gândesc că în aceeaşi vreme camarazii

de atunci mă mai şi zeflemiseau pentru aşa zisa mea inocenţă. Şi dacă mă mai gândesc la tot ce se istoriseşte despre tineretul de aur, ofiţeri şi parizieni precum şi la aerul de nevinovăţie pe care-l aveau toţi aceşti domni şi eu împreună cu dânşii, desfrânaţi, ajunşi la vârsta de treizeci de ani, având pe suflet sute de felurite şi îngrozitoare crime faţă de femei, desfrânaţi de treizeci de ani care intram într-un salon ori într-o sală de bal, spălaţi, bărbieriţi, parfumaţi, cu lenjeria sclipitor de albă, îmbrăcaţi în fracuri sau uniforme, ce simbol al purităţii, ce vis!...

Gândeşte-te o clipă ce-ar trebui să fie şi ce este. Atunci când în societatea surorii sau fiicei mele pătrunde un asemenea domn, eu, cunoscându-i viaţa, ar trebui să mă apropii de el, să-l chem deoparte şi să-i spun încetişor: „Dragul meu, ştiu ce fel de viaţă duci, cum şi cu cine îţi petreci nopţile. Locul tău nu e aici. Aici sunt fete curate, nevinovate. Pleacă!” Aşa ar trebui să fie. În realitate însă, când un asemenea domn apare şi dansează cu sora, sau cu fiica mea, cuprinzând-o fu braţe, dacă junele e bogat şi cu relaţii, noi nu mai putem de bucurie. Poate că după Rigolboche va binevoi s-o onoreze şi pe fiica mea. Chiar dacă i-au rămas unele urme în privinţa sănătăţii, nu-i nimic. Bolile se tratează şi se pot tămădui în ziua de astăzi! Da, cunosc prea bine cum câteva fete din lumea mare au fost cu entuziasm măritate de către părinţi cu asemenea sifilitici. Ah! Ah! Ce mârşăvie! Dar va veni odată vremea când se va demasca această mârşăvie şi această minciună!

Pozdnîşev scoase de câteva ori sunetul lui straniu din nas. Apoi începu să bea ceai. Ceaiul era grozav de tare şi apă fierbinte ca să-l facă mai slab, nu mai era. Simţeam că cele două pahare pe care le băusem mă turburau din cale afară, îmi dădeam seama că asupra lui ceaiul lucrase şi mai puternic, căci era din ce în ce mai aţâţat. Glasul lui devenea tot mai tărăgănat şi mai expresiv.

Îşi schimba într-una poziția, îşi tot scotea şi îşi punea căciula, şi în semiîntuneric fața lui părea ciudat de schimbată

— Am trăit astfel până la vârsta de treizeci de ani, fără să părăsesc o singură clipă gândul de a mă însura şi de a-mi întemeia o viață de familie înălțătoare şi curată. Pentru aceasta eram în căutarea unei fete care să-mi corespundă, – urmă el, – mă bălăceam în mocirla desfrâului şi în acelaşi timp căutam o fată care prin curăția ei să fie demnă de mine. Pe multe le înlăturam din gândul meu, tocmai pentru ca nu erau de ajuns de pure. În sfârşit, am găsit una, pe care am socotit-o demnă de mine. Era una din cele două fete ale unui moşier din regiunea Penza, foarte bogat cândva, dar ruinat în ultima vreme.

Într-o seară, după ce ne plimbaserăm cu barca şi ne întorceam acasă noaptea pe lună, mă aflam alături de dânsa şi-i admiram buclele şi silueta sveltă, strânsă într-un jerseu, când deodată am priceput că Ea este. În seara aceea mi se părea că ea înțelege tot, tot ce simt şi gândesc eu şi că eu simt şi gândesc lucruri înălțătoare. În realitate însă nu era altceva, decât că jerseul îi venea foarte bine, ca şi buclele, şi că după o zi petrecută în preajma ei, doream o apropiere şi mai mare.

E de mirare cum ai uneori iluzia deplină că frumusețea înseamnă binele. O femeie frumoasă spune prostii; o asculți şi nu observi prostia ei, tot ce spune ți se pare inteligent. Ea vorbeşte şi se poartă abject, iar tu în tot ce face nu vezi decât drăgălăşie. Însă dacă nici nu vorbeşte prostii, nici nu face lucruri urâte şi mai e şi frumoasă, atunci găseşti că-i o minune de inteligență şi de moralitate excepțională.

M-am întors acasă încântat şi încredințat că fata aceea e culmea perfecțiunii morale şi deci e demnă să-mi fie soție, iar a doua zi am cerut-o în căsătorie.

Căci, ascultă ce babilonie! Dintr-o mie de bărbaţi care se însoară – şi nu numai în mediul nostru, ci din nefericire si în popor – nu ştiu dacă este unul singur, care să nu fi fost însurat înainte de căsnicie de zece ori, de o sută sau chiar de o mie de ori, ca Don Juan. (În ziua de azi, ce-i drept aud şi observ, că există tineri curaţi, care simt şi ştiu că asta nu e o glumă, ci un lucru deosebit de serios. Să le ajute Dumnezeu! Pe vremea mea însă nu găseai de aceştia niciunul la zece mii.) Şi toţi ştiu acest lucru şi se prefac a nu şti. În toate romanele ai să vezi descrise până în cele mai mici amănunte, simţămintele eroilor, iazurile şi tufişurile pe lângă care umblă; dar când se zugrăveşte toată marea lor dragoste pentru o fată oarecare, nu se pomeneşte nicio vorbă despre tot ce au făcut interesanţii eroi mai înainte: nicio vorbă despre vizitele lor la casele de toleranţă, despre cameriste şi bucătărese, ori despre soţiile altora. Iar dacă există astfel de romane lipsite de cuviinţă, ele nu sunt date în mâinile acelora care tocmai au mai multă nevoie să cunoască asemenea lucruri, adică în mâinile fetelor. Mai întâi, bărbaţii se prefac a crede faţă de fete, căci desfrâul care umple jumătate din viaţa oraşelor şi a satelor noastre, nici nu există. Pe urmă, se obişnuiesc atât de mult cu această prefăcătorie, încât, până la sfârşit ajung să creadă sincer, ca englezii, că toţi sunt oameni morali şi trăiesc într-o lume morală. Bietele fete însă, cred cu tot dinadinsul în aceste afirmaţii. Aşa credea şi nefericita mea soţie. Îmi aduc aminte că, pe când eram logodiţi, i-am arătat jurnalul meu intim, de unde a putut cunoaşte câte ceva din trecutul meu şi în special ultima mea legătură, despre care ar fi putut afla de la alţii, încât de aceea simţisem nevoia să i-o mărturisesc, îmi aduc aminte groaza, disperarea şi dezorientarea ei, când a aflat şi a înţeles. Mi-am dat seama că ar fi vrut atunci să mă lase. De ce nu m-a lăsat?

Scoase din nou sunetul lui obişnuit, tăcu puţin şi mai sorbi o

înghiţitură de ceai.

6

— Dar lasă că e mai bine aşa, e mai bine! – strigă el. – Am avut ce meritam! Dar nu-i vorba despre asta. Voiam să spun că în privinţa aceasta, amăgite sunt numai nenorocitele de fete. Mamele însă ştiu tot, mai cu seamă mamele educate de către soţii lor. Şi prefăcându-se a crede în curăţenia bărbaţilor, în fapt procedează totuşi ca şi cum n-ar crede. Ştiu să momească pe bărbaţi şi pentru ele şi pentru fetele lor.

Căci numai noi bărbaţii nu ştim, şi nu ştim pentru că nu vrem să ştim; pe când femeile ştiu şi încă foarte bine, că dragostea cea mai înălţătoare, cea mai poetică dragoste, cum îi zicem noi, depinde nu de meritele morale ale femeii, ci de apropiere fizică, de felul de a se pieptăna, de culoarea şi de croiala rochiei. Întreabă o femeie cochetă şi cu experienţă care şi-a pus în gând să cucerească un bărbat ce-ar prefera: să fie dovedită că e crudă şi chiar depravată, în faţa aceluia pe care vrea să-l cucerească, sau să apară în faţa lui într-o rochie urâtă şi prost făcută? Orice femeie va prefera întotdeauna prima situaţie. Această femeie ştie că noi bărbaţii, minţim în tot ce spunem despre sentimentele înalte, că nouă ne trebuie numai trupul şi de aceea îi vom ierta toate ticăloşiile, pe când dacă poartă o rochie pocită, lipsită de gust şi de eleganţă, nu i-o vom ierta. O, femeie cochetă ştie acest lucru în mod conştient, iar orice fată inocentă o ştie inconştient, aşa cum ştiu animalele unele lucruri.

De aceea există jerseuri, mizerabile, turnuri mai jos de şale,

umeri, braţe şi sâni aproape goi. Femeile, mai cu seamă acelea care au trecut prin şcoala bărbaţilor, ştiu foarte bine că discuţiile despre subiecte înalte sunt doar vorbe, şi că bărbatului îi trebuie trupul şi tot ceea ce ajută să prezinte acest trup în lumina cea mai atrăgătoare. Şi ele tocmai asta fac. Căci dacă am da deoparte obişnuinţa pe care o avem faţă de această neruşinare, care a devenit pentru noi o a doua natură şi am privi viaţa claselor superioare aşa cum este, cu toată neruşinarea ei, ne-am da seama că toată societatea noastră nu e decât o casă de toleranţă. Nu eşti de aceeaşi părere? Dă-mi voie să-ţi demonstrez, – zise el preîntâmpinându-mi orice obiecţie. – Dumneata ai să spui că femeile din societatea noastră au alte preocupări, decât femeile din casele de toleranţă, iar eu spun că nu-i aşa şi am să-ţi dovedesc. Dacă oamenii se deosebesc prin scopurile lor în viaţă, prin conţinutul interior al vieţii, această deosebire se va oglindi neapărat şi în exterior, înfăţişarea lor va fi diferită. Dar ia uită-te la nenorocitele acelea, disprețuite de toată lumea şi uită-te şi la cucoanele din cea mai înaltă societate: aceeaşi îmbrăcăminte, aceleaşi modele de rochii, aceleaşi parfumuri, aceeaşi despuiere a braţelor, a umerilor, a sânilor, acelaşi mulaj conturat al şoldurilor, aceiaşi pasiune pentru pietricele, pentru lucruri scumpe şi strălucitoare, aceleaşi petreceri, cu muzică şi dansuri, aceleaşi cântece. Cum momesc acelea prin toate mijloacele, tot aşa momesc şi acestea. Nicio deosebire. Judecând strict ar trebui să spunem că prostituatele pe termen scurt au de-obicei parte de disprețul tuturor, iar prostituatele pe viaţă se bucură de stima generală.

— Da, şi iată aşa dar că aceste jerseuri, bucle şi turnuri, m-au sedus şi pe mine. Şi era uşor, să fiu prins în mreje, pentru ca eram crescut în condiţii în care, ca nişte castraveţi în seră, cresc tinerii care se îndrăgostesc uşor. Căci alimentaţia noastră abundentă şi excitantă, unită cu trândăvia fizică nu duc la altceva decât la aţâţarea sistematică a lascivităţii. Poţi să te miri ori nu, dar aşa este. Nici eu nu-mi dădeam seama de asta până în ultimul timp. Iar acum văd. Tocmai de aceea mă chinuieşte faptul că nimeni nu ştie aceasta şi că oamenii vorbesc prostii, ca de pildă cucoana de adineauri.

Primăvara trecută nişte oameni lucrau prin părţile noastre la terasamentul drumului de fier. Hrana obişnuită a unui flăcău de la ţară se alcătuieşte din pâine, cvas, ceapă. Cu asta trăieşte, e vioi şi sănătos, îi ajunge pentru a îndeplini munca uşoară a câmpului. Se angajează la căile ferate şi i se dă drept hrană: caşă şi patru sute de grame de carne. Dar în schimb cheltuieşte această carne în munca de şaisprezece ore, împingând o roabă de treizeci de puduri. Hrana şi munca se compensează tocmai bine. Dar noi, care mâncăm de două ori atâta carne, vânat şi tot felul de bucate şi de băuturi de acele care te înfierbântă, la noi, unde se duc toate acestea? În excese senzuale. Şi dacă se duc acolo şi supapa de siguranţă e deschisă, totul e în perfectă ordine. Dar ia încearcă să închizi supapa, aşa cum o închideam eu vremelnic şi deodată se va naşte excitarea, care, trecând prin prisma vieţii noastre artificiale, se va exprima printr-o îndrăgostire de cea mai pură esenţă, uneori chiar platonică.

M-am îndrăgostit şi eu, aşa cum se îndrăgostesc toţi. Şi am trecut prin toate: entuziasm, înduioşare, poezie. În esenţă această dragoste a mea nu era decât produsul, pe de o parte, al activităţii mămicii şi a caselor de modă. Iar pe de altă parte, al prisosului de hrană, şi a vieţii de trândăvie pe care o duceam. Dacă, pe

deoparte, nu ar fi avut loc plimbările cu barca, dacă n-ar fi existat croitorese şi rochii croite strâns pe talie, şi multe altele, dacă soția mea ar fi fost îmbrăcată într-un capot prost cusut şi ar fi stat acasă, iar pe de altă parte, dacă eu m-aş fi aflat în condițiile normale ale omului care consumă atâta hrană cât îi trebuie pentru muncă, şi dacă supapa de siguranță ar fi fost deschisă – din întâmplare se închisese tocmai atunci – nu m-aş fi îndrăgostit şi nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat.

8

— Ei, dar de data aceasta toate s-au potrivit parcă dinadins: şi starea mea, şi rochia ei frumoasă, şi poetica plimbări; cu barca, totul izbuti. De douăzeci de ori la rând întreprinderea nu reuşise, dar atunci a reuşit. A fost ceva asemănător cu o capcană. Nu glumesc. Căci acum căsătoriile se pun la cale ca nişte capcane. E normal, nu? Fata s-a copt, trebuie mutată. S-ar părea că e ceva cât se poate de simplu, când fata nu e urâtă şi când există bărbați care vor să se însoare. În vechime aşa se şi făcea. Când fata; ajungea la vârsta de cuviință, părinții puneau căsătoria la cale. Aşa se făcea, aşa se face în toată omenirea: la chinezi, la indieni, la mahomedani, la noi în popor; aşa se face pretutindeni, cel puțin la nouăzeci şi nouă la sută din oameni. Numai unu la sută sau mai puțin, adică noi, desfrânații, am socotit că nu e bine aşa şi am născocit ceva nou. Şi ce anume? Am născocit ca fetele să fie expuse ca la bâlci, iar bărbații să treacă încoace şi încolo şi să aleagă. Fetele aşteaptă şi gândesc, fără a întârzia să spună: „Pe mine, domnule dragă! Nu, pe mine! Nu pe ea, ci pe mine: ia te uită ce umeri şi ce alte frumuseți am eu”. Şi noi bărbații ne

plimbăm, ne tot uităm şi suntem foarte mulţumiţi că putem gândi: „Ştiu, ştiu. N-am să mă las prins în capcană!” Se plimbă bărbaţii, se uită şi sunt foarte mulţumiţi că toate acestea sunt puse la cale pentru ei. Dar odată şi odată te pomeneşti că nu te-ai păzit cum trebuie şi pac! Te-ai prins!

— Da’, ce altceva ar fi de făcut? – întrebai. – Doar n-oi fi vrând să ne ceară femeia în căsătorie?

— Asta nu ştiu. Însă dacă e vorba să fie egalitate, atunci egalitate să fie. Se spune că peţitoria e umilitoare, dar această stare de lucruri e de o mie de ori mai rea. În primul caz drepturile şi şansele sunt egale, pe când în al doilea, femeia este sau sclavă pe piaţă, sau momeală la capcană. Încearcă să-i spui adevărul unei mame. Sau chiar fetei – spune-i că nu e preocupată de altceva decât să vâneze un logodnic. Doamne, ce ofensă! Şi doar toate nu fac decât asta şi mai mult nici n-au posibilitatea să facă. Şi e îngrozitor să vezi uneori ocupându-se de aşa ceva nişte biete fete tinere de tot şi cu totul nevinovate. Măcar dacă s-ar face pe faţă, dar totul e numai înşelătorie. „Vai, originea speciilor, ce interesant! Vai, Liza se interesează mult de pictură! Ai să vii la expoziţie? E foarte instructiv! Dar plimbarea cu troica, dar spectacolele? Simfonia? Ah, ce minunat e! Liza mea e pasionată de muzică. Dumneata de ce nu împărtăşeşti aceste convingeri? Dar plimbările cu barca!...”

Şi toate n-au decât unul şi acelaşi gând: „Ia-mă, ia-mă pe mine, sau: ia-o pe Liza mea! Nu, pe mine! Ei, măcar încearcă!...” Uf, mârşăvie! O! ce minciună! – încheie Pozdnîşev, apoi, isprăvind de băut ceaiul, începu să strângă ceştile.

— Ştii dumneata, – reluă el, punând în sac pachetul cu ceai şi zahărul, – ştii dumneata că dominaţia femeilor, de pe urma căreia suferă lumea întreagă, toată această dominaţie vine de aici!

— Cum aşa, dominaţia femeilor? Drepturile şi privilegiile – sunt doar de partea bărbaţilor.

— Da, da, asta, asta e! – mă întrerupse el cu vivacitate. – Tocmai asta e! Voiam să spun că tocmai asta explică fenomenul extraordinar, în care pe de o parte e foarte adevărat că femeia-i adusă până la treapta cea mai de jos a umilinţei, iar pe de alta, tot aşa de adevărat este că ea domină. Ca evreii care prin puterea lor bănească se răzbună pentru oprimarea lor... „Aha, vreţi să fim numai negustori? Bine! Dar noi negustorii vom pune stăpânire pe voi", zic evreii... Aha, vreţi să fim numai un obiect pentru a vă satisface simţurile voastre? Fie! Dar prin aceste simţuri, vă vom subjuga! zic femeile. Lipsa de drepturi a femeii nu constă în faptul că ea nu poate vota sau că nu poate ocupa funcţia de judecător. A te ocupa de asemenea lucruri nu înseamnă a avea vreun drept. A avea drepturi înseamnă pentru o femeie să fie egală cu bărbatul în privinţa relaţiilor sexuale, înseamnă să poată refuza, sau primi după voia ei solicitarea bărbatului şi să-şi aleagă după dorinţa ei, în loc să fie aleasă. Dumneata spui că asta ar fi o neruşinare? Bine! Atunci nici bărbatul să nu aibă aceste drepturi. Acum însă, femeia este lipsită de dreptul pe care îl are bărbatul. Şi pentru a se răzbuna, ea influenţează senzualitatea bărbatului, îl supune prin această senzualitate în aşa fel, încât el alege doar formal, iar în realitate alege ea. Şi punând stăpânire pe acest mijloc, femeia abuzează de el şi capătă o putere teribilă asupra oamenilor...

— Dar unde e această putere extraordinară?

— Unde e puterea? Dar pretutindeni, în toate. Intră în magazinele din orice oraş mare. Milioane sunt îngrămădite acolo, nici nu poţi evalua munca depusă acolo, şi vezi dacă se află în nouăzeci la sută din aceste magazine măcar un lucru pentru uzul bărbaţilor. Tot luxul vieţii este cerut şi întreţinut de femei. Numără atelierele şi vei vedea că o mulţime din ele produc podoabe inutile, trăsuri, mobilă, jucării destinate femeilor. Milioane de oameni, generaţii de sclavi pier în fabrici, în această muncă de ocnaşi, numai pentru capriciul femeilor. Femeile, ca nişte împărătese, ţin într-un prizonierat de sclavie şi de muncă grea, nouăzeci la sută din omenire. Şi totul numai din pricină că au fost umilite, au fost lipsite de drepturi egale eu bărbaţii. Şi iată că, ele se răzbună influenţând senzualitatea noastră, prinzându-ne în mrejele lor. Da, totul e numai din pricina asta. Femeile au făcut din ele însele o atât de dibace armă de acţionare asupra senzualităţii, încât bărbatul nu poate avea o atitudine calmă faţă de ele. De îndată ce bărbatul s-a apropiat de femeie, el a şi căzut pradă farmecelor ei, şi-a pierdut raţiunea. Mă simţeam înainte stingherit, înfiorat, când vedeam o doamnă împodobită în rochie de bal; dar acum mă simt cu adevărat îngrozit, văd ceva periculos pentru oameni, ceva împotriva legii şi-mi vine să chem poliţia, să strig după ajutor împotriva pericolului, să cer să fie ridicat, să fie înlăturat obiectul periculos. Da, dumneata râzi! – strigă el, – dar nu glumesc de loc. Sunt convins că va veni un timp, poate chiar foarte curând, când oamenii vor înţelege toate acestea şi se vor mira că a putut exista o societate în care erau îngăduite asemenea fapte care turbură liniştea socială, de pildă împodobirile trupului, care sunt admise pentru femei în societatea noastră, aţâţă direct senzualitatea. Parcă ar fi nişte capcane pe aleile plimbărilor publice, ba şi mai rău! De ce adică sunt oprite jocurile de noroc, iar femeile împodobite în rochii de prostituate, stârnind senzualitatea, nu sunt oprite? Ele sunt de o

mie de ori mai periculoase!

10

— Ei, uite, aşa am fost prins şi eu. Eram cum se zice, îndrăgostit. Mi-o închipuiam pe ea nu numai încarnarea perfecţiunii, dar mă socoteam şi pe mine, în timpul logodnei, cei mai bun dintre oameni. Căci orice ticălos, dacă cercetează bine, va găsi alţi ticăloşi mai netrebnici în vreo privinţă decât el şi va afla astfel motive de a se socoti mândru şi mulţumit de sine. Aşa şi eu: nu m-am însurat pentru bani; nu era la mijloc interesul, nu făceam ca cei mai mulţi dintre cunoscuţii mei. Care se însurau pentru bani sau relaţii; eu eram bogat, ea săracă. Asta e una. Un alt lucru de care mă simţeam mândru, era faptul că, pe când ceilalţi se însurau cu gândul de a trăi şi mai departe în poligamie, cum trăiseră până să se căsătorească, eu aveam intenţia fermă de a trăi în monogamie după nuntă şi asta îmi dădea dreptul să mă simt peste măsură de mândru în ochii mei. Da, eram un porc oribil şi-mi închipuiam că sunt un înger.

Timpul cât am fost logodiţi n-a durat mult. Nu-mi pot aduce aminte de timpul acela, fără să roşesc de ruşine! Ce scârbă! Căci se presupune că era o dragoste spirituală, nu senzuală. Ei, şi dacă dragostea e spirituală, un contact spiritual, atunci această afinitate spirituală trebuie să se manifeste în cuvinte, în discuţii, în conversaţii. Dar nimic din toate acestea. Dimpotrivă, când rămâneam singuri, abia puteam lega, cu greutate, câteva vorbe. Era un fel de muncă a lui Sisif. Abia născoceai ceva de spus, abia exprimai acel lucru şi trebuia să taci din nou şi să-ţi frământi

mintea pentru a inventa altceva. N-aveam ce vorbi. Tot ce s-ar fi putut spune despre viața care ne aştepta, despre organizarea traiului nostru, despre planurile noastre, toate le spusesem; iar mai departe? Dacă am fi fost animale, am fi ştiut că n-avem nimic să ne spunem, picând aşa, trebuia numaidecât să vorbim şi nu găseam ce, pentru ca ne preocupa altceva, decât ceea ce se poate rezolva prin conversații. Mai adaugă apoi obiceiul infam de a mânca bomboane, de a te îndopa cu dulciuri, precum şi pregătirile dezgustătoare pentru nuntă: discuții despre camera de culcare, pat, aşternuturi, capoate, halate, rufărie, obiecte de toaletă. Căci, vezi dumneata, dacă oamenii se însoară după prescripțiile Domstroiului, aşa cum spunea bătrânul acela, atunci saltelele de puf, zestrea, aşternutul, toate acestea nu sunt decât amănunte care însoțesc sfânta taină. La noi însă, când din zece oameni care se căsătoresc nu ştiu dacă este unul care să creadă, nu în sfânta taină, dar măcar într-o obligație oarecare inclusă în actul său; când dintr-o sută de bărbați nu ştiu dacă este unul care să nu fi fost însurat mai înainte, iar din cincizeci – măcar unul care să nu se pregătească dinainte să-şi înşele soția cu orice prilej, când cei mai mulți privesc căsătoria la biserică numai ca o condiție specială pentru a poseda o anumită femeie – gândeşte-te ce însemnătate monstruoasă capătă în asemenea împrejurări toate aceste amănunte. Rezultă că, în acest punct se rezumă toată problema. Rezultă că, se face un fel de târg. Unui desfrânat i se vinde o fecioară şi această vânzare este condiționată de anumite formalități.

— Aşa se însoară toţi – aşa m-am însurat şi eu şi aşa a început mult lăudata lună de miere. Când te gândeşti cât de ticăloasă e numai denumirea, prin ea însăşi! – spuse el, – scrâşnind din dinţi cu mânie. – Odată, la un bâlci din Paris, treceam pe la aşa zisele panorame şi am intrat, atras de reclame, să văd femeia cu barbă şi câinele de apă. În realitate nu era altceva decât un bărbat îmbrăcat în rochie femeiască, decoltat, şi un câine băgat în piele de morsă, care înota într-o cadă plină cu apă. Nu era nimic interesant, dar la ieşire stăpânul barăcii m-a condus reverenţios şi adresându-se publicului, strigă arătându-mă:. „Iată, întrebaţi pe domnul dacă merită să vedeţi! Intraţi, intraţi, doamnelor şi domnilor, un franc de persoană!" Îmi era ruşine să spun că nu merită să vezi şi probabil că omul tocmai pe lucrul acesta conta. Aşa se întâmplă fără îndoială şi cu acei care au încercat tot dezgustul lunii de miere şi care nu se îndură să-i dezamăgească pe alţii. Nici eu n-am distrus iluziile nimănui, dar acum nu văd de ce nu aş spune adevărul. Socotesc chiar că e o datorie să se spună tot adevărul. Te simţi stingherit, ţi-e ruşine, ţi-e scârbă, încerci un sentiment de milă şi mai cu seamă e ceva neînchipuit de plictisitor! Se aseamănă cu starea prin care am trecut când învăţam să fumez şi când îmi venea să vărs; îmi curgea saliva, iar eu o înghiţeam, prefăcându-mă că simt o mare plăcere. Desfătarea pe care ţi-o dă fumatul, ca şi aceasta, dacă există, vine mai târziu: este necesar ea soţii să se obişnuiască treptat cu acest viciu, pentru a-i simţi plăcerea.

— Cum viciu? – m-am mirat eu. – Dumneata vorbeşti doar despre unul din cele mai fireşti lucruri omeneşti.

— Firesc? – zise el. – Firesc? Nu, eu am să-ţi răspund că dimpotrivă, am ajuns la convingerea că nu-i... firesc. Da, nu-i deloc... firesc. Întreabă-i pe copii, întreabă pe o fată curată. Soră-mea s-a măritat foarte tânără cu un bărbat de două ori mai

în vârstă decât dânsa şi care dusese şi o viaţă desfrânată, îmi aduc aminte cât de mult ne-am mirat, când în noaptea nunţii, palidă şi plângând, fugi de la el şi, tremurând din tot trupul, zicea că pentru nimic în lume nu poate nici măcar să ne spună ce vroise el de la dânsa.

Dumneata zici: firesc! E firesc să mănânci. E plăcut să mănânci, e uşor, îndeplineşti o funcţie agreabilă de care nu ţi-e ruşine, nici chiar la început. Pe când dincoace e abjecţie, ruşine şi durere. Nu, asta nu e firesc! Şi m-am convins că o fată neprihănită are oroare de acest lucru.

— Atunci cum s-ar mai perpetua specia umană? – întrebai eu.

— Vai, să nu piară cumva specia umană! – zise el cu răutate şi ironie, aşteptând parcă această, replică, pe care o cunoştea dinainte şi care era lipsită de onestitate. – Poţi propovădui abţinerea de a face copii, pentru ca lorzii englezi să se poată îndopa. Poţi propovădui abţinerea de a face copii, pentru a avea mai multă plăcere. Dar dacă încerci să scoţi doar o vorbă, cerând în numele moralităţii abţinerea de a face copii, Dumnezeule, ce strigăte se ridică: nu cumva să piară specia umană, pentru ca zece sau douăzeci de oameni vor să înceteze de a mai fi porci. Dar, te rog să mă ierţi. Pe mine mă supără lumina asta, îmi dai voie s-o acopăr? – întrebă el, arătând spre lampa din vagon.

I-am răspuns că mi-e tot una şi atunci se urca pe banchetă cu grabă, aşa cum făcea orice lucru şi acoperi lampa cu perdeluţa de lână.

— Totuşi, – zisei eu. – dacă toţi ar lua aceasta drept lege, specia umană s-ar sfârşi.

El nu răspunse imediat.

— Dumneata te întrebi, cum va dăinui specia umană? – repetă el, aşezându-se din nou în faţa mea, şi sprijinindu-şi coatele pe genunchii răşchiraţi. – Dar de ce să dăinuiască specia umană? – întrebă el.

— Cum de ce? Altfel dumneata si cu mine n-am fi existat!

— Dar de ce să existăm?

— Cum de ce? Pentru a trăi.

— Dar de ce să trăim? Nu merită să trăim, dacă nu există niciun scop, dacă viaţa „ne este dată doar pentru a fi trăită". Şi dacă lucrurile stau astfel, atunci Schopenhauerii şi Hartmannii, şi toţi budiştii au perfectă dreptate. Dar dacă viaţa are un scop, e limpede că ea trebuie să înceteze atunci când scopul va fi atins. Şi aşa şi este – spuse el, cu o tulburare care dovedea cât de mult ţine la această idee. – Aşa şi este. Ia gândeşte-te: dacă scopul omenirii este bunătatea, binele, dragostea, – oricare vrei din ele – dacă scopul omenirii este ceea ce se spune în Profeţi şi anume că toţi oamenii vor fi una prin dragoste, că nu vor face seceri din sulițe etc., atunci care sunt piedicile întru îndeplinirea acestui scop? Pasiunile! Iar din toate pasiunile, cea mai puternică, mai rea, mai înverşunată este dragostea sexuală, trupească; de aceea, dacă patimile vor dispare şi împreună cu ele şi ultima patimă, – cea mai puternică dintre ele, – dragostea trupească, atunci proorocirile se vor împlini, oamenii vor fi uniţi, scopul omenirii va fi atins şi omenirea nu va mai avea pentru ce trăi. Atâta timp însă cât omenirea trăieşte, are înainte un ideal şi bineînţeles nu idealul iepurilor de casă sau al porcilor, adică să se prăsească cât mai mult şi nici idealul maimuţelor sau al parizienilor, adică să se folosească în chip cât mai rafinat de plăcerile carnale, ci idealul binelui, care poate fi atins prin abstinentă şi curăţie. Oamenii au năzuit şi năzuiesc totdeauna spre acest ideal. Şi iată la ce-au

ajuns.

Rezultă că dragostea trupească reprezintă o supapă de siguranță. Generația de astăzi a omenirii n-a atins scopul arătat mai sus şi nu l-a atins numai din pricină că e stăpânită de pasiuni, dintre care cea mai puternică este cea sexuală. Iar dacă există pasiune sexuală, se naşte şi o generație nouă, prin urmare există şi putința ca scopul să fie atins de această generație. Dacă nici aceasta nu l-a atins, urmează alta, şi tot aşa mai departe câtă vreme scopul nu va fi fost atins, câtă vreme nu se vor împlini proorocirile, câtă vreme oamenii nu vor fi uniți. Căci altfel ce ar rezulta? Dacă admitem că Dumnezeu a creat oamenii pentru atingerea unui anumit scop, atunci i-ar fi creat fie muritori, însă fără pasiunea sexuală, fie nemuritori. Ce s-ar fi întâmplat dacă oamenii erau muritori, dar lipsiți de pasiunea sexuală? Oamenii ar fi trăit un timp oarecare şi, neatingând scopul pentru care au fost creați, ar fi murit, iar pentru ca țelul să fie atins, Dumnezeu ar fi trebuit să creeze alți oameni. Dacă însă ei ar fi fost nemuritori, atunci să presupunem că ei ar fi atins scopul după multe milenii; (deşi e mai greu, ca aceiaşi oameni şi nu generații noi să îndrepte greşelile şi să se apropie de perfecțiune). Atunci la ce ar mai fi nevoie de ei? Ce să faci cu ei? Nu, într-adevăr dintre toate, cel mai bine este tot aşa cum este... Dar poate că dumitale nu-ți place prezentarea ideilor mele sub această formă, poate că eşti evoluționist? Dar şi în cazul acesta rezultă aceeaşi concluzie. Pentru a se menține în lupta cu celelalte animale, specia umană, specia superioară prin excelență, trebuie să fie strâns unită, să fie una, ca un roi de albine, iar nu să se multiplice la infinit; trebuie, la fel ca şi albinele, să formeze exemplare fără sex, adică iarăşi trebuie să tindă spre abstinență, iar nu spre aţâţarea pasiunii, către care este îndreptat întregul nostru sistem de viață... – Pozdnîşev tăcu un timp. – Se va sfârşi specia umană? Dar indiferent de concepțiile sale despre lume poate cineva să se

îndoiască de aceasta? Acest lucru este tot atât do neîndoielnic ca şi moartea: căci după toate învăţămintele bisericeşti va veni sfârşitul lumii, iar învăţătura ştiinţifică arată că acelaşi lucru este de neînlăturat. Atunci de ce să ne pară straniu că şi din învăţătura moralei rezultă acest lucru?

Apoi, Pozdnîşev tăcu mai multă vreme, sorbi din ceai, îşi isprăvi de fumat ţigara, mai scoase alte ţigări din sac, şi le puse în tabachera lui veche şi foarte uzată.

— Îţi înţeleg gândul – spusei eu – Cam acelaşi lucru îl susţin şi Shakerii[2].

— Da, da, şi au dreptate, – încuviinţă el. – Pasiunea sexuală, oricum ar fi ea deghizată, este un rău, un rău cumplit împotriva căruia trebuie să luptăm, iar nu să-l încurajăm, aşa cum se face. Cuvintele din evanghelie care spun că orice bărbat, când se uită la o femeie şi pofteşte la ea, a şi preacurvit, nu se referă numai la soţiile altora, ci anume, şi în special, la propria soţie.

12

În lumea noastră însă e tocmai deandoaselea: dacă omul până a nu se însura se gândeşte la abstinenta apoi, odată însurat socoteşte că nu mai e nevoie de nicio abstinentă. Căci aceste călătorii de nuntă, această izolare pentru care pleacă tinerii cu învoirea părinţilor, nu constituie altceva decât o aprobare a desfrâului. Legea moralei se răzbună însă singură, atunci când o

[2] *Shakers* – sectă religioasă în Anglia.

calci. Oricât m-am străduit să-mi organizez luna de miere, n-am izbutit. Tot timpul simțeam dezgust, ruşine şi plictiseală. Şi curând am început să simt şi o apăsare chinuitoare. Asta a venit foarte repede. Mi se pare că a treia sau a patra zi mi-am găsit soția tristă; am început să-i pun întrebări, s-o cuprind în brațe, ceea ce, după părerea mea, era tot ce ar fi putut dori, iar ea mi-a dat mâna deoparte şi a început să plângă. De ce? Nu ştia să-mi spună, dar simțea o tristețe, o apăsare. Probabil că starea ei de istovire nervoasă o făcuse să priceapă adevărul cu privire la josnicia animalică a raporturilor noastre. Dar nu ştia cum să se exprime. Am început s-o iscodesc, şi mi-a dat un răspuns oarecare, cum că s-a simțit, întristată, din pricina despărțirii de maică-sa. Mi s-a părut că nu-i adevărat. Am început s-o consolez, fără a pomeni nimic de maică-sa. Nu înțelesesem că simte pur şi simplu o apăsare şi că dorul de mamă era numai un pretext. Dar ea s-a simțit ofensată, pentru ca nu pomenisem nimic despre maică-sa, ca şi cum n-aş fi crezut în pricina mâhnirii ei. Mi-a spus că-şi dă seama că n-o iubesc. Eu i-am reproşat firea capricioasă; atunci s-a oprit brusc din plâns, fața i s-a schimbat cu totul. În loc de tristețe s-au ivit semnele furiei şi cu vorbele cele mai veninoase începu să mă învinovățească de egoism şi de cruzime. Mă uitam la ea. Toate trăsăturile chipului ei exprimau o răceală şi o duşmănie totală, aproape ură. Mi-aduc aminte că m-a îngrozit. Pentru ce? Cum? – mă gândeam. Dragostea înseamnă unirea sufletelor şi, uite ce văd! Dar nu e cu putință, asta nu-i aceeaşi femeie! Am încercat s-o îmbunez, dar m-am izbit de un zid de nepătruns de duşmănie rece şi veninoasă, încât nici nu mi-am dat scama cum mi-am pierdut şi eu cumpătul şi cuprins de iritare m-am pomenit că ne aruncam unul altuia un noian de lucruri neplăcute. Această primă ceartă mi-a făcut o impresie îngrozitoare. Eu îi ziceam ceartă, dar era altceva, era dezvăluirea prăpăstiei care ne despărțea. Iluzia dragostei se consumase prin

satisfacerea senzualităţii şi rămăsesem faţă în faţă în raporturile noastre reale, adică doi egoişti cu totul străini unul de altul şi care doreau, fiecare pentru el, să capete cât mai multă plăcere prin celălalt. Numeam ceartă ceea ce se întâmplase între noi, dar nu era ceartă, ci doar situaţia unuia faţă de altul, situaţia care a ieşit la iveală după, ce senzualitatea s-a potolit. Nu înţelegeam că această atitudine rece şi duşmănoasă era atitudinea noastră normală şi nu înţelegeam, pentru ca la început a fost învăluită foarte repede pentru noi, prin redeşteptarea senzualităţii distilate, adică prin trezirea dragostei.

Am crezut deci că fusese numai o ceartă, după care ne-am împăcat şi că asta nu se va mai întâmpla niciodată. Dar chiar în prima lună de miere a venit din nou şi foarte repede o altă. Perioadă de saturaţie, din nou am încetat să mai fim necesari unul altuia şi am avut din nou o ceartă. Această a doua ceartă m-a uimit şi mai mult decât cea dintâi. Deci prima nu fusese ceva întâmplător, şi aşa trebuia să fie, şi am început să-mi dau seama că aşa va fi şi în viitor. A doua ceartă m-a uimit cu atât mâi mult, cu cât izbucnise din nimic. Ceva din pricina banilor, de care nu ţineam seama niciodată şi cu atât mai puţin când era vorba de soţia mea. Mi-aduc aminte că ea a întors aşa fel lucrurile, încât reieşea că o replică oarecare a mea ar fi dat pe faţă dorinţa de a o domina cu ajutorul banilor, de a-mi asigura, adică, prin bani dreptul meu exclusiv asupra ei, în sfârşit ceva imposibil, stupid, ticălos, ceva ce nu era nici în firea mea, nici într-a ei. Mi-am ieşit din răbdări, am început s-o scuz de lipsa de delicateţe; ea mă învinui pe mine de acelaşi lucru şi cearta a pornit din nou. În cuvintele ei, în expresia feţei şi a ochilor am văzut din nou aceeaşi duşmănia crudă şi rece, care mă uimise atât şi mai înainte. Îmi aduc aminte că mă certam pe vremuri cu fratele meu, cu prietenii, cu tata, dar niciodată nu văzusem această ură, neînduplecată şi veninoasă. A mai trecut apoi un timp şi ura

aceasta reciprocă s-a ascuns din nou sub vălul dragostei, adică al senzualității. Mă consolai atunci din nou la gândul că aceste două certuri au fost greşeli, care pot fi îndreptate. Dar iată că o venit a treia ceartă, apoi a patra, încât am înțeles că nu e o întâmplare, ci că aşa trebuie să fie, şi că aşa va fi mereu şi m-am îngrozit, gândindu-mă la tot ce mă aşteaptă. Mă mai chinuia şi gândul înfiorător că numai eu duc cu soția mea o viață atât de urâtă, atât de neasemănătoare cu ceea ce mă aşteptasem să fie, pe când în celelalte căsnicii nu se întâmplă aşa ceva. Atunci încă nu ştiam că aceasta e soarta tuturora, şi că toți, ca şi mine, cred că asta constituie nenorocirea lor exclusivă, şi că dânşii ascund această nenorocire ruşinoasă şi exclusivă, nu numai față de alții, dar şi față de ei înşişi, adică nu şi-o mărturisesc nici lor.

Starea aceasta a început din primele zile şi a continuat tot timpul, cu o înverşunare tot mai mare. În adâncul sufletului am simțit chiar din primele săptămâni că am nimerit-o prost, că a ieşit altceva decât ceea ce mă aşteptasem, că însurătoarea nu numai că nu e o fericire, dar e ceva care te apasă. Însă, ca toată lumea, nu voiam să mi-o mărturisesc nici mie însumi (şi nici acum nu mi-aş mărturisi-o, dacă n-ar fi venit sfârşitul) şi mă ascundeam nu numai față de alții, dar şi față de mine. Acum mă cuprinde mirarea cum de nu vedeam lămurit adevărul. Aş fi putut să înțeleg acest adevăr chiar numai din faptul că certurile începeau din nişte nimicuri, pe care nici nu ni le puteam aminti după aceea. Judecata nu izbutea să descopere destule pretexte pentru ostilitatea existentă. Apoi lipsa unor pretexte temeinice de împăcare era un lucru şi mai uimitor. Uneori erau cuvinte, explicații, chiar lacrimi, dar uneori... vai! Mi-e scârbă şi acum să-mi aduc aminte: după cuvintele cele mai aspre spuse de amândouă părțile, se iveau deodată priviri tăcute, zâmbete, sărutări, îmbrățişări... Ptiu, ce mârşăvie! Cum de n-am putut vedea atunci toată mârşăvia acestor lucruri?...

13

Urcară doi călători care începură să-şi facă pregătiri de instalare pe o banchetă mai îndepărtată. Pozdnîşev tăcu până când se aşezară, dar de îndată ce se făcu linişte urmă din nou, fără a-şi pierde nicio clipă firul gândurilor.

— Căci iată ce e mai cu seamă odios. În teorie se presupune că dragostea este ceva ideal, înălţător, iar în practică dimpotrivă, dragostea e ceva mârşav, porcesc, ceva de pare îţi este scârbă şi ruşine, chiar numai când îţi aduci aminte. Doar nu degeaba natura a făcut în aşa fel, încât lucrul acesta este scârbos şi ruşinos. Iar dacă e ceva scârbos şi ruşinos, atunci lucrurile trebuiesc luate aşa cum sunt. Oamenii însă, dimpotrivă, vor să arate că tot ceea ce-i scârbos şi ruşinos, e foarte frumos şi înălţător. Care au fost primele semne ale dragostei mele? Nimic altceva decât că m-am dedat exceselor animalice şi nu numai că nu-mi era ruşine de ele, dar nu ştiu de pe mă simţeam pe deasupra şi mândru de aceste abuzuri, fără a mă gândi cât de puţin la viaţa spirituală a soţiei mele, sau măcar la cea fizică. Mă miram de unde venea duşmănia noastră, reciprocă, dar lucrurile erau foarte limpezi: această duşmănie nu era altceva decât protestul firii omeneşti împotriva animalului care o copleşea.

Mă miram de ura noastră reciprocă. Dar nici nu putea fi altfel. Această ură nu era altceva decât ura dintre complicii crimei, atât pentru premeditarea ei cât şi pentru participarea la crimă. Cum să nu fie crimă când ea, sărmana, rămăsese însărcinată chiar din prima lună, iar legătura noastră porcească a continuat? Crezi că

mă îndepărtez de subiect? Deloc! Eu îți povestesc numai cum mi-am ucis nevasta. La judecată am fost întrebat cum şi cu ce mi-am ucis soția. Ce proşti! Credeau că am omorât-o atunci, la cinci octombrie, cu cuțitul. Nu atunci am ucis-o, ci cu mult mai înainte. Întocmai cum toți ceilalți îşi ucid şi acum soțiile, toți. Toți...

— Ce vrei să spui? – îl întrebai eu.

— Mă miră foarte mult că nimeni nu vrea să vadă ceea ce e atât de limpede şi de vădit, ceea ce medicii ar trebui să ştie şi să propovăduiască, dar tac. Căci lucrurile se prezintă înfiorător de simplu. Bărbatul şi femeia sunt făcuți ca şi animalele, anume: la femeie după dragostea trupească începe sarcina, apoi alăptatul, adică nişte condiții în care, atât pentru femeie cât şi pentru copil, dragostea trupească e dăunătoare. Numărul bărbaților este egal cu acel al femeilor. Ce rezultă de aici? S-ar părea că e limpede. Şi nu e nevoie de prea multă agerime a minții pentru a trage din aceasta concluzia pe care o trag animalele, adică necesitatea abstinenței. Dar nu! Ştiința a ajuns până acolo, încât a descoperit nişte leucocite care se plimbă prin sânge şi tot felul de prostii inutile, dar acest lucru nu l-a putut înțelege. Cel puțin n-am auzit că ştiința ar fi spus ceva în această privință.

Şi iată că femeia are numai două soluții: cea dintâi ar fi să se mutileze, să desființeze pentru totdeauna sau pe cât îi permit nervii, capacitatea ei de a fi femeie, adică mamă, pentru ca bărbatul să se poată desfăta liniştit şi neîntrerupt; cealaltă soluție, care nu e o soluție ci o violare simplă, grosolană, directă, a legilor naturii, care se săvârşeşte în toate familiile aşa zise cinstite. Anume: împotriva firii sale, femeia trebuie să fie în acelaşi timp şi însărcinată, şi doică, şi amantă, trebuie să se coboare până la un nivel, la care nu se coboară niciun animal. Şi

nu-i mai ajung puterile. De aceea în mediul nostru găsim isterie, nervi, iar în popor femei „posedate”. Gândeşte-te că la ţară, acest soi de smintealã nu se întâlneşte în rândul fetelor, printre fecioare, ci numai în rândul muierilor, printre muierile care trăiesc cu bărbaţii lor. Aşa stau lucrurile la noi. Tot aşa şi în Europa. Toate spitalele pentru bolnavii de isterie sunt pline de femei, care calcă legea naturii. Dar „posedatele” de la ţară şi pacientele lui Charcot sunt exemplare smintite cu desăvârşire, pe când lumea e plină de femei smintite numai pe jumătate. Gândeşte-te ce lucru imens se petrece în femeie, când îşi poartă sarcina sau când îşi alăptează copilul. Se formează şi creşte ceea ce face ca noi să dăinuim, ia fiinţă *schimbul,* care va lua în primire locul nostru. Şi tocmai această operă sfântă este violată şi te înfiori când îţi dai seama prin ce oroare! Iar lumea mai vorbeşte despre libertatea şi drepturile femeii. Facem întocmai ca nişte canibali care îngraşă pe captivii lor pentru a-i mânca şi în acelaşi timp caută să-i convingă, că se îngrijesc exclusiv de drepturile şi de libertatea lor.

Toate acestea erau cu totul noi pentru mine şi m-au pus pe gânduri.

— Cum aşa? Dacă lucrurile stau astfel, atunci înseamnă că nu te poţi apropia de soţia ta, decât odată la doi ani, pe când bărbatul...

— Bărbatul nu se poate sustrage de la nevoile naturii sale? – mă întrerupse el grăbit. – Slujitorii ştiinţei, drăguţii de ei. I-au convins pe toţi despre asta. Eu i-aş face pe vrăjitorii aceştia să îndeplinească ei funcţia femeilor, care după părerea lor sunt necesare bărbaţilor şi aş vrea să văd ce-ar zice atunci? Sugestionează-l pe om că are nevoie de votcă, de tutun, de opium şi toate acestea vor deveni necesare. Ar rezulta că Dumnezeu nu

şi-a dat seama de ceea ce e necesar şi din această pricină, fără a-şi cere voie de la aceşti vrăjitori, a creat lumea în chip greşit. După cum vezi. Lucrurile nu prea se potrivesc. Bărbatul are nevoie, aşa au hotărât ei. Să-şi satisfacă lascivitatea şi când colo, intervine naşterea şi alăptarea copiilor, care împiedică satisfacerea acestei necesități. Ce-i de făcut atunci? Să ne adresăm vrăjitorilor şi ei vor găsi ceva. Şi au găsit! Ah! Când vor fi oare detronați aceşti vrăjitori cu înşelătoriile lor? E timpul! Uită-te până unde au ajuns lucrurile; oamenii înnebunesc şi se împuşcă şi toate numai din pricina asta. Dar cum ar putea fi altfel? Animalele, da, ele parcă ştiu că descendenții lor le vor continua specia şi se țin de o anumită lege în această privință. Numai omul nu ştie şi nu vrea să ştie. E preocupat numai de gândul cum ar putea avea cât mai multă plăcere. Şi cine face acest lucru? Regele naturii, omul. Căci gândeşte-te, – animalele se împreunează numai atunci când pot reproduce urmaşi, pe când ticălosul de rege al naturii face asta oricând, numai să-i aducă plăcere. Mai mult, el ridică această îndeletnicire de maimuță la rangul de culme a creației, la rangul de dragoste. Şi în numele acestei dragoste, adică a acestei mârşăvii, el distruge – ce? – distruge jumătate din specia umană. Din toate femeile care ar trebui să fie nişte ajutoare în mişcarea omenirii spre adevăr şi bine, ei, în numele plăcerii lui, face nu ajutoare, ci duşmani. Priveşte, cine frânează peste tot mişcarea înainte a omenirii? Femeile! Şi de ce sunt femeile aşa? Numai din pricina asta. Da, da – repetă el de câteva ori şi începu să se mişte, să-şi scoată alte țigări şi să fumeze, fără îndoială pentru a se mai linişti puțin.

— Iată în ce chip am trăit şi eu ca un porc! – urmă el cu glas mai potolit. – Mai rău însă decât orice era faptul că ducând o viaţă atât de abjectă, îmi închipuiam că duc o viaţă familială cinstită întrucât nu mă lăsam sedus de alte femei şi mă socoteam un om moral, fără nicio vină, iar dacă se întâmpla să ne certăm, apoi vinovată era numai ea, şi caracterul ei.

Vinovată însă, bineînţeles, nu era ea. Ea era la fel ca toate celelalte, sau ca cele mai multe. Fusese educată aşa cum cerea situaţia unei femei din societatea noastră, adică aşa cum sunt educate, fără excepţie, toate fetele din clasele avute şi cum nici nu s-ar putea altfel. Se vorbeşte despre oarecare instruire nouă a femeilor. Sunt numai vorbe goale: instruirea femeii este numai aşa cum poate fi, când ai în vedere atitudinea generală faţă de ea, atitudinea adevărată, existentă, nu cea ipocrită...

Instruirea femeii va corespunde întotdeauna atitudinii bărbatului faţă de ea. Doar ştim cu toţii cum priveşte bărbatul pe femeie: *„Wein, Weib und Gesang"*[3]. Tot aşa vorbesc şi poeţii în versurile lor. Ia pe rând poezia, pictura, sculptura, începând cu poemele de dragoste, cu toate Venerele, cu toate Frineele goale şi vei vedea că femeia este o unealtă de plăcere. Aşa este prezentată şi la Graciovca şi la balurile de la palat. Şi notează bine diavoleasca viclenie: dacă femeia înseamnă desfătare şi plăcere, atunci spuneţi ca să se ştie, că femeie înseamnă plăcere şi, că e ceva delicios. Dar nu! La început domnii cavaleri ne demonstrau că ei divinizează femeia (o divinizează, dar totuşi o privesc ca pe o unealtă de plăcere). Acum însă ne demonstrează că o respectă. Unii îi cedează locul, îi ridică batista; alţii îi recunosc dreptul de a ocupa orice post, de a participa la conducere etc. Toate acestea le facem, dar femeia e privită mereu în acelaşi fel. Ea rămâne o

[3] Vin, femeie şi cântec. *(N. aut.)*

unealtă de plăcere. Trupul ei este un mijloc de plăcere. Şi ea ştie asta. E un fel de robie. Căci robia nu-i decât folosirea de către unii a muncii silite, a celor mulți. Aşa încât pentru a face să dispară robia este nevoie ca oamenii să nu dorească a se folosi de munca silită a altora, ci să socotească aceasta drept un păcat, sau o ruşine. Oamenii au schimbat doar forma exterioară a robiei, au suprimat posibilitatea de a mai încheia acte de vânzare-cumpărare asupra robilor, şi aşa îşi închipuie. Şi caută să se convingă pe ei înşişi că robia nu mai există; nu văd şi nici nu vor să vadă că robia dăinuieşte, de vreme ce oamenilor le place acum ca şi înainte tot atât demult şi socotesc că e bine şi just să se folosească şi mai departe de munca altora. Din moment ce socotesc că aşa e bine, se vor găsi totdeauna oameni mai puternici şi mai şireți, care se vor pricepe să profite. Cu emanciparea femeii e acelaşi lucru. Pentru femei robia stă în faptul că oamenii doresc şi socotesc că e foarte bine să se folosească de femeie ca de un instrument de plăcere. Şi ca atare i se dă libertate, i se dau tot felul de drepturi egale cu ale bărbatului, dar continuă să fie privită mereu ca o unealtă de plăcere; aşa se face educația ei în copilărie, iar mai târziu, această educație se continuă cu ajutorul opiniei publice. Şi iată că astfel femeia rămâne sclavă înjosită, pervertită, iar bărbatul rămâne acelaşi stăpân de sclave, pervertit şi el.

I se dă libertate femeii, deschizându-i-se uşile universităților şi ale parlamentului, dar este privită ca unealtă de plăcere. E destul să o înveți aşa cum este învățată la noi, să aibă față de ea însăşi această atitudine de inferioritate şi va rămâne mereu o ființă inferioară. Sau, cu ajutorul ticăloşilor de doctori, va preveni concepția, adică va fi în totul o prostituată, coborâtă nu la nivelul animalului, ci la nivelul unui obiect, sau va deveni, cum se întâmplă în majoritatea cazurilor, o ființă cu sufletul bolnav, o isterică, o nenorocită, aşa cum şi sunt de fapt, fără putința unei

dezvoltări spirituale.

Liceele şi facultăţile nu pot schimba această situaţie. Nu numai modificarea atitudinii bărbaţilor faţă de femei, ci şi modificarea atitudinii femeilor faţă de ele însele pot aduce o schimbare. Această situaţie se va schimba numai atunci când femeia va socoti castitatea drept o stare superioară, iar nu ca acum când cea mai înaltă stare a omului e socotită o ruşine. Atât timp cât această concepţie nu există, idealul oricărei fete, indiferent de gradul ei de învăţătură, va fi totuşi acela de a atrage cât mai mulţi bărbaţi, cât mai mulţi masculi, pentru a avea putinţa unei mai bune alegeri.

Iar faptul că una e mai tare în matematică, iar alta ştie să cânte mai bine la harpă, nu va schimba nimic. Femeia se simte fericită şi înseamnă că i s-a împlinit tot ce poate dori, dacă a sedus pe bărbat. De aceea grija ei de căpetenie este să ştie să-l cucerească. Aşa a fost şi aşa va fi. Aşa este viaţa fetelor în mediul nostru, aşa va continua să fie şi viaţa lor casnică. În viaţa ei de fată are nevoie de acest lucru pentru a alege, iar în căsnicie – pentru a domina pe bărbat.

Numai copiii pot pentru un timp oarecare să întrerupă, sau să înnăbuşe acest fel de viaţă, însă numai atunci când femeia nu e un monstru, adică atunci când alăptează ea însăşi. Dar şi aici intervin doctorii.

Soţia mea care a vrut să alăpteze şi chiar a alăptat pe următorii cinci copii, s-a întâmplat să se îmbolnăvească la primul copil. Aceşti doctori care o dezbrăcau şi o pipăiau cu cinism peste tot. – lucru pentru care trebuia să le mulţumesc cu recunoştinţă şi să le plătesc bani cu duiumul, – aceşti prea drăguţi doctori au găsit cu cale că nu trebuie să-şi alăpteze copilul şi astfel a fost lipsită la început de singurul mijloc care putea s-o scape de

cochetărie. Copilul a fost alăptat de doică, adică ne-am folosit de mizeria, de nevoia şi de ignoranța unei femei, am momit-o de la copilul ei la al nostru şi drept răsplată am împodobit-o cu bonetă şi panglici. Dar nu despre asta e vorba. Vorba e că tocmai în acest timp, când soția mea se eliberase de sarcină şi de alăptat, s-a trezit în ea cu o putere deosebită cochetăria feminină, care adormise la un moment dat. Iar în mine, în chip corespunzător, s-au trezit deasemenea, cu o putere neobişnuită, chinurile geloziei, care m-au sfâşiat fără încetare tot timpul vieții mele conjugale, aşa cum inevitabil îi sfâşie pe toți soții, care trăiesc cu soțiile lor aşa cum am trăit eu, adică imoral.

15

Tot timpul căsniciei mele n-am încetat o clipă să simt chinurile geloziei. Au fost însă perioade când sufeream peste măsură. Un asemenea moment a fost când doctorii i-au interzis să alăpteze primul copil. Eram neînchipuit de gelos în acest timp, mai întâi pentru ca soția mea trecea atunci printr-o nelinişte proprie mamei, nelinişte pe care o stârnise încălcarea aceasta nemotivată asupra mersului normal al vieții sale; în al doilea rând, pentru ca văzând cât de uşor a renunțat la îndatorirea morală de mamă, am dedus cu drept cuvânt, deşi inconştient, că îi va fi tot atât de uşor să renunțe şi la îndatorirea conjugală, cu atât mai mult cu cât era cu desăvârşire sănătoasă şi cu toată interdicția drăguților de doctori, a alăptat mai departe pe copiii ceilalți şi i-a crescut foarte bine.

— Văd că nu prea-i iubeşti pe doctori, – zisei eu remarcând

nuanța de deosebita răutate în glas, de câte ori vorbea despre dânşii.

— Nu e vorba dacă îi iubesc sau nu! Ei mi-au distrus viața, aşa cum au distrus şi distrug viața miilor, sutelor de mii de oameni, iar eu nu pot să nu fac legătura între cauză şi efect. Înțeleg că dânşii, ca şi avocații, sau alții, din alte bresle, doresc să câştige bani; şi le-aş da cu plăcere jumătate din averea mea, aşa cum ar da fiecare, dacă ar înțelege ce fac ei, le-aş da cu plăcere jumătate din avutul meu, numai să nu se amestece în viața mea de familie, să nu se apropie niciodată de mine. N-am cercetat statisticile, dar cunosc zeci de cazuri – şi trebuie să fie nenumărate – când doctorii au omorât copilul în pântecele mamei, susținând că mama nu poate naşte, deşi după aceea s-a văzut că mama naşte foarte bine. Sau au omorât mame sub pretextul a nu mai ştiu cărui fel de operații. Căci nimeni nu face o statistică a acestor omoruri, aşa cum nu le-a numărat nimeni pe cele înfăptuite de inchiziție, în credința că ele se săvârşeau spre binele omenirii. Crimele făptuite de doctori sunt nenumărate. Dar toate aceste crime nu înseamnă nimic în comparație cu descompunerea morală pe care o introduc ei în lume, prin materialism, mai cu seamă prin femei. Nu mai vorbesc că dacă am urma preceptele lor apoi de frica contagiunii ar fi trebuit ca oamenii – pretutindeni şi în toate timpurile – să nu urmeze calea spre unire ci spre des-unire; urmând învățătura lor ar trebui ca toți oamenii să stea izolați unul de altul şi să nu-şi mai scoată din gură gargara de acid fenic (dealtfel acum au descoperit că nici asta nu face două parale!) Dar toate astea încă n-ar însemna nimic. Otrava, cea mai cumplită e pervertirea oamenilor şi mai cu seamă pervertirea femeilor.

Astăzi nu mai poli spune: „Duci o viață urâtă, trebuie să trăieşti mai frumos”, nu-ți mai poți spune asta nici ție, n-o poți

spune nici altora. Nu! Iar dacă duci o viaţă hidoasă, vina o poartă anomalia funcţiunilor nervoase, etc. Atunci trebuie să te duci la dânşii, iar ei îţi vor prescrie leacuri de la farmacie pentru 35 de copeici şi dumneata trebuie să le iei! Te îmbolnăveşti mai rău, atunci iarăşi chemi doctorii şi mai iei alte leacuri. Grozavă invenţie, într-adevăr!

Dar să revenim la subiect. Am spus, mi se pare, că soţia mea şi-a alăptat foarte bine copiii şi că sarcinile pe care le-a avut precum şi alăptarea copiilor au fost singurele împrejurări care mă salvau de chinurile geloziei. Fără asta, totul s-ar fi întâmplat mai demult. Copiii mă salvau şi pe mine şi pe ea. În opt ani a dat naştere la cinci copii. Şi i-a alăptat pe toţi.

— Dar unde sunt acum copiii dumitale? – întrebai eu.

— Copiii? – strigă el cu un aer speriat.

— Iartă-mă, poate-ţi vine greu să vorbeşti despre ei.

— Nu, nu-i nimic. Copiii i-a luat cumnată-mea împreună cu fratele ei. Nu mi i-au dat. Eu le-am lăsat averea, dar dânşii nu mi-au dat copiii. Fiindcă sunt socotit cam nebun... Acum vin de la ei. I-am văzut, dar n-au vrut să mi-i dea. Păcat, că eu i-aş educa în aşa chip, încât să nu semene cu părinţii lor. Dar se pare că trebuie să le semene... În fine, nu-i nimic de făcut! Se înţelege că n-au să mi-i dea, n-au să aibă încredere în mine. Şi dealtfel nici eu nu ştiu dacă aş fi în stare să-i cresc. Cred că nu. Sunt o ruină, un schilod. Un singur lucru am: Ştiu! Da, e adevărat, ştiu ceea ce alţii nu vor şti încă multă vreme.

Da, copiii mei sunt în viaţă şi cresc tot aşa de sălbatici, ca toţi din jurul lor. I-am văzut de trei ori. Nu pot face nimic pentru dânşii. Nimic. Acum plec spre sud. Am acolo o căsuţă şi o livadă.

Da. Va trece încă timp, până ce oamenii vor cunoaşte ceea ce ştiu eu. Poți afla repede ce cantitate de fier şi ce alte metale se află în soare şi în stele; dar ceea ce dă la iveală mârşăvia noastră e greu să se afle îngrozitor de greu...

Dumneata cel puțin mă asculți şi-ți mulțumesc.

16

— Ai pomenit despre copii. Ce minciună înfiorătoare înseamnă copiii! Spunem: copiii sunt binecuvântarea lui Dumnezeu – copiii sunt o bucurie. Dar toate acestea nu sunt decât o minciună. Toate acestea au fost odată, acum însă n-a mai rămas nimic din tot ce a fost. Copiii sunt un chin şi nimic altceva. Cele mai multe mame o simt, iar uneori din greşeală o şi spun fără ocol. Întreabă majoritatea mamelor din lumea noastră de oameni avuți; îți vor spune că de teamă ca nu cumva copiii lor să se îmbolnăvească şi să moară, nu vor să aibă copii; iar dacă i-au născut, nu vor să-i alăpteze, ca să nu se ataşeze de dânşii şi să nu sufere mai pe urmă. Desfătarea pe care le-o dă copilul prin frumusețea lui, cu mânuțele, picioruşele şi trupuşorul lui întreg, plăcerea pe care o dă copilul este mai mică decât suferința pe care ele o îndură. Numai de teama eventualelor boli şi a morții, fără a mai vorbi de bolile reale, sau de pierderea copilului. Cântărind avantajele şi dezavantaje, femeile constată că precumpănesc dezavantajele şi de aceea e mai bine să nu ai copii. Spun acestea fără ocol şi cu îndrăzneală, închipuindu-şi că sunt sentimente izvorâte din dragostea de copii, adică dintr-un sentiment frumos şi lăudabil cu care se mândresc. Nu-şi dau seama că prin acest fel de a judeca,

neagă în chip direct dragostea şi-şi afirmă egoismul. Ele socotesc că bucuria pe care o dă frumuseţea copilului preţuieşte mai puţin decât suferinţa pe care o provoacă grija pentru viaţa lui şi de aceea ajung la concluzia că e mai bine să nu vină pe lume copilul, pe care ele l-ar putea iubi. Nu ele se sacrifică pentru fiinţa iubită, ci sacrifică pentru ele fiinţa pe care ar fi iubit-o.

Nu rămâne îndoială că aceasta înseamnă egoism nu dragoste. Totuşi nu-ţi vine să ridici mâna, să osândeşti pentru egoismul lor pe aceste mame din familiile bogate; gândeşte-te cât s-ar chinui ele în îngrijorări pentru sănătatea copiilor, din pricina aceloraşi doctori, care fac parte din viaţa noastră boierească. Şi azi mă cuprinde groaza când îmi amintesc de viaţa şi de starea soţiei mele la începutul căsniciei, când aveam trei sau patru copii şi ea era cu totul absorbită de ei! Nu mai aveam o viaţă a noastră proprie. Trăiam într-un pericol permanent: salvarea de acest pericol, reapariţia lui, iarăşi sforţări disperate şi iarăşi salvarea, ca şi cum ne-am fi aflat tot timpul pe un vas care se scufundă. Uneori mi se părea că toate acestea erau pregătite dinadins, că soţia mea se prefăcea îngrijorată de starea copiilor, numai pentru a mă domina. Atât de ispititor şi de simplu se rezolvau prin această situaţie toate problemele în favoarea ei! Mi se părea uneori că tot ce făcea şi spunea în asemenea cazuri era făţarnic. Dar nu era adevărat. Se chinuia îngrozitor şi se căznea mereu cu grija copiilor, cu sănătatea şi cu bolile lor. Era o tortură şi pentru ea şi pentru mine. Şi nici nu putea să nu se chinuiască. Căci ea simţea într-adevăr ataşament pentru copii, necesitatea animalică de a-i alăpta, de a-i îngriji, de a-i apăra, aşa cum o simt cele mai multe dintre femei, dar nu avea ceea ce au animalele, lipsa de imaginaţie şi de judecată. Găina nu se teme că s-ar putea întâmpla ceva cu puiul ei, nu cunoaşte bolile care ar putea să-l atingă, nu cunoaşte mijloacele cu care oamenii îşi închipuie că se pot mântui de boli şi de moarte. De aceea pentru ea, pentru

găină, copiii nu sunt un chin. Ea face pentru pui ceea ce îi porunceşte natura şi o face cu plăcere; puii sunt pentru ea o bucurie. Iar când un pui boleşte, grijile ei sunt bine determinate: îl încălzeşte, îl hrăneşte şi făcând aşa, ştie că face tot ce trebuie să facă. Dacă puiul moare nu-şi pune întrebarea de ce a murit, nici unde s-a dus. Cârâie o bucată de vreme, apoi încetează şi continuă să trăiască la fel ca mai înainte. Dar pentru nenorocitele noastre de femei, ca şi pentru soţia mea, nu e aşa. Fără a mai vorbi de boli şi de cum trebuiesc tratate bolile, fără a mai vorbi de educaţia şi creşterea copiilor, soţia mea auzea din toate părţile şi citea o mulţime de îndrumări diferite, care se schimbau într-una. Copilul trebuie hrănit uite aşa, cu un anumit aliment: nu, nu aşa, nu cu acesta, ci uite aşa; în fie care săptămână aflam, mai cu seamă soţia mea afla, despre noi sisteme, despre felul cum trebuiesc îmbrăcaţi, scăldaţi şi culcaţi copiii, cum trebuiesc plimbaţi şi scoşi la aer, şi aşa mai departe. Ga şi cum abia de ieri ar fi început să se nască copii. Iar dacă nu-i hrăneai sau dacă nu le făceai baie aşa cum era prescris, la timpul hotărât, şi dacă se întâmpla de se îmbolnăvea copilul, atunci însemna că ea era vinovată, deoarece nu făcuse ceea ce trebuia.

Toate acestea în vremea când copiii erau sănătoşi. Şi totuşi era chin destul. Dar dacă se mai şi îmbolnăvea vreunul, atunci totul se sfârşea. Era un adevărat infern. E admis că boala poate fi tratată şi că există o ştiinţă şi oameni-doctori care ştiu şi pot totul. Nu toţi ştiu; însă cei mai buni ştiu. Şi iată, copilul e bolnav şi tu trebuie să-l nimereşti pe „cel mai bun doctor”, pe acela care salvează şi atunci copilul e salvat. Dar dacă n-ai reuşit să pui mâna pe acel doctor, sau dacă nu ai domiciliul în localitatea unde stă acel doctor, copilul e pierdut. Şi nu numai ea credea acest lucru, ci toate femeile din mediul ei. Din toate părţile nu se auzea decât atât: Ecaterinei Siminovna i-au murit doi, pentru că nu l-a chemat la timp pe Ivan Zaharici, iar Mariei Ivanovna, Ivan

Zaharici i-a salvat fata cea mai mare. Familia Petrov, după sfatul doctorului, s-a mutat la timp, împrăştiindu-se prin hoteluri, şi copiii au scăpat cu viaţă, pe când dacă nu s-ar fi izolat, ar fi fost pierduţi. O doamnă avea un copil slăbuţ, s-a mutat după sfatul doctorului în sud şi l-au salvat. Cum să nu-i fie toată existenţa chinuită şi neliniştită când viaţa copiilor, de care se simţea legată printr-un instinct animalic, depindea de faptul că va, putea ori nu va putea afla la timp, ceea ce ar spune într-un anumit caz Ivan Zaharici. Iar ceea ce Ivan Zaharici avea de spus nu ştia nimeni şi mai puţin decât oricine el însuşi, deoarece ştia foarte bine că nu ştie nimic şi nu putea ajuta cu nimic, ci dădea doar din colţ în colţ, la nimereală, pentru că lumea să nu înceteze a crede că el ştie ceva. Dacă ea ar fi fost însă animal adevărat, nu s-ar fi chinuit, atât de mult; iar dacă ar fi fost om adevărat, atunci ar fi avut credinţă în Dumnezeu şi ar fi vorbit şi ar fi gândit aşa cum vorbesc femeile credincioase de la ţară. „Domnul a dat, Domnul a luat, facă-se voia Domnului". S-ar fi gândit că viaţa şi moartea oamenilor de pretutindeni, deci şi a copiilor ei, este înafara puterii oamenilor şi numai în puterea lui Dumnezeu. Nu s-ar mai fi torturat atunci la gândul că ar fi fost în puterea ei să prevină boala şi moartea copiilor şi n-a făcut-o. Căci pentru ea situaţia era următoarea: i se dăduseră în grijă cele mai plăpânde fiinţe, cele mai fragile, supuse unui număr nesfârşit de calamităţi. Faţă de aceste fiinţe simţea un ataşament pătimaş, animalic. Afară de asta, fiinţele acestea îi fuseseră încredinţate ei, pe când mijloacele de apărare şi de păstrare ne erau necunoscute nouă, şi erau cunoscute doar de unii oameni cu totul străini ale căror servicii şi sfaturi le putem căpăta numai pentru mulţi bani şi asta nu întotdeauna. De aceea pentru soţia mea şi prin urmare şi pentru mine, viaţa în mijlocul copiilor n-a fost o bucurie, ci un chin. Şi acum să nu te chinuieşti? Ea se chinuia într-una. Uneori se întâmpla că ne potoleam după vreo scenă de gelozie, sau după o

simplă ceartă şi ne hotărâm să trăim, să citim şi să medităm în linişte. Dar abia ne apucam de ceva şi deodată veneau să ne înştiinţeze că Vasia are vărsături, că Maşa are sânge în scaune, sau Andriuşa are o erupţie, şi atunci bineînţeles, viaţa nu mai era viaţă. Încotro s-alergi? După care doctor? Unde să izolezi copilul? Şi începeau clistire, temperatură, mixturi şi – doctorii. Abia isprăveau cu bine şi începea altceva. N-am avut o viaţă de familie normală, temeinică, ci după cum îţi spuneam, o goană neîntreruptă pentru a ne salva de pericole închipuite sau reale. Astfel se petrec acum lucrurile în cele mai multe familii. Dar în familia mea s-a simţit într-un chip deosebit de acut. Soţia mea îşi iubea mult copiii şi era gata să creadă orice.

Aşa că prezenţa copiilor nu numai că nu ne îndulcea viaţa, dar ne-o învenina. Afară de asta copiii erau pentru noi un nou prilej de neînţelegeri. Aşa a fost de când se născuseră şi cu cât creşteau mai mari, cu atât mai des erau şi instrumentul şi cauza neînţelegerii. Erau nu numai obiectul neînţelegerii, dar şi unealtă de luptă. Parcă ne-am fi bătut între noi, aruncând unul în altul cu copiii. Fiecare îşi avea copilul preferat, care era în acelaşi timp unealta de luptă. Eu ţineam mai mult la Vasia, cel mare, iar ea la Liza. Afară de asta, atunci când copiii au început să crească şi li s-au conturat caracterele, au devenit aliaţii, pe care fiecare dintre noi căuta să-i atragă de partea lui. Copiii, sărmanii de ei, sufereau îngrozitor din pricina asta, însă nouă în războirea noastră permanentă, nu ne era gândul la ei. Fata era aliata mea, pe când băiatul cel mare, care semăna cu dânsa, era favoritul ei şi adesea simţeam că-l urăsc.

Ei, iată cum trăiam. Relaţiile noastre deveneau din ce în ce mai duşmănoase. În sfârşit am ajuns până acolo încât nu neînţelegerea provoca duşmănia, ci duşmănia provoca neînţelegerea: eu eram dinainte împotriva a tot ce-ar fi spus ea şi dânsa tot aşa.

În al patrulea an s-a hotărât oarecum de la sine, din amândouă părţile, că nu ne putem înţelege. Am încetat cu încercările de a ne explica până la capăt. Cu privire la lucrurile cele mai simple, dar mai cu seamă cu privire la copii, rămâneam întotdeauna fiecare la părerea lui. După cum îmi aduc aminte acum, părerile pe care le susţineam nu-mi erau nici pe departe atât de scumpe, încât să nu fi putut renunţa la ele; dar ea era de părere contrarie şi de aceea dacă cedam, ar fi însemnat că-i cedez ei. Şi aşa ceva nu puteam face. Tot aşa gândea şi ea. Ea socotea probabil că avea întotdeauna dreptate faţă de mine, iar eu mă socoteam întotdeauna un sfânt faţă de dânsa. Amândoi eram condamnaţi sau la tăcere, sau la conversaţii, pe care sunt sigur că le pot avea şi animalele: „Cât e ora? E timpul să ne culcăm. Ce avem astăzi la masă? Unde plecăm? Ce mai scriu ziarele? Să trimitem după doctor. Pe Maşa o doare gâtul. Era de ajuns să ieşim cu o iotă din acest cerc de conversaţie, cerc care se strânsese până la cele din urmă limite, pentru ca iritarea să izbucnească. Se năşteau ciocniri şi expresii de ură pentru cafea, pentru faţa de masă, pentru trăsură, pentru câte un fleac la jocul de cărţi – mereu lucruri care nu puteau avea nicio importanţă pentru vreunul dintre noi. În mine cel puţin, clocotea adesea o ură îngrozitoare faţă de ea! Mă uitam uneori cum toarnă ceaiul, cum îşi leagănă piciorul, cum îşi duce linguriţa la gură, cum plescăie sorbind ceaiul şi o uram pentru aceste lucruri, ca pentru fapta cea mai urâtă. Nu-mi dădeam seama atunci că momentele

de ură se năşteau în mine la epoci regulate şi corespunzător tocmai momentelor, pe care noi le numeam dragoste. O perioadă de dragoste aducea după dânsa o perioadă de ură; o perioadă mai intensă de dragoste însemna o perioadă mai lungă de ură: o manifestare mai slabă de dragoste însemna o perioadă scurtă de învrăjbire. Nu înțelegeam atunci că dragostea şi ura aceea înfăţişau unul şi aceiaşi sentiment animalic, văzut din puncte diferite. Ar fi fost îngrozitor să trăim astfel, dacă am fi înțeles situația noastră; dar n-o înțelegeam şi n-o vedeam. Salvarea şi în acelaşi timp chinul omului stă în faptul că atunci când trăieşte în chip vinovat, îşi poate întuneca într-atâta judecata, încât nu vede adevărata mizerie a situației sale. Aşa făceam şi noi. Ea se silea să fie mereu absorbită de preocupări încordate şi totdeauna grăbite, în legătură cu gospodăria, cu mobilatul casei, cu îmbrăcămintea ei şi a copiilor, cu învățătura şi sănătatea lor. La rândul meu aveam şi eu beția mea: beția slujbei, a vânatului şi a jocului de cărți. Amândoi eram într-una ocupați. Simțeam amândoi că daca vom fi cât mai mult ocupați, vom avea şi dreptul de a ne arăta cât mai porniți unul împotriva celuilalt. „Ție îți vine să te strâmbi, gândeam eu despre dânsa, dar toată noaptea m-ai chinuit cu scenele tale, iar eu am acum şedință". „Ție ce-ți pasă. – nu numai gândea ci şi spunea ea, – dar eu n-am dormit toată noaptea din pricina copilului".

Trăiam aşa ca într-o ceață permanentă, fără să ne dăm seama de situația în care ne aflam. Şi dacă nu s-ar fi întâmplat ceea ce s-a întâmplat, aş fi trăit aşa până la bătrânețe, şi aş fi murit cu gândul că am dus o viață morală poate nu prea frumoasă, dar nici chiar prea urâtă, o viață ca toată lumea; n-aş fi înțeles prăpastia aceea de suferință şi minciuna aceea dezgustătoare în care mă zbăteam.

Eram amândoi încătuşați, plini de ură împotriva celuilalt,

legați cu acelaşi lanț, otrăvindu-ne viața unul altuia şi silindu-ne din toate puterile să nu vedem acest lucru. Pe atunci încă nu ştiam că nouăzeci şi nouă la sută din căsnicii îşi duc viața în acelaşi infern ca şi mine şi că nu poate fi altfel. Nu ştiam acest lucru nici despre alții, nici despre mine.

Sunt şi în viața normală şi în cea anormală coincidențe surprinzătoare! Când pentru părinți viața împreună ajunge de nesuferit tocmai atunci se impun mai vădit – pentru educația copiilor – condițiile existenței de la oraş. Şi astfel apare nevoia să te muți la oraş.

Pozdnîşev tăcu un timp; scoase de două ori sunetul lui straniu, care de data asta semăna întocmai, cu un plânset stăpânit.

Trenul se apropia de o stație.

— Cât e ceasul? – întrebă el.

M-am uitat, era ora două.

— N-ai obosit? – întrebă din nou,

— Nu, dar dumneata eşti obosit.

— Mă sufoc. Dă-mi voie, mă duc să mă plimb puțin şi să beau apă.

Clătinându-se, traversă vagonul. Am rămas singur, gândindu-mă la tot ce-mi spusese şi m-am lăsat atât de mult dus de gânduri, încât nici nu mi-am dat seama când a intrat pe cealaltă uşă.

18

— Dar m-am lăsat abătut de la firul povestirii, – reluă el – din pricină că multe gânduri am frământat în minte, multe lucruri le văd acum cu totul altfel şi simt dorința să le-nşir pe toate. Ei, şi am început deci să trăim în oraş. Oamenilor nenorociți le e mai uşor să trăiască în oraş. O sută de ani, poate trăi cineva acolo, fără să-şi dea seama că a murit şi a putrezit demult. N-ai timp să-ți analizezi firea, eşti mereu ocupat: treburile, relațiile de societate, sănătatea ta, arta, sănătatea copiilor, educația lor. Trebuie să primeşti diferite persoane, trebuie să te duci la unul ori la altul; ba trebuie să te duci să vezi o artistă, sau să-l asculți pe cutare cântăreț. Căci, în oraş, mereu şi în acelaşi timp se află una sau două, dacă nu chiar trei celebrități, pe care nici nu mai încape vorba că trebuie să le vezi... Ba trebuie să te lecuieşti pe tine sau pe unul din copii de vreo boală, ba trebuie să te îngrijeşti de profesori, de meditatori, de guvernante, iar viața e goală-goluță. Trăind astfel am simțit mai puțin durerea conviețuirii. Afară de asta, la început am avut un prilej minunat pentru a ne consacra altei preocupări – aceea de a ne instala într-un oraş nou, într-o locuință nouă, şi încă o ocupație, aceea de a ne duce din oraş la țară şi de la țară la oraş.

Am dus-o astfel o iarnă, iar în iarna următoare s-a întâmplat un lucru care a trecut neobservat pentru toată lumea şi părea o împrejurare fără însemnătate, însă care a fost pricina a celor ce s-au întâmplat mai pe urmă.

Ea se îmbolnăvise, şi ticăloşii i-au interzis să nască, învățând-o ce trebuie să facă. Pentru mine asta a fost ceva dezgustător. Am încercat să mă opun, însă ea cu o înverşunare

uşuratică a insistat, şi-a impus voinţa şi eu m-am supus. Din viaţa noastră de porci s-a eliminat ultima justificare – copiii – şi astfel traiul nostru a devenit şi mai josnic.

Ţăranul, muncitorul, au nevoie de copii, deşi îi cresc cu greutate; copiii le sunt necesari, de aceea raporturile conjugale au o justificare. Nouă însă, de îndată ce avem câţiva, nici aceştia nu ne mai trebuiesc; nu sunt decât o grijă în plus, o cheltuială, co-părtaşi la moştenire, sunt o povară. De aceea pentru noi nu există o justificare a vieţii noastre porceşti. Sau evităm în chip artificial naşterea copiilor, sau îi privim ca pe o pacoste, ca o consecinţă a unei imprudenţe, ceea ce este şi mai josnic. Nu avem nicio justificare. Dar noi am căzut atât de jos din punct de vedere moral, încât nici nu vedem nevoia unei justificări. Majoritatea oamenilor din lumea cultă de astăzi se dedă acestui desfrâu, fără urmă de remuşcare.

Remuşcarea nici n-ar avea ce face, deoarece în felul nostru de trai nu există conştiinţă, doar dacă ne putem exprima astfel – conştiinţa opiniei publice şi a codului penal. Dar aici nu sunt călcate niciuna. Nici cealaltă; nu avem de ce să ne simţim ruşinaţi faţă de societate, căci toţi fac aşa... şi Maria Pavlovna, şi Ivan Zaharici. La ce bun să mai înmulţim numărul săracilor, sau să ne lipsim de plăcerile unei vieţi mondene? Nu e nici cazul să ne simţim vinovaţi fală de codul penal sau să ne temem de el. Numai păcătoasele de fete de la ţară şi soţiile soldaţilor plecaţi în armată îşi aruncă copiii în iazuri şi în fântâni. Acestea bineînţeles trebuiesc băgate la închisoare, pe când la noi totul se face la timp şi curat.

Am mai trăit aşa încă doi ani. Reţetele ticăloşilor începuseră probabil să-şi facă efectul; soţia mea se împlinise fiziceşte şi se făcuse frumoasă ca ultimele zile de vară. Îşi dădea şi ea seama şi

se ocupa mult de persoana ei. Ajunsese la frumusețea aceea provocatoare care îi tulbură pe bărbați. Se afla în toată puterea femeii de treizeci de ani, care nu mai face copii, care e bine hrănită şi excitată. Înfățişarea ei trezea nelinişte. Când trecea printre bărbați, atrăgea privirile tuturor. Era ca un cal odihnit, bine hrănit şi periat, dar fără frâu. Nu avea niciun fel de frâu aşa cum n-au nouăzeci şi nouă la sută dintre femeile noastre. Simțeam acest lucru şi mă îngrozeam.

19

Pozdnîşev se ridică brusc şi se mută lângă fereastră.

— Te rog să mă ierți, zise el. Apoi îşi îndreptă privirea pe fereastră şi tăcu vreo trei minute. Pe urmă oftă adânc şi se aşează din nou în fața mea. Chipul i se schimbase cu totul, ochii aveau o expresie jalnică, şi un fel de zâmbet straniu îi flutura pe buze.

— Am obosit puțin, dar am să povestesc mai departe. Mai avem destul timp, nu se luminează încă de ziuă. – Mda, – începu el din nou, aprinzându-şi țigara. – Ea se împlinise după ce naşterile încetară, iar boala aceea, veşnica grijă de copii, începuse să-i treacă. Mai bine zis se părea că soția mea se trezise după o beție, se dezmeticise şi văzuse că există o întreagă lume a lui Dumnezeu, cu bucuriile ei, o lume despre care uitase şi în care nu se pricepea să trăiască, o lume a lui Dumnezeu pe care n-o înțelegea deloc. „Să nu pierd cumva prilejul Dacă timpul trece, nu-l mai poți întoarce!” Aşa-mi părea mie că gândea dânsa, sau mai bine zis că simțea; dar nu putea nici gândi şi nici simți altfel: fusese educată în credința că un singur lucru demn de atenție

există pe lume: dragostea. Se măritase, gustase ceva din această dragoste, însă ceva care nu numai că era departe de ceea ce promitea dragostea şi de ceea ce aştepta ea, dar cuprindea atâtea dezamăgirii, atâtea suferințe, şi pe deasupra – acest martiraj neaşteptat, copiii! Acest martiraj o istovise. Dar iată, că mulțumită doctorilor atât de serviabili, află că naşterea copiilor se poate evita. S-a bucurat, a încercat şi a revenit la viață doar pentru ceea ce ştia, pentru dragoste. Dar dragostea cu un soț înveninat de gelozie şi de tot felul de uri, nu mai putea fi idealul dorit. Începuse să viseze în închipuirea ei o altă dragoste, pură, cu totul nouă, aşa cel puțin mi s-a părut mie. Începu să privească în jurul ei, aşteptând parcă ceva. Vedeam şi nu puteam să nu mă neliniştesc. Se întâmpla tot mai des ca, vorbind cu mine ca de obicei prin intermediul altora, adică vorbind cu alții, dar de fapt pentru mine, fără a-şi aminti că o oră în urmă afirmase contrariul, spunea cu îndrăzneală şi pe jumătate glumind, pe jumătate serios că grija de mamă e o eroare, că nu merită să-ți sacrifici viața pentru copii, când eşti tânăr şi te poți bucura de viață. Se îngrijea mai puțin de copii fără disperarea de mai înainte, se preocupa în schimb din ce în ce mai mult de ea însăşi, de înfățişarea ei, deşi nu chiar fățiş, se preocupa de plăcerile ei şi chiar de perfecționarea făpturii sale într-un anumit sens. Începuse din nou să cânte cu pasiune la pian, pe care îl părăsise cu desăvârşire. De aici a început totul.

Pozdnîşev se întoarse din nou spre fereastră privind afară cu ochii obosiți, dar îndată, probabil după ce se silise să-şi recapete stăpânirea de sine, urmă:

— Atunci a apărut acest om. – Pozdnîşev se opri cam fâstâcit şi scoase de vreo două ori pe nas sunetele lui ciudate.

Vedeam că pentru el e un chin să rostească numele acelui om,

să-şi aducă aminte şi să vorbească despre dânsul. Dar făcu o sforţare şi parcă sfărmând obstacolul care-l împiedica, urmă hotărât:

— Din punctul meu de vedere, după aprecierea mea, era un omuleţ rău. Şi nu din pricina rolului pe care l-a jucat în viaţa mea, ci pentru că într-adevăr aşa era. Dar, faptul că el era un om de nimic dovedeşte pe deplin în ce măsură era iresponsabilă dânsa. Dacă n-ar fi fost el, ar fi fost altul, asta trebuia să se întâmple. – Pozdnîşev tăcu din nou, apoi urmă: – Mda, era muzicant violonist. Nu profesionist, ci numai pe jumătate profesionist, jumătate om de lume...

Tatăl lui, mare moşier, fusese vecin cu tata. El, adică bătrânul, se ruinase, iar copiii – trei băieţi – şi-au făcut rost în viaţă după puterile lor; unul singur, acesta mai mic, a fost trimis la naşă-sa, la Paris. Acolo a fost dat la conservator, pentru că avea oarecare talent la muzică; a ieşit violonist şi cânta la concerte. Era un om... – Pozdnîşev se gândise probabil să spună ceva rău despre dânsul, dar se abţinu şi urmă repede: – Ei, în sfârşit, nu ştiu ce viaţă a dus acolo, ştiu doar atât că în anul acela se întorsese În Rusia şi a intrat în casa noastră. Avea ochi umezi, în chip de migdală, buze rumene şi zâmbitoare, mustaţă pomădată, frizură după ultima modă şi o faţă frumoasă, dar vulgară, era adică ceea ce femeile numesc un băiat drăguţ; avea o constituţie firavă, dar nu era urât proporţional, avea însă şoldurile dezvoltate în chip deosebit, ca la femei, ca la hotentoţi, cum se spune. Se zice că şi aceştia au simţ muzical. Căuta mereu să pătrundă cât mai mult în intimitate, dar era sensibil la cel mai mic semn de răceală şi gata să se retragă în orice clipă; ştia să-şi păstreze demnitatea aparentă şi purta ghete caracteristic pariziene, cu nasturi, cravată în culori vii şi alte multe nimicuri, pe care şi le însuşesc străinii la Paris şi care prin caracterul lor

puțin obişnuit şi prin noutatea lor au întotdeauna influență asupra femeilor. Se părea că are manierele unui om vesel, dar era prefăcut. Avea obiceiul să vorbească despre orice numai prin aluzii şi frânturi de fraze neisprăvite, ca şi cum interlocutorul ar fi fost în curent cu tot ce voia el să spună şi ar fi putut completa restul.

Şi iată că acest om cu muzica lui a fost pricina a tot ceea ce s-a întâmplat. Căci la juraţi, lucrurile au fost prezentate ca şi cum totul s-ar fi întâmplat din gelozie. Dar n-a fost tocmai aşa, adică n-aş putea spune că n-a fost deloc aşa, ci aşa şi nu chiar aşa. La judecată s-a hotărât că am fost un soţ înşelat şi că am ucis apărându-mi onoarea pătată (căci după ei aşa se cheamă asta). Şi pentru aceasta am şi fost achitat. La judecată eu mă căzneam să lămuresc miezul faptelor, dar ei credeau că vreau să reabilitez onoarea soției.

Legăturile ei cu acest muzicant, de orice natură ar fi fost, nu au vreun sens nici pentru mine, nici pentru ea. Are însă sens ceea ce ți-am povestit, adică turpitudinea mea. Tot ce s-a întâmplat a fost din pricină că între noi a existat zbuciumul acela îngrozitor despre care ți-am vorbit, acea încordare cumplită a urii reciproce, încât ar fi fost de-ajuns cel mai neînsemnat pretext ca să izbucnească criza. În ultimul timp certurile deveniseră pentru noi ceva înfiorător şi aveau această consecință în adevăr uimitoare, că alternau cu o senzualitate animalică, tot atât de înverşunată.

Dacă n-ar fi apărut el, s-ar fi ivit altul; dacă n-ar fi fost pretextul geloziei, s-ar fi găsit alt pretext. Susțin că toți soții care trăiesc aşa cum am trăit eu, trebuie sau să se dedea desfrâului sau să se despartă, sau să se omoare, sau să-şi omoare soțiile, cum am făcut eu. Dacă cu unii nu se întâmplă aşa, e o excepție

cu totul rară. Căci înainte de a sfârşi precum am sfârşit, am fost de câteva ori gata să mă sinucid, iar ea a încercat de câteva ori să se otrăvească.

20

— Aşa stăteau lucrurile şi atunci, cu puţin timp înainte de nenorocire.

Părea că trăiam într-un armistiţiu şi că nu era nicio pricină să-l călcăm. Dar iată că deodată începe o discuţie despre un câine care căpătase o medalie la expoziţie; aşa am spus eu. Ea mă corectează: „Nu medalie, menţiune!" Şi discuţia începe. Sărim de la o idee la alta, apoi de la o imputare la alta: „Ei, dar asta se ştie demult, întotdeauna e aşa: tu ai spus..." – „Nu. N-am spus eu." – „Prin urmare eu mint!..." Simt că se apropie cearta aceea îngrozitoare, când vrei să te omori sau să omori. Ştiu că cearta e gata să înceapă îndată şi mă tem de ea ca de foc şi de aceea aş vrea să mă stăpânesc dar mânia îmi cuprinde toată fiinţa. Ea, în aceeaşi stare sau poate într-o stare mai proastă decât a mea, îmi răstălmăceşte dinadins, fiecare vorbă, denaturându-i înţelesul şi fiecare cuvânt al ei e plin de venin; mă înţeapă acolo unde ştie că mă doare mai tare. Atmosfera devine din ce în ce mai încărcată. Eu îi strig:. „Taci!" sau ceva asemănător. Ea iese repede din cameră şi fuge în odaia copiilor. Eu caut s-o opresc, pentru ca să-i spun ce mai am de spus, să-i dovedesc că am dreptate şi o apuc de mână. Ea se preface că o doare şi strigă: „Copii, tatăl vostru mă bate!" La rândul meu răcnesc: „Nu minţi!" „Şi nu-i pentru întâia oară!" strigă ea, sau cam aşa ceva. Copiii se reped la

dânsa. Ea caută să-i liniştească. Eu îi spun: „Nu te preface!” Ea îmi răspunde: „Pentru tine totul e prefăcătorie; tu eşti în stare să omori un om şi după ce a murit să spui că se preface. Acum te-am înțeles. Chiar asta urmăreşti!” „Of, de-ai crăpa odată!” îi strig eu. Mi-aduc aminte cum m-au îngrozit aceste cuvinte înfiorătoare. Nu mă aşteptam deloc să pot rosti cuvinte atât de crâncene şi de grosolane, şi mă mir că au putut să-mi scape. Am strigat aceste cuvinte îngrozitoare şi am fugit în biroul meu, unde m-am aşezat şi am început să fumez. Deodată o aud că iese în vestibul şi se pregăteşte să plece. O întreb încotro vrea să se ducă. Nu răspunde. „Ei, ducă-se dracului”, mi-am zis şi m-am întors în birou, unde m-am culcat şi am fumat mai departe. Îmi trecură prin gând mii de planuri cum să mă răzbun, să scap de ea şi în acelaşi timp cum să îndrept tot ce se întâmplase şi să fac aşa ca şi cum nimic nu s-ar fi petrecut. Mă gândeam la toate acestea şi fumam, fumam, mereu. Mă gândeam să fug de ea, să mă ascund, să plec în America. Ajunsesem până acolo, încât visam cum am să scap de ea, şi cât de bine o să fie, cum o să găsesc alta, o femeie minunată, o ființă nouă. Ca să scap de ea, trebuia să moară sau să divorțăm, şi mă gândeam cum să-mi ating scopul. Vedeam că mă încurc în gânduri, că nu gândeam ceea ce se cuvine, şi din pricina asta fumam mai amarnic.

Viața casei îşi urmează cursul. Vine guvernanta şi mă întreabă: „Unde e doamna? Când se întoarce?” Lacheul întreabă dacă trebuie să servească ceaiul. Intru în sufragerie; copiii, mai cu seamă fata cea mai mare. Liza, care a început să înțeleagă, mă priveşte întrebător şi cu duşmănie. Bem ceaiul în tăcere. Ea tot nu vine. Seara trece şi ea tot nu se întoarce. În sufletul meu luptă două sentimente: ura împotriva ei pentru că mă chinuieşte pe mine şi pe copii, cu această absență fără rost, deoarece până la urmă tot se va întoarce, şi teama că ar putea totuşi să nu mar vină şi să-şi pună capăt zilelor. M-aş fi dus s-o caut. Dar unde?

La sora ei? Era însă stupid să mă duc acolo şi să întreb unde mi-e nevasta. Dar ducă-se cu Dumnezeu, dacă vrea să ne chinuiască, să se chinuiască şi pe dânsa. Fiindcă asta vrea. Şi data viitoare va fi şi mai rău. Dar dacă nu e la sora ei şi dacă îşi face seama, sau poate că şi-a făcut?... Ora unsprezece, douăsprezece! Nu m-am dus în dormitor; e prea stupid să mă culc acolo singur şi s-o aştept. Dar nici în altă parte nu m-am culcat. Ani încercat să-mi găsesc ceva de lucru, să scriu scrisori, să citesc, dar nu eram în stare să fac nimic. Stăteam singur în birou, mă chinuiam, mă frământam şi trăgeam mereu cu urechea. Se făcuse ora trei, patru, şi ea nu venea. Către dimineaţă am adormit. Când m-am trezit din somn încă nu venise.

Viaţa în casă îşi urmă cursul ca mai înainte. Toţi erau însă nedumeriţi şi se uitau la mine întrebător şi cu imputare, bănuind că tot ce s-a întâmplat e din vina mea. Iar în mine se dădea mereu aceeaşi luptă: duşmănie împotriva ei din pricina suferinţelor cu, care mă chinuia şi nelinişte pentru ea.

Către ora unsprezece soseşte sora ei, trimisă de dânsa. Şi începe discuţia obişnuită: „Ea se află într-o stare îngrozitoare. Ce înseamnă asta?" „Dar nu s-a întâmplat nimic". Îi vorbesc despre caracterul ei imposibil şi spun că nu sunt vinovat cu nimic. „Dar asta nu poate să rămâie aşa" strigă soră-sa. „Totul o priveşte pe dânsa, nu pe mine, zic eu. Nu eu am să fac primul pas. Dacă e vorba să ne despărţim, să ne despărţim".

Cumnată-mea a plecat fără niciun rezultat. I-am spus deschis că nu voi face primul pas, dar de îndată ce a plecat şi m-am dus să-mi văd copiii speriaţi şi abătuţi, eram gata să-l fac. L-aş fi făcut bucuros dar nu ştiam cum. Am început să umblu din nou de colo-colo, să fumez, am băut la dejun votcă şi vin şi am ajuns în starea pe care o doream inconştient: să nu-mi mai dau seama

de stupiditatea şi de josnicia situaţiei în care mă aflam.

Către ora trei, soseşte. Trece şi nu-mi spune o vorbă. Îmi, închipui că s-a pocăit şi încep să-i spun că mi-am ieşit din fire din pricina imputărilor ei nedrepte. Cu aceeaşi faţă severă şi îngrozitor de chinuită îmi răspunde că n-a venit să se explice, ci ca să ia copiii, căci împreună nu mai putem trăi. Încep să-i spun că nu-i vina mea, că ea m-a scos din fire. Mă priveşte sever şi solemn, apoi zice: „Niciun cuvânt mai mult, te vei căi". Îi răspund că nu pot suferi comediile. Atunci ea strigă ceva ce n-am putut înţelege şi fuge în odaia ei. Se aude cheia întoarsă în broască. Izbesc uşa dar nu capăt niciun răspuns şi mă retrag înfuriat. Peste o jumătate de oră vine Liza înlăcrimată. „Ce este? S-a întâmplat ceva?" „Nu se aude nimic în odaia mamei". Ne ducem acolo. Zgâlţâi uşa din răsputeri. Zăvorul nu e bine pus şi amândouă canaturile se deschid. Mă apropii de pat. E culcată incomod, în nesimţire, îmbrăcată şi cu ghetele în picioare. Pe măsuţă o sticluţă goală de opium. O readucem în simţiri. Din nou lacrimi, şi în sfârşit împăcarea, dar nu o împăcare deplină; în sufletul fiecăruia a rămas aceeaşi vrajbă veche, la care s-a mai adăugat iritarea pentru durerea provocată de această ceartă, a cărei vină o aruncă fiecare în întregime asupra celuilalt. Dar toate acestea trebuiau să se sfârşească într-un fel oarecare şi viaţa şi-a reluat cursul. Asemenea certuri şi chiar mai rele se întâmplau într-una, când odată pe săptămână, când odată pe lună, când în fiecare zi. Şi mereu se repetau aceleaşi lucruri. Odată îmi scosesem şi paşaport, ea să plec în, străinătate – cearta durase atunci două zile – dar pe urmă a avut loc iarăşi o explicaţie pe jumătate, o împăcare pe jumătate, şi am rămas.

— Iată în ce relații ne aflam când a apărut violonistul. De la sosirea lui la Moscova, acest om, pe care îl chema Truhacevschi, a şi venit la mine. Era într-o dimineață. L-am primit. Într-o vreme ne tutuiam. Prin formule nehotărâte între tu şi dumneata a încercat să se mențină la tutuiala, dar vorbindu-i cu dumneata i-am dat să înțeleagă fără ocol ce vreau şi el s-a supus numaidecât. Nu mi-a plăcut deloc chiar de la prima vedere. Dar lucru ciudat, o putere stranie a destinului mă făcea să nu-l îndepărtez, ci dimpotrivă să-l admit în casa noastră. Ar fi fost foarte simplu să schimb cu el câteva vorbe banale, apoi să ne despărțim fără a-l prezenta soției mele. Însă nu, parcă dinadins am început să vorbesc despre muzica lui, spunându-i cum auzisem că s-ar fi lăsat de vioară. Dânsul mi-a răspuns că dimpotrivă acum cântă mai mult decât înainte. Îşi aminti apoi că şi eu cântasem cândva. I-am răspuns că nu mai cânt, dar că soția mea e o bună muzicantă.

Ciudat lucru! Atitudinea mea față de el a fost din prima zi, din prima clipă a întrevederii noastre, aşa cum ar fi trebuit să devie numai după ceea, ce s-a întâmplat. În atitudinea mea față de el era ceva încordat: luam aminte la fiecare cuvânt, la fiecare expresie a lui sau a mea şi le atribuiam o importanță deosebită.

L-am prezentat soției mele. Discuția a trecut de îndată la muzică şi el s-a oferit să cânte cu dânsa. Soția mea, ca întotdeauna în ultimul timp, era foarte elegantă, atrăgătoare, şi turburător de frumoasă. După toate semnele, el i-a plăcut de la cea dintâi privire. În afară de asta era încântată că avea plăcerea să acompanieze o vioară, lucru la care ținea atât de mult încât plătea pentru acest scop un violonist din orchestra teatrului; pe fața ei se citea limpede această bucurie. Dar uitându-se la mine,

înțelese de îndată sentimentul meu şi-şi schimbă expresia. Şi astfel a început acest joc al înşelăciunilor reciproce. Eu zâmbeam prietenos, prefăcându-mă că îmi face plăcere. El, privindu-mi soția aşa cum toți muieraticii privesc femeile frumoase, se prefăcea că-l interesează numai subiectul conversației, adică tocmai ceea ce-l interesa mai puțin. Ea se silea să pară indiferentă, pe când de fapt o excita vădit privirea lui lascivă şi înfățişarea mea cu zâmbetul fals de om gelos, expresie pe care o cunoştea prea bine. Am remarcat, cum chiar din primul moment ochii ei au început să strălucească în chip deosebit şi, cum probabil din pricina geloziei mele, între dânşii s-a stabilit pe loc un fel de curent electric care dădea aceeaşi expresie privirii şi surâsului lor. Dacă roşea ea, roşea şi el. Dacă zâmbea ea, zâmbea şi el. Am discutat despre muzică, despre Paris, despre tot felul de fleacuri. El s-a ridicat să plece şi, zâmbind, ținându-şi pălăria lipită de coapsa care îi tresărea, se uita când la ea, când la mine aşteptând parcă să vadă ce-o să facem. Clipa aceea mi-a rămas în minte, căci dacă nu l-aş fi invitat atunci, cum puteam s-o fac, nu s-ar mai fi întâmplat nimic mai târziu. Dar m-am uitat la el, apoi la ea. „Să nu-ți închipui cumva că sunt gelos", îi spusei ei în gând, „sau că mă tem de tine" – i-am spus lui tot în gând, şi, l-am poftit să vină într-o seară cu vioara să cânte împreună cu soția mea. Ea m-a privit surprinsă, s-a îmbujorat la față şi, parcă speriată, a încercat să se împotrivească, spunând că nu cântă destul de bine. Refuzul acesta m-a întărâtat şi mai mult şi am stăruit şi mai energic. Mi-aduc aminte de sentimentul acela ciudat cu care priveau, ceafa şi gâtul lui alb, încadrat de părul negru pieptănat cu cărare la mijloc, atunci când cu mersu-i săltăreț, oarecum păsăresc, ieşea de la noi. Nu puteam să nu-mi mărturisesc că prezența acestui om mă tortura. Mă gândeam că depindea de mine să fac în aşa fel ea să nu-l mai văd niciodată. Dar dacă aş fi făcut aceasta, ar fi însemnat să mărturisesc că mă

tem de dânsul. Nu, nu mă tem! Ar fi prea înjositor! – îmi ziceam. Şi pe loc, chiar acolo în vestibul, ştiind că soţia mea mă aude, am insistat să vină chiar în seara aceea cu vioara. Mi-a făgăduit că va veni şi a plecat.

Seara a venit într-adevăr cu vioara si au cântat împreună... Dar muzica lor nu se închega bine de la început, le lipseau notele de care aveau nevoie, iar după notele aflate la îndemână, soţia mea nu putea cânta fără să fi repetat mai înainte. Iubeam muzica foarte mult şi, ascultam cu simpatie cântul lor, le potriveam pupitrul, întorceam paginile. Au cântat câteva bucăţi: „*Cântece fără cuvinte*"[4] şi o sonată de Mozart. El cânta foarte bine şi stăpânea în cel mai înalt grad ceea ce se cheamă tonul. Afară de asta, dovedea un gust rafinat şi nobil, cu totul nepotrivit caracterului său. Cânta, de la sine înţeles, mult mai bine decât soţia mea şi îi dădu câteva indicaţii, lăudând în acelaşi timp foarte curtenitor felul ei de a cânta. Purtarea lui era ireproşabilă. Soţia mea părea că e absorbită numai de muzică şi avea o atitudine simplă şi naturală. Eu însă, deşi mă prefăceam că mă interesez de muzică, m-am chinuit fără încetare toată seara din pricina geloziei.

Din cea dintâi clipă, când privirea lui s-a încrucişat cu a soţiei mele, am văzut că fiara care zăcea în amândoi, trecând peste toate aparenţele şi împrejurările sociale, a întrebat: „Se poate?" şi replica imediată a venit: „O, da, foarte!" Vedeam că el nu se aşteptase deloc ca soţia mea, o doamnă din Moscova, să fie o femeie atât de atrăgătoare şi-l simţeam cum se bucură de asta. Căci nu avea nicio îndoială că ea consimţea. Toată problema era ca soţul nesuferit să nu încurce tot. Dacă aş fi fost neprihănit nu aş fi înţeles asta; dar şi eu ca şi cei mai mulţi dintre bărbaţi, tot

[4] „Lieder ohne Worte", de Mendelssohn.

aşa consideram femeile înainte de a mă fi însurat, de aceea citeam în sufletul lui ca într-o carte deschisă. Ceea ce mai cu deosebire mă făcea să sufăr, era faptul sigur că, faţă de mine, ea nu avea alt sentiment decât acela de permanentă iritare, întreruptă doar din când în când de senzualitatea obişnuită, în vreme ce omul acela, prin înfăţişarea lui elegantă, prin noutatea şi mai cu seamă prin talentul lui mare şi incontestabil de muzicant, precum şi prin apropierea pricinuită de faptul că făceau muzică împreună, prin influenţa pe care o exercită muzica şi mai ales vioara asupra firilor impresionabile, acest om trebuia nu numai să-i placă, dar fără nicio îndoială trebuia să-l subjuge, s-o copleşească, s-o zdrobească, să facă din ea tot ce vrea. Vedeam limpede situaţia şi sufeream îngrozitor. Dar cu toate acestea, sau poate tocmai din pricina aceasta, o putere neînţeleasă, împotriva voinţei mele, mă făcea să fiu nu numai deosebit de politicos cu el, dar chiar prietenos. Nu ştiu dacă o făceam pentru soţia mea, sau pentru el, ca să arăt că nu mi-e teamă de dânsul, sau ca să mă înşel pe mine însumi, ştiu doar că din primele clipe n-am putut să mă port natural cu el. Pentru a nu mă lăsa pradă dorinţei de a ucide pe loc, trebuia să mă arăt prietenos cu dânsul. La masă. Îi turnam să bea din vinurile cele mai scumpe, mă entuziasmam de muzica lui, vorbeam cu el zâmbind în chipul cel mai amical şi l-am poftit să vină duminica următoare la masă ca să mai cânte cu soţia mea. L-am încredinţat că voi mai invita să-l asculte şi câţiva prieteni iubitori de muzică. Dar lucrurile s-au oprit aici.

Pozdnîşev, copleşit de tulburare, îşi schimbă poziţia şi scoase sunetul lui bizar.

— Ciudat lucru, ce influenţă avea asupra mea prezenţa acestui om, – începu el din nou, făcând probabil o sforţare pentru a se stăpâni, – A doua sau a treia zi după asta, întorcându-mă de

la expoziție, am intrat în vestibul şi am simțit deodată o apăsare, de parcă un pietroi îmi strivea inima şi nu-mi puteam da seama ce se întâmplase. Pricina era că, trecând prin vestibul, văzusem ceva care-mi amintea de el. Abia după ce am intrat în birou mi-am dat seama ce se petrecuse în mine şi m-am întors în vestibul ca să mă controlez. Da, nu greşisem: paltonul lui era acolo, un palton după ultima modă. (Observam cu atenție foarte ascuțită tot ce era în legătură cu el, deşi fără să-mi dau seama). Am întrebat şi în adevăr era la noi. N-am trecut prin salon ci prin odaia de lecții a copiilor, îndreptându-mă spre salon. Liza, fiică-mea, citea o carte şi dădaca, ținând fetița cea mai mică în brațe îi făcea jucărie dintr-un căpăcel oarecare. Uşa spre salon era închisă, iar de-acolo străbăteau nişte arpegii lente, precum şi vocea lor, a lui şi a ei. Am încercat să ascult, dar n-am putut desluşi nimic. Fără îndoială sunetele pianului înnăbuşeau dinadins cuvintele lor, poate chiar sărutările lor. Doamne! Ce furtună s-a stârnit în mine! Când îmi aduc aminte de fiara care sălăşluia atunci în mine, mă cuprinde groaza. Inima mi s-a strâns deodată, s-a oprit pentru o clipă, pe urmă a început să bată ca un ciocan. Sentimentul dominant, ca întotdeauna la mânie, era mila de mine însumi. „De față cu copiii, de față cu dădaca!" mă gândeam. Eram probabil înfiorător pentru că şi Liza mă privi cu ochi stranii. „Oare ce să fac? – m-am întrebat, – să intru? Nu pot, căci Dumnezeu ştie ce-aş fi în stare să fac". Dar nici nu puteam pleca. Dădaca mă privea ca şi cum ar fi înțeles situația. „Dar nu se poate, trebuie să intru", mi-am zis si am deschis repede uşa. El şedea la pian şi făcea aceste arpegii cu degetele lui albe, lungi şi arcuite. Ea stătea lângă pian, aplecată asupra caietelor de note. M-a văzut sau m-a auzit cea dintâi şi a aruncat ochii spre mine. Nu ştiu dacă s-a speriat ori nu, dacă numai s-a prefăcut sau chiar într-adevăr nu s-a speriat. Oricum n-a tresărit, nici nu s-a mişcat din loc, doar mai pe urmă a roşit puțin. „Ce bine îmi pare

c-ai venit!" „Noi încă nu ne-am hotărât ce să cântăm duminică", spuse ea pe un ton, cu care n-ar fi vorbit cu mine dacă am fi fost singuri. Şi tonul acela şi faptul că spusese „noi" vorbind despre ea şi despre dânsul, m-au indignat. Am dat mâna cu el fără să scot o vorbă.

El mi-a strâns mâna şi îndată, cu un zâmbet care îmi părea o adevărată batjocură, a început să-mi explice că a adus notele să se pregătească pentru duminică. Şi că iată, acum nu pot cădea la înţelegere ce să cânte: o bucată mai grea si clasică, anume Sonata de Beethoven cu vioara, sau câteva bucăţi mici? Tot ce spunea era atât de natural şi de simplu, încât nu aveam de ce să mă agăţ, dar în acelaşi timp eram încredinţat că toate-s minciuni şi că amândoi puneau la cale cum să mă înşele.

Una din cele mai chinuitoare torturi pentru bărbaţii geloşi (şi în viaţa noastră socială toţi suntem geloşi), provine din acele anumite convenţii de societate, după care e admisă apropierea cea mai mare şi mai periculoasă între un bărbat şi o femeie. Ai deveni bătaia de joc a tuturor, dacă ai vrea să-i împiedici apropierea aceasta la baluri, apropierea doctorilor faţă de pacienta lor, apropierea în îndeletnicirile legate cu arta, cu pictura, şi mai cu seamă cu muzica. Două persoane se ocupă cu arta cea mai nobilă, cu muzica. În acest caz e nevoie de o anumită apropiere care nu are în ea nimic condamnabil şi numai un soţ prost şi gelos poate vedea ceva care să dea de bănuit. Totuşi ştim cu toţii că tocmai prin aceste ocupaţii şi mai cu seamă prin muzică ajungem de cele mai multe ori în societatea noastră la desfrâu. Probabil că i-am turburat prin înfăţişarea mea buimacă: mult timp n-am putut scoate o vorbă. Eram ca un vas întors cu gura în jos, dar aşa de plin că nicio picătură n-ar fi putut curge din el. Aş fi vrut să-l insult, să-l dau afară, dar iarăşi simţeam că trebuie să fiu amabil şi prietenos cu dânsul. Aşa am şi procedat.

M-am prefăcut că aprob tot şi din nou, mânat de sentimentul acela neînţeles care mă făcea să mă port cu el cu atât mai prietenos, cu cât prezenţa lui îmi era mai penibilă, i-am spus că mă bizui pe gustul lui şi am sfătuit-o şi pe ea să facă la fel. A mai rămas puţin, atât cât era nevoie pentru a şterge impresia apăsătoare, care se produsese când cu faţa răvăşită am intrat brusc în odaie, fără să scot o vorbă; apoi a plecat, prefăcându-se că abia atunci se hotărâseră ce să cânte a doua zi. Cât despre mine, eram deplin încredinţat că faţă de ceea ce îi preocupa, problema de a găsi ce să cânte era cu desăvârşire fără însemnătate.

L-am condus cu politeţea cea mai cordială până în vestibul. (Cum să nu conduci un om care vine să-ţi turbure liniştea şi să zdrobească fericirea unei familii întregi!) Şi am strâns cu deosebită prietenie mâna lui albă şi moale.

22

— Toată ziua n-am vorbit cu dânsa, nu puteam. Apropierea ei răscolea în mine o ură atât de puternică, încât mă temeam de mine. La masă, faţă de copii m-a întrebat când plec. Trebuia să plec săptămâna următoare la sesiunea zemstvei[5] în judeţ. I-am spus în ce zi plec. M-a mai întrebat dacă nu trebuie să-mi pregătească ceva pentru drum. Nu i-am răspuns nimic, am isprăvit masa în tăcere şi tot în tăcere m-am retras în biroul meu. În ultimul timp ea nu mai venea la mine în birou, mai cu seamă

[5] *Zemstva* – organ administrativ, local electiv în vechea Rusie. Membrii Zemstvei se alegeau dintre moşieri.

la ora aceea. Stăteam culcat şi fierbeam de mânie. Deodată aud paşii cunoscuți. Mi-a zvâcnit în cuget ideea îngrozitoare, hidoasă, că întocmai ca soția lui Urie, vrea să-şi ascundă păcatul deja săvârşit şi că de aceea vine la mine la o oră atât de nepotrivită. „Oare la mine vine?" mă gândeam, ascultând paşii care se auzeau tot mai aproape. Dacă vine la mine, înseamnă că am dreptate şi în suflet începu să clocotească o ură de nedescris. Paşii se auzeau tot mai aproape. Poate că va trece fără să intre şi se va duce în salon? Nu Uşa s-a auzit scârțâind şi în prag apăru silueta ei înaltă şi frumoasă, iar pe față şi în ochi i se citea stânjenirea şi linguşirea, pe care ea ar fi voit să le ascundă, dar pe care eu le vedeam si le ştiam semnificația. Era aproape să mă sufoc, atât de mult îmi rețineam răsuflarea, apoi fără a înceta s-o privesc, am luat tabachera şi am început să fumez. „Ei, ce înseamnă asta? Vin la tine, iar tu te apuci să fumezi?" întrebă ea, aşezându-se lângă mine pe divan şi sprijinindu-şi capul pe umărul meu. M-am dat la o parte, ca să nu mă ating de ea." Văd că nu eşti mulțumit pentru că vreau să cânt duminică", zise ea. „Nu sunt de fel nemulțumit", i-am răspuns. „Parcă eu nu văd?" „Ei bine te felicit că vezi. Eu însă nu văd altceva, decât că te porți ca o cocotă..." „Dacă vrei să înjuri ca un birjar, atunci plec". „Pleacă! Numai să ştii că dacă ție nu-ți pasă de onoarea familiei, nici mie nu-mi pasă de tine, lua-te-ar dracu'. Dar de această onoare îmi pasă", „Dar ce este, ce?" „Cară-te, pentru Dumnezeu, cară-te!" Nu ştiu dacă s-a prefăcut că nu înțelege despre ce era vorba, sau dacă într-adevăr nu înțelegea, dar s-a simțit jignită şi s-a supărat. S-a ridicat de pe divan, n-a ieşit însă, ci a rămas în mijlocul odăii. „Hotărât lucru, ai devenit un om imposibil, începu dânsa. Ai un caracter cu care niciun înger nu s-ar putea acomoda", – şi, ca de obicei, căutând să mă înțepe cât mai dureros, îmi aminti despre purtarea mea față de soră-mea (îmi ieşisem odată din fire şi i-am spus surorii mele o sumedenie de grosolănii; dânsa ştia că asta mă roade şi

mă lovea tocmai acolo). „După aşa ceva nimic nu mă mai miră din partea ta”, adăugă ea.

„Da, mă jigneşte, mă înjoseşte, mă face de râsul lumii şi tot pe mine mă scoate vinovat”, mi-am zis şi deodată m-a cuprins o mânie atât de înfiorătoare, cum nu mai cunoscusem până atunci.

Am simţit pentru întâia oară nevoia de a-mi dezlănţui în chip fizic această furie. Am sărit şi m-am repezit la dânsa. Dar îmi aduc aminte că în aceeaşi clipă, mi-am dat seama de furia care mă stăpânea şi m-am întrebat dacă e bine să mă las pradă acestui acces şi imediat mi-am răspuns că e bine, că în acest fel va intra spaima în ea şi în loc să mă opun acestei furii, am început s-o ațât şi să mă bucur că se aprinde din ce în ce mai mult în mine. „Pleacă, sau te omor!” am strigat, apropiindu-mă de ea şi apucând-o de mână. Spunând aceste cuvinte, accentuam cu intenție tonul răstit al glasului... Aveam probabil o înfățişare fioroasă, căci ea se înspăimântă aşa de tare, că nici nu mai avui puterea să se depărteze, ci repeta într-una: „Vasia, ce-i cu tine, ce-i cu tine?” „Pleacă! urlai eu şi mai tare, numai tu poți să mă aduci în halul acesta de turbare. Nu mai răspund de mine!”

Dând frâu liber furiei, mă îmbătăm de acest clocot şi simțeam dorința de a săvârşi ceva ce nu mai făcusem încă, pentru a-i arăta că depăşise orice măsură. Grozav aş fi vrut s-o bat, s-o ucid, dar ştiam că aceasta nu-i cu putință, şi de aceea, pentru a-mi dezlănțui totuşi turbarea, am apucat tamponul de pe masă, am mai strigat odată: „Pleacă!” şi am aruncat tamponul pe podea, aproape de dânsa. Am țintit dinadins alături. Atunci ea porni să iasă din odaie, dar în uşă se opri. Şi pe loc, sub ochii ei (făceam anume aşa ca să vadă), am început să înşfac de pe masă tot felul de lucruri, călimara, sfeşnicele, şi să le arunc jos urlând mereu: „Pleacă! Du-te! Nu mai răspund de mine!” A ieşit şi m-am potolit

îndată.

Peste o oră a venit dădaca şi mi-a spus că stăpână-sa are un acces de isterie. M-am dus s-o văd. Plângea cu hohote, râdea, nu putea scoate o vorbă şi tot trupul i se zvârcolea în spasme. Nu se prefăcea, era într-adevăr bolnavă.

Spre ziuă s-a liniştit şi ne-am împăcat sub influenţa acelui sentiment, căruia noi îi ziceam iubire.

Dimineaţa, când – după împăcare – i-am mărturisit că sunt gelos pe Truhacevschi, nu s-a turburat deloc şi începu să râdă în chipul cel mai natural cu putinţă, atât de stranie i se părea, după cum spunea ea, numai ideea că ar putea cineva să aibă un sentiment faţă de un asemenea om... „O femeie cumsecade ar putea simţi oare faţă de un astfel de om altceva, decât plăcerea pe care i-o dă muzica? Dacă ţii, sunt gata să nu-l mai văd niciodată. Asta chiar şi duminică, măcar că au fost trimise invitaţiile la toată lumea. Scrie-i că sunt bolnavă şi totul s-a isprăvit. Un singur lucru mă plictiseşte şi anume că ar putea cineva să creadă şi în primul rând el „că e un om periculos. Iar eu sunt prea mândră pentru a-i îngădui să creadă aşa ceva”.

Să nu-ţi închipui că mintea. Credea sincer în ceea ce spunea şi nădăjduia că prin aceste cuvinte va provoca în sufletul ei un dispreţ pentru omul acela şi că această repulsie o va apăra. N-a izbutit însă. Toate se întorceau împotriva ei şi, În primul rand muzica aceasta blestemată. Cearta noastră a încetat, iar duminică musafirii au venit şi ei au cântat din nou împreună.

— Cred că e de prisos să mai spun că eram foarte vanitos: în zilele noastre dacă nu eşti vanitos, viaţa e lipsită de conţinut. Duminică m-am ocupat deci de organizarea cinei şi a seratei muzicale, cu tot gustul de care eram în stare. Am cumpărat eu singur tot ce trebuia pentru masă şi am făcut invitaţiile.

Către ora şase musafirii au început să se adune şi a apărut şi el în frac, purtând la cămaşă butoni de briliante de prost gust. Foarte amical răspundea de îndată la orice, cu un zâmbet de înţelegere şi de aprobare, cu acea expresie specială, menită să arate că tot ce vei spune sau vei face dumneata este exact ceea ce aştepta şi el. Remarcam cu deosebită bucurie tot ce era în el lipsit de onestitate, căci aceasta mă liniştea acum şi-mi dovedea că pentru soţia mea el se afla pe o treaptă atât de joasă, încât după spusele ei n-ar putea niciodată să coboare până la dânsul. Nu-mi mai îngăduiam să fiu gelos. În primul rând acest chin mă istovise şi simţeam nevoia să mă odihnesc, în al doilea rând voiam să cred şi credeam în asigurările soţiei mele. Dar, deşi nu eram gelos, totuşi cât a durat masa şi în prima jumătate a seratei, până ce n-a început muzica, n-am fost natural faţă de el şi nici fată de ea. Continuam să le urmăresc gesturile şi privirile.

Masa, ca toate mesele, a fost plicticoasă şi plină de ipocrizie. Muzica a început destul de devreme. Ah, cât de bine mi-aduc aminte de toate amănuntele acestei seri; îmi amintesc cum şi-a adus vioara, cum a deschis cutia, cum a scos fâşia de postav cu broderii pe care i-o dăruise o doamnă, cum a scos vioara şi a început s-o acordeze. Mi-aduc aminte şi de soţia mea cum s-a aşezat cu o înfăţişare de prefăcută indiferenţă, sub care vedeam că ascunde o mare sfială şi mai ales o îndoială pentru felul ei de a cânta; s-a aşezat la pian cu o înfăţişare plină de prefăcătorie şi au

început să dea obişnuitul *la* pe clapele pianului, la vioară obişnuitul pizzicato repetat şi să aşeze notele. Îmi mai aduc aminte cum s-au uitat apoi unul la altul, cum s-au întors spre musafirii care se aşezau pe scaune, cum şi-au spus ceva încet şi apoi au început: ea a luat primul acord; faţa lui a devenit gravă, severă, simpatică şi, ascultând sunetele viorii, cu foarte multă băgare de cearnă a atins strunele cu degetele, răspunzând pianului şi au început...

Pozdnîşev se opri şi de câteva ori în şir produse sunetele lui particulare. Voia să-şi urmeze vorba, dar se auzi numai un sforăit pe nas şi se opri din nou.

— Cântau Sonata Kreutzer de Beethoven. Dumneata cunoşti primul presto? Îl cunoşti?! – reluă el în sfârşit, într-un fel de strigăt. – Ah!... ce înfiorătoare e această sonată. Ce deosebire partea aceasta. Şi în general ce înfiorător lucru e muzica! Din ce pricină oare? Nu înţeleg. Ce e muzica? Ce face ea? Şi de ce face ceea ce face? Se spune că are o influenţă înălţătoare asupra sufletului. Prostie, minciună! Muzica influenţează îngrozitor, vorbesc despre mine. Dar nu acţionează în chip înălţător asupra sufletului. Nu acţionează nici înălţător, nici înjositor asupra sufletului, ci îl ataţă. Cum să-ţi spun? Muzica mă face să uit de mine, să uit starea mea adevărată, mă transpune în altă stare, care nu-i a mea. Sub influenţa muzicii am impresia că simt ceea ce propriu zis nu simt, că înţeleg ceea ce nu înţeleg, că pot ceea ce nu pot. Îmi explic asta prin faptul că muzica influenţează poate la fel ca şi căscatul, ori ca râsul; nu mi-e somn, dar încep să casc uitându-mă la un om care cască; n-am de ce râde. Dar râd auzind pe altcineva râzând.

Muzica mă transportă deodată, direct în starea sufletească, în care se afla acela care a scris-o. Mă contopesc sufleteşte cu el şi,

împreună cu el, mă transpun dintr-o stare în alta, dar nu ştiu de ce. Căci acela care a scris de pildă Sonata Kreutzer – Beethoven, ştia de ce se află într-o asemenea stare – această stare l-a îndemnat spre anumite fapte, de aceea pentru dânsul această stare avea un sens, pe când pentru mine, nu are niciunul. Iată de ce muzica te întărâtă numai şi nu te duce până la sfârşit. Dacă se cântă un marş marțial, soldații mărşăluiesc în sunetele lui, – muzica şi-a ajuns ținta; dacă se cântă o căzăcească şi eu dansez, muzica a ajuns până la capăt; dacă s-a cântat de pildă o liturghie şi mă împărtăşesc, muzica iarăşi a dus la un rezultat. Pe când altfel e numai o aţâțare, iar ceea ce trebuie să faci în această stare de aţâțare lipseşte. De aceea muzica influențează uneori atât de înfiorător, atât de teribil. În China muzica e un monopol de stat. Şi aşa trebuie să fie. Se poate admite ca, oricine vrea, să poată hipnotiza pe un om sau pe mai mulți, şi pe urmă să facă cu ei ce pofteşte? Şi mai cu seamă, nu se poate admite ca un astfel de hipnotizator să fie primul venit, un individ imoral.

Astăzi această putere înfricoşătoare se află în mâna oricui! De pildă această Sonată Kreutzer, primul presto. Se cuvine oare să fie cântat acest presto într-un salon, în faţa unor doamne decoltate? Îl cântă, lumea aplaudă, apoi mănâncă îngheţată şi comentează ultimele cancanuri. Asemenea bucăți n-ar trebui cântate decât în anumite împrejurări de seamă şt numai atunci când urmează a se săvârşi anumite fapte importante, pe măsura acestei muzici. Să se cânte, dar să se şi înfăptuiască ceea ce muzica aceasta provoacă. Altfel provocarea – nepotrivită nici cu locul, nici cu momentul – a unei energii şi a unui sentiment, care nu se exteriorizează, va avea desigur o influență dezastruoasă. Asupra mea, cel puțin, această bucată a avut o înrâurire îngrozitoare. Parcă mi s-ar fi relevat simțăminte cu totul noi, posibilități noi, pe care nici nu le cunoşteam până atunci. „Iată că viața e cu totul altceva decât ce-am trăit şi am gândit până acum.

Da, e altceva!" Şoptea în sufletul meu un glas necunoscut N-am aflat şi n-am putut să-mi dau seama ce era acest simţământ nou, dar conştiinţa acestei stări noi mă umplea de bucurie. Aceleaşi persoane, printre care solia mea şi el, îmi apăreau într-o lumină cu totul nouă.

După acest presto au cântat andantele care e minunat, dar banal, nu reprezintă ceva nou şi conţine variaţii triviale. Apoi a urmat finalul, care e slab. La cererea musafirilor, au mai cântat Elegia lui Ernst şi alte bucăţi felurite. Toate acestea erau valoroase, dar n-au produs asupra mea nici a suta parte din impresia, pe care mi-o făcuse prima bucată. Se proiectau toate pe fondul impresiei lăsate de această bucată dintâi. M-am simţit uşor şi voios toată seara. Pe soţia mea n-o mai văzusem niciodată ca atunci. Ochi strălucitori, severitate în expresia ei plină de demnitate în timpul când cânta, şi un fel de topire totală, apoi un zâmbet umil, duios şi fericit, după ce-au isprăvit de cântat. Am văzut toate acestea, dar nu le-am atribuit altă semnificaţie, decât că simţea ceea ce simţeam şi eu „că şi în ea ca şi în mine au încolţit şi parcă s-au dezvăluit simţăminte noi, nemaitrăite. Serata s-a isprăvit cu bine şi musafirii au plecat.

Ştiind că eu trebuie să plec peste două zile la sesiunea zemstvei, Truhacevsohi spusese la plecare că nădăjduieşte să repete încântarea acelei seri cu prilejul celei mai apropiate veniri a lui la Moscova. Am dedus că-şi dădea seama că nu poate să vie în casa mea, când eu lipsesc şi asta mi-a făcut plăcere. Întrucât n-aveam să mă întorc înainte de plecarea lui, însemna, că n-o să ne mai revedem.

Pentru întâia oară i-am strâns mâna cu o adevărată satisfacţie şi i-am mulţumit pentru plăcerea pe care mi-o făcuse. Şi-a luat rămas bun de la soţia mea, deasemenea definitiv.

Despărţirea lor mi s-a părut dintre cele mai simple şi mai naturale. Totul fusese minunat. Şi cu şi soţia mea eram foarte încântaţi de serată.

24

— Peste două zile am plecat la sesiunea zemstvei, luându-mi rămas bun de la soţie în cea mai fericită şi mai liniştită stare sufletească. În capitala judeţului mă aşteptau întotdeauna o mulţime de treburi, o viaţă cu totul deosebită, o lume cu totul alta. Două zile în şir am petrecut câte zece ceasuri la zemstvă. A doua zi mi s-a adus în şedinţă o scrisoare de la soţia mea. Am citit-o pe loc. Îmi scria despre copii, despre un unchi, despre dădacă, despre cumpărături şi printre altele, ca despre cel mai firesc lucru, scria că Truhacevschi fusese pe la noi, să-i aducă partiturile făgăduite şi i-a propus să mai cânte, dar ea a refuzat. Nu-mi aminteam să fi promis că va aduce partituri: aveam impresia că îşi luase rămas bun definitiv, încât ştirea m-a izbit în chip neplăcut, dar aveam atâta de lucru, încât nu avui timp să mă gândesc, şi tocmai seara întorcându-mă la hotel am recitit scrisoarea. În afară de-amănuntul că Truhacevschi mai venise în lipsa mea, tonul întregii scrisori mi s-a părut forţat. Fiara turbată a geloziei a început să urle în vizuina ei şi voia să ţâşnească afară, dar eu mă temeam de această fiară şi am încuiat-o repede. „Mârşav sentiment mai e şi gelozia! mi-am zis. Ce poate fi mai natural decât ceea ce îmi scrie dânsa?”

M-am culcat şi am început să mă gândesc la treburile de a doua zi. Niciodată, din pricină că mă aflam în loc străin, nu

puteam dormi în timpul acestor sesiuni, dar de data aceasta am adormit foarte repede. Şi cum se întâmplă uneori, am simţit deodată ca o zguduitură electrică şi m-am trezit. M-am trezit aşa şi m-am trezit cu gândul la dânsa, la dragostea mea trupească pentru ea, la Truhacevschi şi la faptul că între ea şi el totul s-a consumat. Groaza şi furia mi-au, încleştat inima. Dar am încercat să mă liniştesc pe mine însumi. „Ce prostie! îmi ziceam. Nu există niciun temei, n-a fost şi nu este nimic. Cum pot s-o înjosesc astfel şi să mă înjosesc şi pe mine, bănuind asemenea orori. Un scripcar cu plată ca acesta, cunoscut ca o haimana, şi o femeie onorabilă, respectabilă mamă de familie, soţia *mea!* Ce stupiditate!" mă gândeam pe de o parte. „Dar cum să nu se întâmple acest lucru?" îmi ziceam pe de altă parte. Cum putea să nu se întâmple lucrul acela simplu de înţeles, în numele căruia m-am căsătorit cu ea, în numele căruia trăiam cu ea, singurul pentru care eram atras de ea şi pentru care erau prin urmare atraşi şi alţii şi deci şi acest muzicant? E un om neînsurat, sănătos, (mi-aduc aminte cum îi trosneau între dinţi zgârciurile unui cotlet şi cum prindea lacom, cu buzele lui rumene, paharul cu vin), bine hrănit, bine legat şi nu numai fără principii, ci tocmai cu principiul de a nu scăpa nicio plăcere care iar ieşi în cale. Iar între dânşii mai există legătura pe care o face muzica, cea mar rafinată voluptate a simţurilor. Ce-ar putea să-l oprească? Nimic. Dimpotrivă, totul îl atrage. Si ea? Dar cine e ea? O enigmă; cum a fost, aşa a rămas. N-o cunosc. O cunosc doar ca animal. Iar pe animal nimic nu poate si nici nu trebuie să-l oprească.

Abia atunci mi-am adus aminte de chipurile lor din acea seară când, după Sonata Kreutzer, au cântat o bucată plină de patimă, a nu ştiu cărui compozitor, o muzică senzuală până la lubricitate. „Cum de-am putut pleca? îmi ziceam, amintindu-mi expresia de pe feţele lor; nu era limpede că între ei totul se pecetluise în seara

aceea? Şi nu se vedea cum în acea seară nu numai că dispăruse orice stavilă dintre ei. Dar că amândoi, şi mai cu seamă ea, încercau un sentiment de ruşine pentru ceea ce se întâmplase?" îmi aminteam ce zâmbet umil, duios şi fericit, avea ea şi cum îşi ştergea cu batista fala îmbujorată, când m-am apropiat de piano. Încă de atunci evitau să se uite unul la altul. Numai în timpul mesei, când el i-a turnat puţină apă, şi-au încrucişat privirile şi au schiţat un zâmbet. Mi-am amintit atunci cu teroare această privire a lor, însoţită de acel zâmbet abia perceptibil..., Da, totul s-a sfârşit!" spunea un glas şi de îndată celălalt glas rostea cu totul altceva: „Ce te-a găsit? Asta nu-i cu putinţă!", striga acest al doilea glas. Mă apăsa întunericul în care stăteam culcat, am prins un chibrit şi deodată m-am simţit parcă înfiorat în odăiţa aceea cu tapete galbene. Am aprins o ţigară şi, aşa cum se întâmplă totdeauna, când te zvârcoleşti în acelaşi cerc de contradicţii irezolvabile, fumam, ţigară după ţigară, ca să mi se întunece judecata şi să nu-mi mai dau seama de aceste contradicţii.

N-am mai închis ochii toată noaptea şi la ora cinci dimineaţa, pentru a nu mai rămâne în această încordare, am hotărât să plec îndată. M-am sculat, am trezit din somn omul de serviciu şi l-am trimis după trăsură. Am trimis un bileţel la zemstvă, arătând că sunt chemat urgent la Moscova şi rugând să fiu înlocuit de către un membru al zemstvei. La ora opt m-am urcat în trăsură şi am plecat.

25

Intră conductorul şi observând că lumânarea noastră era pe

sfârşite a stins-o fără să mai puie alta nouă la loc. Începea să se lumineze de ziuă. Pozdnîşev tăcu, oftând din greu într-una, până când ieşi conductorul. Îşi reluă firul povestirii numai după aceea; în semiîntunericul vagonului nu se auzea decât zdrăngănitul geamurilor şi sforăitul ritmic al procuristului. În penumbra zorilor nu mai puteam vedea trăsăturile lui Pozdnîşev. Îi auzeam doar glasul, din ce în ce mai turbure şi mai dureros.

— Aveam de făcut treizeci şi cinci de verste cu trăsura şi opt ore cu trenul. Drumul cu trăsura fu minunat. Era o toamnă rece, dar cu soare strălucitor. Ştii, o vreme din acelea când urmele roţilor se întipăresc pe şleaul umed şi moale ca untul. Drumul era neted, lumina soarelui puternică şi aerul înviorător. Da, călătoria cu trăsura a fost foarte plăcută. Când s-a făcut ziuă şi am întins-o la drum, m-am simţit mai uşor. Privind caii, câmpul, trecătorii întâlniţi în cale, uitam unde mă duc. Uneori mi se părea că sunt într-o călătorie obişnuită şi că nu s-a întâmplat nimic din cele ce mă siliseră să plec. Şi simţeam o deosebită bucurie să mă las amăgit de această uitare. Când însă îmi aduceam aminte unde mă duc, îmi ziceam: „Se va vedea atunci, nu te mai gândi!” Pe la jumătatea drumului s-a mai întâmplat ceva, care m-a făcut să-mi întrerup călătoria şi m-a depărtat şi mai mult de la gândurile mele: se stricase trăsura şi a trebuit s-o reparăm. Această întâmplare a avut mare însemnătate pentru ca din pricina ei n-am mai putut prinde acceleratul şi a trebuit să iau personalul. Am sosit la Moscova nu la ora cinci cum socotisem, ci la douăsprezece, iar acasă am ajuns abia la ora unu noaptea. Căutarea unei căruţe, reparaţia, plata reparaţiei, ceaiul la han, discuţiile cu portarul, toate, astea au fost tot atâtea prilejuri să nil de gândurile mele. Către amurg, odată totul isprăvit, am pornit din nou; noaptea, drumul se dovedi, şi mai plăcut decât ziua. Era lună nouă, îngheţase puţin, drumul era încă foarte bun, caii deasemenea; vizitiul era vesel, călătoria era o desfătare, nu mă

mai gândeam aproape deloc la tot, ce mă aştepta sau poate, tocmai de aceea mă desfătam în chip deosebit, pentru ca ştiam ce mă aşteaptă şi-mi luam rămas bun de la bucuriile vieţii. Dar această linişte, putinţa aceasta de a-mi înfrânge zbuciumul, s-a încheiat odată cu sfârşitul drumului cu trăsura. De îndată ce am intrat în vagon a început cu totul altceva. Călătoria aceasta de opt ore cu trenul a fost pentru mine ceva atât de îngrozitor. Încât n-o voi uita toată viaţa. Fie din pricină că aşezându-mă în vagon mi-am închipuit că am şi ajuns acasă, fie din pricină că trepidaţiile trenului au o influenţă excitantă asupra oamenilor; dar din clipa în care m-am aşezat în vagon mi-a fost cu neputinţă să-mi stăpânesc imaginaţia, care începu să-mi zugrăvească fără încetare şi cu o neobişnuită limpezime, imagini după imagini, care de care mai cinică; toate aţâţându-mi şi mai chinuitor gelozia şi toate mereu despre acelaşi lucru despre ceea ce se petrecea acolo în lipsa mea, tablouri care-mi arătau cum ea mă înşeală. Ardeam de indignare, de mânie şi de nu ştiu ce sentiment de voluptate în propria mea umilinţă, privind cum se perindă în închipuire aceste tablouri. Şi nu mă puteam desprinde de ele; nu puteam să nu mă uit la ele. Nu le puteam alunga, nu puteam împiedeca închipuirea mea să le plăsmuiască. Mai mult, cu cât priveam mai îndelung aceste tablouri închipuite, cu atât credeam mai mult în realitatea lor. Precizia cu care îmi apăreau, slujea parcă drept destulă dovadă că tot ce-mi închipuiam era realitate. Parcă împotriva voinţei mele un demon, născocea şi-mi şoptea cele mai îngrozitoare urzeli. Îmi veni în minte o conversaţie avută cândva cu fratele lui Trahacevschi şi-mi sfâşiam inima ca într-o beţie amintindu-mi această convorbire şi raportând-o la Truhacevschi şi la soţia mea.

Asta se întâmplase demult de tot, dar eu mi-am adus aminte. Mi-am adus aminte că odată fratele lui Truhacevschi, la întrebarea mea dacă frecventează casele de toleranţă, mi-a

răspuns că un om care se respectă nu se duce acolo, unde se poate îmbolnăvi, unde e murdar şi desgustător, atunci când poate găsi foarte uşor o femeie cum se cade. Şi iată că fratele lui a găsit-o pe soția mea, „Este adevărat că ea nu mai e în prima tinerețe, îi lipseşte un dinte într-o parte şi s-a cam îngrăşat îmi spuneam eu, în locul lui, dar ce să-i faci? Trebuie să te mulțumeşti cu ceea ce găseşti". „Da, îi face o favoare că şi-o ia de amantă, îmi ziceam eu, dar măcar asta e fără risc pentru sănătatea lui". „Nu asta e cu neputința! Ce mi-a venit în gând? îmi spuneam cu spaimă. Nu există nimic, nimic din toate astea. Nu există niciun motiv să presupun aşa ceva. Nu mi-a spus ea că numai gândul că aş putea fi gelos pe el e umilitor pentru dânsa? Da, dar mințea. Minte mereu!" striga vocea mea interioară şi din nou începea... În vagonul nostru erau numai doi călători, o bătrâioară cu soțul ei, amândoi foarte puțin vorbăreți, dealtfel au coborât curând într-o gară şi am rămas singur. Eram ca o fiară în cuşcă: când săream drept în sus şi mă apropiam de fereastră, când începeam să umblu clătinându-mă şi căznindu-mă parcă să zoresc vagonul; dar vagonul se zgâlțâia mereu în acelaşi tact, cu toate băncile şi geamurile lui, tot aşa cum face al nostru acum...

Pozdnîşev se sculă brusc, făcu câțiva paşi şi se aşează din nou.

— Ah cum mă tem, cum mă tem de vagoanele de cale ferată, cum mă cuprinde groaza! Da, e îngrozitor! – urmă el. – îmi ziceam: „am să mă gândesc la altceva. De pildă la stăpânul hanului unde am băut ceaiul". Dar în fata ochilor imaginației apare portarul cu barba lui lungă şi nepotul lui, un băiețel de aceiaşi vârstă cu Vasia al meu. Ah! Vasia micuțul meu. El va vedea cum muzicantul o sărută pe mamă-sa. Ce se va petrece în sărmanul lui suflet. Dar ce-i pasă ei? Ea iubeşte... şi din nou se ridică în sufletul meu aceeaşi furtună. Nu, nu!... Am să mă gândesc la vizita pe care am făcut-o la spital. Da, să mă gândesc

cum un bolnav se plângea împotriva doctorului. Împotriva doctorului care avea mustăți ca ale lui Truhacevschi. Şi cât de cinic... mă minţeau amândoi, când spunea el că pleacă. Şi totul începea din nou. La orice mă gândeam era în legătură cu el. Sufeream îngrozitor. Suferința cea mai mare venea din pricină că nu ştiam ce se întâmplă acolo, din pricina îndoielilor, a dedublării, din pricină că nu ştiam dacă trebuie s-o iubesc sau s-o urăsc. Suferințele mele erau atât de mari. Încât mi-aduc aminte că-mi venise un gând care-mi plăcu foarte mult: să ies din vagon, să mă arunc pe şine sub roți şi să isprăvesc. Atunci cel puțin n-o să mai am îndoieli. Un singur lucru mă împiedica să fac asta şi anume mila față de mine însumi, milă care răscolea de îndată ura împotriva ei. Față de el n-aveam decât un simțământ straniu al umilirii mele şi al victoriei lui, față de ea însă, o ură înspăimântătoare. „Nu se poate să-mi pun capăt zilelor, iar pe ea s-o cruț: trebuie să sufere şi ea măcar cât de puțin, să-şi dea seama ce suferințe am îndurat eu!" – Coboram în toate gările pentru a scăpa de gânduri. Într-o gară văzui lumea bând votcă la bufet. Atunci am băut şi eu. Alături de mine era un evreu, care bea şi el. Intră în vorbă cu mine, şi numai ca să nu rămân singur în vagon, m-am dus în vagonul lui murdar, plin de fum şi de coji de semințe, un vagon de clasa a treia Ne-am aşezat unul lângă altul şi el începu să trăncănească multe şi mărunte şi să povestească anecdote. Îl ascultam, dar nu puteam înțelege ce spune, pentru că mă gândeam mereu la ale mele. Dându-şi seama, îmi ceru să fiu mai atent; atunci m-am ridicat şi m-am dus din nou în vagonul meu. „Trebuie să mă gândesc bine, – îmi ziceam, – dacă-i adevărat ceea ce cred şi dacă există vreun temei ca să mă chinuiesc". M-am aşezat pe bancă pentru a chibzui mai calm dar de îndată, în loc de gânduri liniştite, începu aceeaşi tortură; numai tablouri şi închipuiri. „De câte ori nu m-am chinuit eu aşa – îmi ziceam (aducându-mi aminte de alte accese

de gelozie) – şi la urma urmei nu era nimic. Te pomeneşti că şi acum, poate chiar sigur, o voi găsi dormind liniştită; seva trezi din somn, se va bucura că am venit, iar din cuvintele şi din privirea ei, voi simți că nu s-a întâmplat nimic şi că toate acestea sunt fleacuri. „O! ce bine ar fi!" „Ei, prea de multe ori s-a întâmplat aşa, nu cred să se mai întâmple şi de data asta", insinua iarăşi o voce şi iarăşi începea chinul şi cazna nu se mai sfârşea! Nu la spitalul de sifilitici aş trimite eu pe un tânăr, ca să-i treacă pofta de femei, ci în sufletul meu l-aş aduce ca să vadă diavolii care mi-l sfâşie! Faptul că-mi recunoşteam drepturi indiscutabile şi depline asupra trupului ei, ca şi cum ar fi fost propriul meu trup, era ceva îngrozitor. În acelaşi timp simțeam că nu pot stăpâni acest trup, că nu este al meu, că dânsa poate dispune de el cum vrea, şi că vrea altfel decât vreau eu. Simțeam că n-am putere să le fac nimic, nici lui, nici ei. El, ca şi Vanica chelarul, în fața spânzurătorii, va cânta cântecul, cum sărutase gurița ei de zahăr etc. Şi astfel va învinge. Iar față de dânsul ştiam că am şi mai puțini sorți de izbândă. Dacă n-a făcut însă pasul, vrea însă să-l facă, şi eu ştiu că vrea, atunci cu atât mai rău! Mai bine l-ar fi făcut, ca să mă încredințez odată şi să nu mai am îndoieli. N-aş fi putut spune ce voiam. Voiam ca ea să nu dorească ceea ce era fatal să dorească. Era curată nebunie!

26

— În penultima gară, când a venit conductorul să ia biletele, mi-am adunat bagajele şi am ieşit pe platforma vagonului, iar conştiința că deznodământul e aproape, mi-a sporit tulburarea. Mi-era frig şi au început să-mi tremure fălcile atât de tare, încât

îmi clănțăneau dinții. Am ieşit din gară ca un automat, împreună cu mulțimea, am luat o trăsură şi am pornit spre casă. Urmăream cu privirea pietonii rari, portarii caselor şi umbrele pe care le aruncau când în fața mea când în urmă, felinarele şi trăsura mea. Înaintam fără să mă gândesc la nimic. După vreo jumătate de verstă m-a luat un frig la picioare şi mi-am amintit că în vagon îmi scosesem ciorapii de lână şi-i pusesem în geantă. Dar unde e geanta? O fi aici? Aici. Dar cufărul? În gară uitasem cu totul de bagajul mare, dar scoțând recipisa din buzunar m-am gândit că nu merită să mă mai întorc şi mi-am urmat drumul.

Oricât mă căznesc acum să-mi aduc aminte, nu pot cu niciun chip să realizez starea mea de atunci: ce gândeam? ce voiam? nu ştiu nimic. Atâta țin minte: aveam conştiința că se pregăteşte ceva îngrozitor şi de-o importantă hotărâtoare în viața mea. Nu ştiu dacă gândul meu a determinat cele întâmplate, sau dacă presimțirea lor era în mine. Poate că după ce faptul s-a săvârşit, toate momentele premergătoare să fi căpătat în amintirea mea o nuanță lugubră. Trăsura s-a oprit în fața casei. Era ora unu după miezul nopții. Câțiva birjari stăteau lângă casa mea, aşteptând muşterii din pricina ferestrelor luminate (ferestrele noastre de la *hall* şi de la salon). Fără să-mi dau seama de ce e lumină atât de târziu la ferestrele noastre, am urcat treptele şi am sunat cu aceiaşi senzație pe care o încerci când aştepți ceva îngrozitor. Lacheul, bunul, zelosul şi mult sărac cu duhul Egor, îmi deschise uşa. În vestibul primul lucru care mi-a sărit în ochi a fost paltonul lui Truhacevschi, agățat în cuier alături de alte haine. Ar fi trebuit să mă mir, dar nu m-am mirat, ca şi cum m-aş fi aşteptat la acest fapt. „Aşadar e adevărat!" – mi-am zis. Când l-am întrebat pe Egor cine e la noi, mi-a răspuns că e Truhacevschi; l-am întrebat dacă mai este cineva. El mi-a răspuns: „Nimeni". Mi-aduc aminte că mi-a dat acest răspuns pe un ton bucuros, vrând parcă să-mi facă plăcere şi să-mi împrăştie bănuiala că

s-ar mai fi putut afla şi altcineva. „Nimeni. Da, da!”, îmi ziceam eu. „Dar copiii?” „Sunt sănătoşi, slavă Domnului. Dorm demult”.

Mi se tăie respiraţia şi nu-mi puteam opri clănţănitul dinţilor. „Da, prin urmare nu mai e aşa cum. Credeam: altădată, venind acasă, mă temeam să nu se fi întâmplat vreo nenorocire şi când ajungeam, totul era bine, ca mai înainte. Acum însă nu mai e ca înainte şi iată că tot ceea ce îmi închipuiam şi credeam eu, n-a fost o închipuire, ci o realitate. Iată totul...”

Eram gata să izbucnesc în plâns, însă diavolul mi-a şoptit: „Tu plângi, faci pe sentimentalul, iar ei se vor despărţi în linişte, nu vei avea probe şi te vei îndoi şi te vei chinui veşnic”. Înduioşarea de mine însumi dispăru subit şi în suflet mi s-a trezit un sentiment ciudat – poate n-ai să crezi – un sentiment de bucurie, că acum se va isprăvi chinul meu, că acum pot s-o pedepsesc, pot să scap de ea, că pot da frâu liber mâniei mele. Şi am dat frâu liber mâniei, am devenit o fiară, o fiară crudă şi şireată. „Nu-i nevoie, nu-i nevoie”, i-am spus lui Egor, care voia să se ducă în salon. „Dar uite ce să faci: du-te şi ia repede o birjă şi pleacă la gară. Iată recipisa. Să-mi aduci bagajele. Pleacă!”

Egor porni prin coridor să-şi ia paltonul. De teamă să nu-l sperie, l-am petrecut până la cămăruţa lui şi am aşteptat până s-a îmbrăcat. Alături de salon, în a doua încăpere, se auzea vorbă şi zgomotul cuţitelor şi al farfuriilor. Supau şi n-auziseră soneria. „Numai de n-ar ieşi acum”, m-am gândit. Egor îşi puse paltonul cu guler de astrahan şi plecă. Am încuiat uşa în urma lui şi m-au trecut fiorii când am simţit că am rămas singur şi că trebuia să trec de îndată la fapte. Cum? nu ştiam încă. Ştiam doar că totul s-a sfârşit, că nu mai poate fi nicio îndoială de nevinovăţia ei şi că am s-o pedepsesc pe ea şi am să pun capăt legăturilor mele cu dânsa...

Înainte mai aveam îndoieli şi-mi ziceam: – „Dar poate că nu e adevărat, poate că eu mă înşel”, acum însă nu mai era aşa. Totul fusese hotărât fără putinţă de întoarcere. În ascuns; de mine, singură cu el. Noaptea! Asta însemna o desăvârşită uitare de toate sau şi mai rău: Dinadins arăta această încumetare, această neruşinare în crimă pentru ca neruşinarea aceasta, să servească drept dovadă de nevinovăţie. Totul e clar, nu mai există îndoială. Mă temeam numai să n-o ia cumva la fugă, să nu născocească vreo nouă minciună, să mă lipsească de proba palpabilă şi de putinţa de a pedepsi. De aceea, pentru a-i surprinde mai repede, am pornit în vârful picioarelor spre sala, unde mâncau, nu prin salon, ci prin coridor şi odăile copiilor.

În cea dintâi odaie, băieţii dormeau. În a doua odaie a copiilor, dădaca se mişcă puţin; mi s-a părut că era gata să se trezească din somn şi m-am întrebat ce-o să creadă, după ce va afla tot, iar la gândul acesta m-a cuprins atâta înduioşare de mine însumi, încât nu mi-am putut stăpâni lacrimile şi ca să nu trezesc din somn copiii, am ieşit din nou prin coridor, fugind în vârful picioarelor, m-am dus la mine în, birou, m-am trântit pe divan şi am izbucnit în plâns.

„Eu, om cinstit, crescut ca atare de părinţii mei, eu, care de-a lungul anilor visasem fericirea vieţii de familie, eu, bărbatul care n-am înşelat-o niciodată... ce destin! Are cinci copii şi îmbrăţişează un muzicant, pentru că are buze rumene! Nu, ea nu e o femeie! E o cătea! O cătea mârşavă! Alături de odaia copiilor, pe care s-a prefăcut o viaţă întreagă că-i iubeşte. Şi să-mi scrie ceea ce mi-a scris! Şi să se arunce eu atâta neruşinare de gâtul lui! Dar ce ştiu eu? Poate că întotdeauna a fost aşa? Poate că toţi aceşti copii care sunt socotiţi ai mei i-a făcut cu lachei. Dacă soseam mâine, dânsa m-ar fi întâmpinat cu pieptănătura ei, cu talia aceea a ei şi cu mişcările ei indolente şi graţioase (în clipa

aceea îi vedeam faţa fermecătoare şi odioasă); iar fiara aceasta a geloziei ar fi rama?; veşnic în inima mea, să mi-o sfâşie. Ce-o să creadă dădaca? Dar Egor! Şi sărmana Lizocica! A început deja să înţeleagă ceva. Şi sfruntarea aceasta! Minciuna asta! Şi senzualitatea asta animalică pe care o cunosc atât de bine", îmi repetam mereu.

Voiam să mă scol şi nu puteam. Inima îmi bătea atât de tare, încât nu mă puteam ţine pe picioare. Da, am să mor da inimă. Ea o să mă omoare. Asta şi caută. Dar cum, ea să mă omoare pe mine? Nu, prea i-ar conveni şi nu-i voi face plăcerea asta. Iată-mă, stau aici, iar dânşii, acolo, mănâncă, râd şi... Da, măcar că ea nu mai e atât de fragedă, totuşi el nu se dă înlături s-o aibă: e încă drăgălaşă şi mai cu seamă nu prezintă niciun pericol pentru preţioasa lui sănătate. „Ah, de ce n-am sugrumat-o atunci?", mi-am zis, amintindu-mi clipa când, cu o săptămână înainte, o izgonisem din biroul meu şi aruncam după dânsa lucrurile de pe masă. Mi-adusei aminte în chip arzător de starea în care mă aflam atunci şi nu numai că mi-adusei aminte, dar simţeam aceeaşi nevoie de a bate de a zdrobi, pe care o simţisem atunci. Simţeam dorinţa să acţionez neapărat şi orice gând, în afară de cele care mă îndemnau să trec la luptă, îmi ieşise cu totul din minte. Mă cuprinsese o încordare de fiară sau încordarea omului în clipa unui mare pericol, când acţionează precis, fără grabă, dar şi fără să piardă din ochi nicio secundă singurul scop bine determinat.

— Cel dintâi lucru pe care l-am făcut a fost să-mi scot cizmele şi, rămânând în ciorapi, mă apropiai de peretele din spatele canapelei unde atârnau armele şi pumnalele mele. Am luat pumnalul de Damasc, care nu fusese întrebuinţat niciodată şi era grozav de ascuţit. L-am scos din teacă. Mi-aduc aminte că teaca a căzut după canapea şi că mi-am spus atunci: Va trebui s-o caut pe urmă, să nu se piardă". Apoi mi-am scos paltonul, cu care rămăsesem îmbrăcat toată vremea şi păşind fără zgomot, numai cu ciorapii în picioare, am pornit într-acolo.

Furişându-mă încetişor am deschis brusc uşa. Ţin minte expresia de pe faţa lor. Ţin minte această expresie, fiindcă a însemnat pentru mine o bucurie atroce. Era expresia groazei. Tocmai asta doream. N-am să uit niciodată expresia de groază disperată care s-a zugrăvit pe amândouă chipurile lor, în clipa când m-au văzut. El şedea, pare-mi-se, la masă, dar văzându-mă sau auzindu-mă a sărit drept în picioare şi s-a lipit cu spatele de bufet. Faţa lui nu trăda niciun alt sentiment decât groaza. Pe faţa ei se citea aceeaşi expresie de groază, dar totodată se mai zărea şi altceva. Dacă n-ar fi exprimat decât groază, poate că nu s-ar fi întâmplat ceea ce s-a întâmplat; dar pe faţa ei, cel puţin aşa mi s-a părut în primul moment, se mai citea şi amărăciunea, nemulţumirea că desfătarea pe care i-o dădea dragostea fusese turburată, odată cu fericirea pe care o simţea alături de el. S-ar fi zis că nu dorea nimic altceva în acea clipă, decât să nu fie împiedicată de a fi fericită. Amândouă aceste expresii au durat o clipă pe chipurile lor. Expresia groazei de pe faţa lui sa şters de îndată şi a făcut loc întrebării: „se poate minţi sau nu? Dacă se mai poate, atunci trebuie să încep imediat. Dacă nu, atunci va începe altceva," Dar ce anume?" Aruncă o privire întrebătoare spre dânsa. Il privi şi ea, şi în aceeaşi clipă, după cât mi s-a părut, expresia de groază şi de amărăciune s-a transformat într-o nelinişte pentru el.

M-am oprit un moment în uşă, ţinând pumnalul la spate. Deodată el zâmbi şi pe un ton indiferent până la ridicol începu: „Uite, am făcut şi noi puţină muzică...” „Ce surpriză!” – începu şi ea în acelaşi timp, supunându-se tonului lui.

Dar niciunul, nici celălalt nu şi-au mai sfârşit cuvintele: m-a cuprins aceeaşi turbare, care pusese stăpânire pe mine cu o săptămână înainte. Simţeam din nou aceeaşi nevoie de a distruge, de a săvârşi acte de violenţă, de a savura deliciul furiei şi m-am lăsat cu desăvârşire pradă acestor sentimente.

Niciunul nu şi-a mai isprăvit vorba: începuse acel altceva de care se temea el şi care năruia dintr-odată tot ceea ce ar mai fi putut spune amândoi. M-am repezit spre ea, ţinând mereu pumnalul ascuns, ca el să nu mă împiedice cumva s-o lovesc în coastă, sub sân. Alesesem de la început acest loc. În clipa când m-am repezit la dânsa, el şi-a dat seama şi ceea ce nu mă aşteptasem deloc, m-a apucat de: mână şi a strigai: „Gândeşte-te ce faci! Săriţi oameni buni!” Mi-am smuls mâna şi m-am repezit tăcut la el. Privirile ni s-au încrucişat, el s-a îngălbenit deodată ca ceara, în ochi i-a trecut o lucire palidă, şi ceea ce iarăşi nu mă aşteptam, ţâşni pe sub pian, pe uşă afară. Mă repezii după el, dar am simţit o greutate căzându-mi pe braţul stâng. Era ea. M-am smucit. Ea se atârna şi mai greu şi nu-mi dădu drumul. Această piedică neaşteptată, greutatea aceasta care atârna, precum şi atingerea ei dezgustătoare m-au întărâtat şi mai mult. Simţeam că înnebunesc cu adevărat, că eram probabil înfiorător şi asta mă bucura peste măsură. Mi-am smuncit din răsputeri braţul şi am nimerit-o cu cotul mâinii stângi drept în obraz. Ea scoase un strigăt şi-mi lăsă mâna. Am vrut să fug după el, dar mi-am adus aminte cât de ridicol ar fi fost să alerg în ciorapi după amantul soţiei mele şi nu voiam să fiu ridicol, ci înfiorător. Cu toată turburarea cumplită în care mă aflam, eram tot timpul conştient

de impresia pe care o făceam asupra altora şi într-o oarecare măsură mă lăsam călăuzit de această impresie. M-am întors spre ea. Căzuse pe divan şi, ţinând mâna la ochiul peste care o lovisem, mă privea. În privirea ei era şi spaimă şi ură, ca în faţa unui duşman, aşa cum se uită şobolanul, când ridici capcana în care s-a lăsat prins. Cel puţin eu nu vedeam la dânsa nimic afară de această spaimă şi ura. Era spaima şi ura pe care trebuia neapărat să le provoace împotriva mea dragostea ei pentru altul. Poate că m-aş fi abţinut şi n-aş fi făcut ceea ce am făcut, dacă soţia mea n-ar fi vorbit. Dar a început deodată să vorbească, încercând să-mi apuce mâna în care ţineam pumnalul... „Dezmeticeşte-te! Ce-i cu tine? N-a fost nimic, nimic... jur!" Poate că aş fi şovăit, însă aceste ultime cuvinte din care am dedus tocmai contrariul, care îmi dovedeau că faptul de care mă temeam se întâmplase, au provocat replica. Şi replica trebuia să fie pe măsura agitării sufleteşti în care mă aflam, care mergea crescendo şi avea să crească mereu. Turbarea îşi are şi ea legile ei. „Nu minţi, ticăloaso!" am urlat, apucându-i mâna cu stânga. Dar ea s-a smuls. Atunci, fără a lăsa pumnalul din mână, am apucat-o cu mâna stângă de gât, am trântit-o cu faţa în sus şi am început să strâng cu amândouă mâinile. Ce tare era gâtul!... Dânsa s-a apucai cu amândouă mâinile de mâinile mele smulgându-le de la gât, iar eu, parcă numai atâta aşteptam, am lovit-o din toată puterea cu pumnalul în partea stângă, mai jos de coaste.

Când oamenii pretind că nu ţin minte ce au făcut într-un acces de furie, e o minciună. Eram conştient de tot ce fac şi nicio clipă n-am încetat să-mi dau seama de ceea ce fac. Cu cât creştea presiunea furiei mele, cu atât mai luminoasă şi aprindea în mine făclia conştiinţei, fără de care vedeam lămurit tot ce făceam. Ştiam ce fac clipă cu clipă. N-aş putea spune că ştiam dinainte ce aveam să fac, însă în clipa în care săvârşisem ceva şi mi se pare

chiar puțin mai înainte, ştiam ce fac, prevăzând parcă posibilitatea de a mă căi şi parcă pentru a-mi putea spune apoi că aş fi avut timp să mă opresc. Ştiam că lovesc mai jos de coaste şi că pumnalul va pătrunde. În clipa când făceam asta, îmi dădeam seama că fac ceva oribil, ceva ce nu mai săvârşisem niciodată şi care va avea consecințe înspăimântătoare. Dar această conştiință scapără doar ca un fulger şi de îndată urmă fapta. Aveam extraordinar de limpede conştiința faptei. Auzeam şi țin minte cum a rezistat corsetul numai o clipă şi apoi încă ceva a rezistat şi pe urmă pumnalul s-a înfipt în ceva moale. Ea a apucat pumnalul cu mâinile, s-a rănit fără a-l putea însă opri. Mai târziu, la închisoare, după ce s-a petrecut în mine o răsturnare de ordin moral, m-am gândit mult la clipa aceasta, rememorâdu-mi-o fragmentat şi chibzuind asupra ei. Îmi aduc aminte că o clipă, numai o clipă, premergătoare faptei, m-a străfulgerat conştiința îngrozitoare că ucid şi că am ucis o femeie, o femeie lipsită de apărare, soția mea. Groaza din acel moment de luciditate o am vie în minte şi socotesc că din această pricină – pe cât pot să-mi amintesc – după ce am înfipt pumnalul, l-am scos deîndată, vrând să îndrept şi să opresc ceea ce făcusem. Am stat o clipă nemişcat, aşteptând să văd ce va urma şi dacă mai pot repara. Ea sări drept în picioare şi strigă: „Dădaco! m-a omorât!" Auzind zgomot, dădaca apăru în uşă. Eu mai stăteam încă în picioare, aşteptând şi nu-mi venea să cred. Dar în momentul acela îi țâşni sângele de sub corset. Abia atunci am înțeles că nimic nu se mai poate îndrepta şi pe dată am hotărât că nici nu mai e nevoie, căci acest lucru îl voiam şi trebuia să-l fac. Am aşteptat până când a căzut şi până ce dădaca strigând: „Doamne!" s-a apropiat în fugă de ea şi abia atunci am aruncat pumnalul şi am ieşit din odaie.

„Nu trebuie să mă tulbur, trebuie să ştiu ce fac", mi-am zis fără a privi spre ea şi spre dădacă. Dădaca striga, chemând fata

din casă. Am trecut prin coridor şi după ce am trimis fata din casă acolo, m-am dus în odaia mea. „Ce trebuie sa fac acum?” m-am întrebat şi deodată am înţeles ce aveam de făcut. Intrând în birou m-am dus drept spre panoplie, am luat pistolul, l-am controlat, am văzut că era încărcat şi l-am pus pe masă, apoi am scos teaca pumnalului de unde căzuse şi m-am aşezat pe canapea

Am stat aşa mult timp. Nu mă gândeam la nimic şi nu-mi aduceam aminte de nimic. Auzeam acolo, în odaie, învălmăşeală. Am auzit pe cineva intrând, apoi pe altcineva. Apoi am auzit şi am văzut cum a adus Egor în birou bagajele de la gară, ca şi cum ar mai fi fost nevoie de ele! „Ai auzit ce s-a întâmplat? am întrebat eu. Spune portarului să anunţe poliţia”. Egor ieşi fără să rostească o vorbă. M-am sculat, am închis uşa şi, scoţând ţigările şi chibriturile, am început să fumez. Înainte de a isprăvi ţigara, m-a doborât somnul. Am dormit probabil vreo două ore. Am visat, îmi amintesc, că trăiam în bună înţelegere cu ea, că după ce ne certasem eram gata să facem pace şi că parcă ne împiedica ceva, dar eram împăcaţi. Un ciocănit în uşă m-a trezit din somn „E poliţia, m-am gândit trezindu-mă, căci mi se pare că am ucis. Sau poate că e ea şi nu s-a întâmplat nimic?” Ciocănitul în uşă se auzi din nou. Nu răspundeam, silindu-mă să-mi dau seama dacă totul se întâmplase în realitate sau nu. Da, se întâmplase. Mi-am adus aminte de rezistenţa corsetului şi cum s-a împlântat pumnalul şi am simţit un fior în şira spinării. „Da, s-a întâmplat! Da, acum trebuie să mă omor şi eu”, mi-am zis. Dar în timp ce-mi spuneam asta, ştiam că nu mă voi sinucide. Totuşi m-am sculat şi am luat din nou pistolul, Ciudat lucru! Adeseori se întâmplase să fiu aproape de sinucidere, chiar atunci, noaptea, în tren, mi se părea întotdeauna că ar fi un lucru uşor, uşor tocmai deoarece socoteam că în acest fel o voi zgudui pe dânsa. Acum însă, nu numai că nu eram în stare să mă sinucid, dar nici nu mai puteam

avea gândul acela de mai demult. „De ce s-o fac?” mă întrebam şi nu găseam răspuns. Se auzi un nou ciocănit în uşă. „Da, trebuie mai întâi să aflu cine bate în uşă! Mai am timp”. Am pus pistolul pe masă şi l-am acoperit cu un ziar. M-am apropiat de uşă şi am tras zăvoraşul. Era sora soţiei mele, o văduvă simplă şi plină de bunătate. „Vasia! Ce-i asta?” zise ea, şi o podidiră lacrimile pe care le avea întotdeauna la îndemână. „Ce vrei?” am întrebat-o eu grosolan. Îmi dădeam seama că nu trebuia si ca n-aveam de ce să fiu grosolan cu ea, dar nu puteam întrebuința alt ton. „Vasia, ascultă, îşi dă sufletul! Aşa spune Ivan Feodorovici”. Ivan Feodorovici era doctorul, – doctorul şi sfetnicul ei. „Aşadar e aici? am întrebat, şi toată furia împotriva ei se trezi din nou. Ei şi ce?” „Vasia, du-te la ea. Oh, ce lucru îngrozitor!” gemu cumnată-mea. „Să mă duc la dânsa?” m-am întrebat. Şi de îndată mi-am răspuns că trebuie să mă duc, că probabil aşa se face întotdeauna şi că atunci când soţul îşi ucide soţia, cum făcusem eu, trebuie neapărat să se ducă la dânsa. Dacă aşa se face, atunci trebuie să mă duc şi eu, iar dacă va trebui, am timp oricând”, mi-am zis gândindu-mă la intenţia de a mă împuşca şi am pornit în urma cumnatei mele. „Acum vor începe fraze, schimonoseli, dar eu nu mă voi lăsa influenţat”. „Stai puţin – am zis, e stupid să mă duc fără cizme! Stai să-mi iau cel puţin pantofii”.

28

Şi, ciudat lucru! ieşind din birou şi trecând prin odăile atât de cunoscute, din nou s-a născut în mine nădejdea că nu se întâmplase nimic, dar mirosul acestor porcării doctoriceşti: iodoform, acid fenic, – m-a izbit. Nu, totul se întâmplase! Trecând

prin coridor, pe lângă odaia copiilor, am văzut-o pe Lizenca. Se uita la mine cu ochi măriți, de spaimă. Mi s-a părut chiar că toți cei cinci copii se aflau acolo şi că toți se uitau la mine. M-am apropiat de uşă, femeia din casă mi-a deschis-o dinăuntru şi a ieşit. Cel dintâi lucru care mi-a sărit în ochi, a fost rochia aruncată pe un scaun, – o rochie cenuşie deschis, – pătată toată de sânge. Pe aşternutul nostru dublu, chiar pe aşternutul meu, pe unde te puteai apropia mai uşor, era culcată ea, cu genunchii ridicați, cu capul foarte jos, numai pe o pernă, cu bluza descheiată. Pe locul rănii era pus ceva. Un miros greu de iodoform umplea odaia. Mai înainte de toate şi mai mult decât orice, m-a izbit fața ei umflată şi plină de vânătăi pe o parte a nasului şi sub ochi. Erau urmele loviturii pe care i-o dădusem cu cotul, când a vrut să mă oprească. Nu mai rămăsese nimic din frumusețea ei şi mi s-a părut că are în ea ceva respingător. M-am oprit în prag. „Apropie-te de dânsa", mi-a spus sora ei... Da, pesemne vrea să se căiască! S-o iert? Da, moare şi o pot ierta, m-am gândit, – căutând să fiu mărinimos. Am venit cât mai aproape de pat. Şi-a ridicat cu greu ochii spre mine. La un ochi avea o vânătaie. Mi-a spus articulând anevoie şi întretăiat: „Ți-ai ajuns scopul, m-ai ucis..." – Iar pe fața ei, dincolo de suferința fizică şi chiar de expresia morții care se apropia, am văzut străbătând aceeaşi veche ură animalică, rece şi atât de cunoscută mie. „Copiii... totuşi... n-am să ți-i dau... Ea (sora ei) îi va lua..."

Dar despre ceea ce era principal pentru mine, despre vina ei, despre faptul că mă înşelase, parcă socotea că nici nu merită să amintească. „Da, contemplă ceea ce ai făcut, spuse, întorcând ochii spre uşă şi sughiță de plâns. În uşă se afla sora ei cu copii. Da, iată ce ai făcut".

M-am uitat la copii, la fața ei zdrobită şi plină de vânătăi, şi pentru prima oară am uitat de mine, de drepturile mele, de

mândria mea, pentru întâia oară am văzut în ea o creatura umană. Şi mi s-a părut atât de puţin însemnat tot ceea ce mă jignise până atunci, toată gelozia mea şi, pe de altă parte, actul meu atât de îngrozitor. Încât voiam să-mi lipesc obrazul de mâna ei şi să spun:" Iartă-mă!" Dar n-am îndrăznit.

Ea tăcea cu ochii închişi, nemaiavând probabil putere să vorbească. Apoi faţa ei desfigurată începu să tremure şi să se crispeze. M-a dat uşor la o parte. „De ce s-au întâmplat toate acestea? De ce?, Iartă-mă" am zis. „Iartă-mă? Ce prostii!... Numai de n-aş muri!" – strigă dânsa, apoi se ridică puţin şi ochii ei strălucind înfrigurați se aţintiră asupra mea. „Da, ţi-ai atins scopul!... Te urăsc!... Vai! Vai! – strigă în delir cuprinsă de chinuri. – Ucide-mă, ucide-mă, nu mi-e frică... Ucide-ne pe toţi, pe toţi, şi pe el. A plecat, a plecat!..."

A delirat tot timpul. Nu mai recunoştea pe nimeni. În aceeaşi zi către amiază, a murit. Pe mine încă înainte de asta, la ora opt dimineaţa, m-au condus la secţie, iar de acolo la închisoare. Şi acolo, stând unsprezece luni în aşteptarea judecăţii, m-am gândit la mine şi la trecutul meu, pe care am învăţat să-l înţeleg: Am început să-l înţeleg a treia zi. A treia zi am fost condus la...

Pozdnîşev voi să mai spună ceva, dar neputându-şi stăpâni plânsul, se opri. Adunându-şi puterile, urmă:

— Am început să înţeleg abia atunci, când am văzut-o în sicriu... – Pozdnîşev suspină, dar de îndată urmă grăbit: – Abia când am văzut faţa ei de moartă am înţeles tot ce făcusem. Am înţeles că eu, eu am ucis-o. Că din pricina mea, ea, care fusese vie, care se mişca şi era caldă, devenise acum nemişcată, rece, de ceară şi că asta nu se mai poate repara niciodată, nicăieri, cu nimic. Cel ce n-a trăit asemenea clipe, nu poate înţelege... Oh!

Oh! Oh!... – strigă el de câteva ori, apoi tăcu.

Am rămas tăcuți vreme îndelungată. Pozdnîşev suspina şi se cutremura înnăbuşit din tot trupul.

— Iartă-mă...

S-a întors cu spatele spre mine şi s-a culcat pe bancă, învelindu-se cu pătura. În gara în care trebuia să cobor – era ora opt dimineața, – m-am apropiat de el să-mi iau rămas bun. Nu ştiu dacă dormea sau se prefăcea, dar nu se mişca. L-am atins cu mâna. Şi-a dat pătura într-o parte şi se vedea că nu dormise.

— Rămâi cu bine, – i-am zis, întinzându-i mâna.

Pozdnîşev mi-a dat mâna şi mi-a zâmbit sfios, dar atât de jalnic încât mi-a venit să plâng.

— Da, iartă-mă, – rosti el iarăşi cuvântul, cu care îşi încheiase întreaga povestire.

1887-1889